
BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
6 B
9

IACOBI LO DOICI STRE- BAEI RHE- MENSIS

DE

Electione, & Oratoria collo- catione uerborum, libri duo,

AD

IOAN. VENATOREM. CARDINALEM.

ex libris

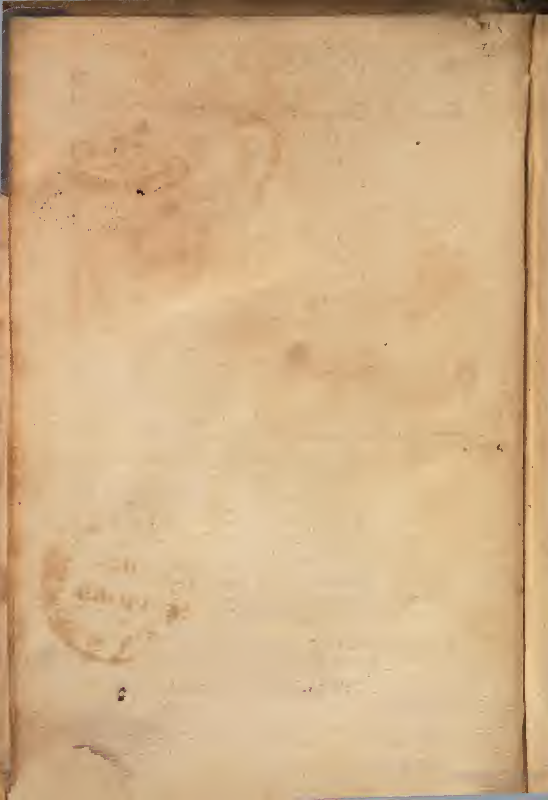
F. Angeli pro Bibl: Iuliani S. M. S. Minervae

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM, 1541.

IACOBI LODOICI STREBAEI RHEmensis de Electione, & Oratoria collocatione uerborum, libri duo, ad Ioannem Venatorem Cardinalem.

PRAEFATIO.

ERANT in manibus nostris, sanctissime Cardinalis, Commentaria quædam in Rhetorica Ciceronis ad Q. Fratrem, quum tuo imperio Lutetiam Parisiorum relinquere, Condetum denum tuam petere iussi sumus. Quum procul ab urbe propinquos tuos Oratorias artes Philosophiamq; doceremus, nec satis multa librorum copia ad operis incepti confectionē suppeteret, commentarijs intermissis, ne nihil ageremus interea, hunc libellū de delectu & oratoria collocatione uerborum, succisiuis horis effecimus. Hanc autem materiam potissimùm legimus è multis, quòd in arte dicendi iam proposita nobis ad illustrandum, nihil esse uidebamus utilius hominibus nostris, quàm rationes & uirtutes eloquendi. Illud unum pulcherrimū, & summopere petendum, studiosis artium bonarum deesse maximè, & iam multis ætatibus defuisse. Quid enim aliud nō in orandi facultate modò, sed etiam in alijs artibus desideratur? Floret Gallia scientia rerum maximarum. Qui poëtarum uersus dilucidè exponant, qui pulchrè narrent historias, qui disserant acutè, qui ad naturæ caussas pe-

 netrent-

netrent subtiliter, qui tutò medeantur corporibus, qui mathematicas demonstrationes sciant, qui bene tradant præcepta morum, qui respondeāt de iure ciuili atq; pontificio, & causas agant, qui diuina oracula doctè, sanctè, pieq́; interpretētur, non modò singulis Franciæ populis, sed etiam magnis in ciuitatibus propè innumerabiles inuenias. Qui uerò purè, usitatè, propriè, ornatè eloquantur, admodum paucos. Sic in omnes disciplinas inuasit fœda ac spurca barbaries, sic egit in præceps linguæ Romanæ puritatem & ordinem, ut uix millesimus quisque eorum qui inter doctos haberi uolunt, rectè, dilucidè, compositè dicat. Nam & ex ijs paucis qui emendatè loquuntur, altera pars adeò affectat insolens & obscurum genus, adeò impropria & inusitata uerba permiscet, ut quid agat uerbis, quid sibi uelit, non intelligant eruditi. Vitium grande quidem tam commune gentium bonum, sermonem tam latè patentem, linguam tot rerum naturæ, tot scientiarum interpretem, miseris modis uiolauisse. Sed hoc malū temporis, non huius ætatis omnino fuit. Quamobrem neminem arguo qui se tueatur illa consuetudine aut potius abusu loquendi. nec illos docere uolo, quos uel senes, uel alijs rebus occupatos discere Latinè serum est. Nec istud quidem si facere uelim, satis commodè poßim. Sed ut renascentibus literis bonis, iuuentus etiam nobis monentibus assuescat optimo sermoni, cuiusmodi uerba legat, qua ratione stylum formet, qua arte materiam uestiat oratione, quos ex omnibus imitetur, perspicuè (ni fallor) ac breuiter ostendi. Verborum differētias omneis, quas neq; Cicero, neq; Quintilianus, neque posteriorum quisquam apertè distinxerat, in ordines suos digeßi: quodq́; ad docendū plurimum confert, usus sum frequentibus

tibus exemplis. De natura & coagmētatione syllabarum disputaui copiosè, & (uerè dicam) multo copiosius, quàm eorum qui uulgo leguntur, rhetorum quisquam. De numerosa concinnitate, de pedibus rhythmicis, de modis aptæ dictionis, de generibus eloquendi egi equidem, si nō grauius aut uerius (nec enim mihi quicquam arrogo) explicatius tamen & apertè magis: id quod facilè iudicabunt ij qui nostra etiam legere ipsi, uel suis prælegere uolent. Hoc quicquid est elucubrationis, an amplißimo tuo nomini cōsecrarem, diu multūq; dubius apud me cogitaui. Dißuadebāt rationes ualidæ multæ, & in illis tres maximè: dignitatis tuæ suspicienda maiestas, extrema tenuitas nostri libelli, deinde eæ quæ uix te respirare sinunt occupationes. Quid hoc erit, dicebam, ad uirum primaria nobilitate conspicuum, perfugium diuitum & egenorum, amicißimum primoribus, intimum Christianißimo regi, charum ciuibus atq; peregrinis, clarum præfectura Lexouiæ ciuitatis, plurium sodalitatū præfectum, pontificem longæuum, summè uerendum Cardinalem, hominem uigilantia, pietate, innocentia, liberalitate, uirtute præstabilem, quid erit hoc ad uirum tantum? At etiā parua recipit ille uir summa præditus humanitate. Quo pacto? cui non est otium non dico legendi, aut tenendi, aut saltem audiendi quid sit, sed ne recipiendi quidem. adeò magna multaq; laboriosum principem distrahunt huc illuc negocia. In singulos dies precibus & sacris operam dare, Regi non deesse, sexcentas audire postulationes, legere multas literas, scribere non paucas, regere rem familiarem, tam magnam sustinere domum, excipere uiros honestos, tractare notos & ignotos, opem ferre amicis, res pauperum & inopum curare, iter subinde

facere, plus decem magistratus administrare, in singulis obire officia diuersa. haec omnia pauca'ne tibi negocia uidentur, nisi rebus tuis premas aliunde nimis ac nimis oneratum? Haec mihi ueniebant in mētem amplißime Cardinalis, & aliquid tibi offerre cupientem remorabantur. Sedenim hic liber domi tuae natus erat. Condeti uenerat in lucem, paulum suscitatus amoenitate loci, quo tibi perpetua maceries praeter castellum & irriguam fossam, nec procul duas aedes elegāteis, ambit syluam molli colle circuniectam. In media uelle prata peramoena, duobus pisculentis fluminibus intercepta, ducentis & pluribus depasta ceruis: cui loco celebrata carminibus Tempe comparari non aegrè ferant. Illic igitur satus apud te, tuus quodammodo factus erat. Quòd si fortè ad alium, non ad te migrasset, iure uideretur esse fugitiuus. Et cui potius studiorum fructum mitterem, quàm ei qui propter studia literarum me legit, in suos recepit, humanißimè tractauit, mercede sustinuit, spe fortunae melioris erexit? Si tui omnes, apud quos ago, in unum te conijciunt oculos ac mentes, & omnium rerum suarum faciunt te potentem, non & idem me facere oportet? At res oblata nihil est ad illam dignitatem. Certè. At eiusmodi munuscula ex officina Musarum petita, nunquam aspernati sunt honestißimi uiri etiam illiterati, non eximij principes, non reges, non imperatores, nō summi pontifices, non dij deaeq; immortales. An illud est paruū & tenue, quod à deo profectum, homini concessum, perficit ne omnia consumat tempus edax? An uile precium literarū, quod unum memoriam ueterum seruat, & omnes omnium res & artes continet? Verùm esto paruum siquid est meum: non illud ego tuae maiestati comparo, sed tuo destinatum patrocinio

nio

nio committo. Non id augebit tuas curas nimiũ multas. Nec enim ſum uſqueadeo rerum inſcius, ut quæ documẽta iuuenibus in unum coegi, petam ut cognoſcantur à te, uel legãtur. Non id quidem peto: ſed illa tibi trado quaſi in clientelam, aut certè in adoptationem, ut ſplendore ſancti nominis illuſtrata, ſuis lectoribus ampliora uideã-tur. Nihil eſt cur pœniteat uos Eccleſiæ Chriſtianæ principes huiuſmodi adoptaſſe filios, qui poſt hæc uos & ſcientiæ & uirtutis amatores fuiſſe teſtentur. Sed iam tuis auſpicijs noſtram de electione & oratoria collocatione uerborum ſententiam explicemus.

LIBRI PRIMI

CAPITA.

Præfatio

LIBRI SECVNDI

CAPITA.

Cur pauci uerba deligere, & contexere sciant.

CAP. I.

VVM *multa iuuentus hoc tempore* Rhetorum *præceptis, &* Oratoria *insti tutione formetur, multiq; homines ingenio summo stylũ dicendi magistrum, & nunc in primis orandi partibus expetendum, diligenter exerceant: quærendum mihi uidetur, cur paucis admodum sit electio uerborũ, rectaq; componendi ratio.* Tres *præcipuè causas reperio, cur tam paucis ea res faustè fœliciterq; succedat.* Vnam *statuo inscitiam & audaciam eorum, quorum docendi munus est: alteram, discentium prauum in imitando studium: aliam, artis eius qua uerba deliguntur & collocantur, ignorationem.* Nam *quum sine duce magistro nemo eloquẽdi uias rationesq; tenere posit, molientibus iter primus est error, quamuis arrogans, tamen incertus ignarusq; uiarum magister, qui relictis ultro ueterum oratorum uestigijs, regionum ignaros per anfractus & ambages atque salebras orationis reuocante natura trahit, recta declinat, praua temerè persequitur.* Si *quibus autem reperitur dux optimus, quales etsi paucos, tamẽ & fuisse & esse certum est, ex compluribus tamen uix unus aut alter rectà peruenit ad summam.* Ductorem *sequi piget, sua quisque trahitur uoluptate.* Digrediuntur *alij ad amœnitates orationis eius quam floridam & suauem esse falsò opinantur.* Apuleios, *&* Baptistas Pios, *quàm* Cæsares *atque* Cicerones *assectari & colere malunt. Alij nullo certo fine, nullaq; meta proposita, quò pes ducit, etiam per inuia ac deserta rapiuntur: & sine modo paßim aberrare, hinc & illinc*

uoculas

uoculas & inusitatas loquendi formulas excipere satius esse ducunt, quàm affluentem omnium rerum uerborumq́; copiã de medio sumere. Alij poëtarũ more, quibus grandius aliquid & sonantius arridet, nitũtur uelut in præruptas rupes, & in arduos montes: & quasi sublimes facti, tragicum nescio quid & cõfragosum personant. Hæc & *similia uitia non semper eorum sunt qui docent, sed eorũ quoque qui ueræ disciplinæ impatientes, effrænata libidine ferũtur.* Non *desunt autẽ, nec defuerunt unquam magistri & discipuli probi, qui ad optima contenderent: sed nemo adhuc satis familiaris fuit, qui compendiũ quærentibus, digitum ad fontes intenderet.* Quanquam *enim* Cicero *multa,* Quintilianus *haud pauca de collocatione uerborum scripta reliquerunt, eò tamen uterque prouectus est, quò non facilè debiliores, si nemo porrigat manum, peruenire poßint.* Est *enim (ut ait* Cicero*) locus latè patens de natura usuq́; uerborum.* De *quo neuter amplè & copiosè disputat.* Res *est obscura cõpositio, si nõ illustratur exemplis.* Alter *autem idonea apud* Latinos *nõ reperit, alter Ciceroniana sæpe fugit ut molesta.* Si *quid in hac re possumus (minimum autem, uel nihil est quod possumus) at si quid possumus, studiosis orationum consultum uolumus.* Illos *amatores sui tam superbè gloriosos, quandoquidem id maximè uolunt, labi, errare, falli, sinamus.* Non *audient hos monitus, nec ista præcepta suspicient, qui* Apuleium *per florida secuti, deseruere* Ciceronem. Legant *putidos flores.* Habeant *congestam insolentium uerborum supellectilem.* Notatos *teneant communes locos.* Circunferant *enchiridia quædam, unde magnam uim locutionum promant.* Nos *ueterum prudẽtia, consilio, autoritate nitamur, qui cẽsent eos stultos & insanos*

sanos fuisse, qui literis mandarunt cogitationes suas, nullam facultatem orationis habuerunt.

Quanti sit oratio lectis uerbis & ordine digestis constituta. CAP. II.

De grauitate sententiarum, de figuris & schematis ingenti uoluminum magnitudine comprehensis, in præsentia non ago. Nunc hoc propono, quod est huius instituti, bonitate uerborum, & eorum digesta compositione nihil esse in oratione laudabilius, nihil in quo magis neruos omnes intẽdere debeamus. Ab hac uirtute, eloquẽtia, non ab inuentione aut à rerũ dispositione nomen accepit. Eloquentia ab elocutione dicta est, & ab eadem orator, & oratio: quæ non aliud est, quàm oratoris elocutio. Nec is cui dicẽdi facultas inesset, aut inuentor, aut dispositor, sed eloquẽs appellatus est, propterea quòd inuentio & dispositio multorum communis, non tam artis esse, quàm prudentiæ cuiusdam uidetur. Elocutio oratoris est propria, & arte obseruationeq; ferè tota constat: res adeo rara, adeoq; difficilis, ut M. Antonius in libello quodam scripserit, disertos se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Optimũ dicẽdi genus aut nullis adhuc, aut perpaucis contigisse argumẽto est, quòd in arte collocãdi Brutus et Caluus ausi sunt reprehẽdere Ciceronẽ, cuius dictionem nemini mortalium imitabilem hodie complures existimant. Sed illud perfectum summumq;, si supra nos est, nihil quidem ad nos. Quod possumus, id assequamur, & elocutionem quanuis tenuem & minutam, modò probam rectamq;, præclarum quiddam esse profiteamur. Compositionẽ (Quintiliani uerbis utar) eruditissimo cuique persuasum est ualere quamplurimum, non

ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum: Primùm, quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, ut illi quoque organorum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. Quòd si numeris & modis inest quædam tacita uis, in oratione est uehementissima. Quantumq; interest, sensus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua cōpositione uel in exitu iungãtur, uel in fine claudantur. Hactenus Fabius. Cicero in Bruto: Nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis ualet. Idem in Oratore: Quanuis suaues grauesq; sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferẽtur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. Mutila, hiulca, redundantia, confragosa, quæ intersistũt, quæ malè connectuntur, quæ claudicant, quæ dissentanea sunt, aurium sensum molestè feriunt, animum offendunt, uim orationis interturbant, nec quenquam diu retinere possunt, nisi fortè Midas illos, & asinos ad lyrã, qui se quærere sentẽtiæ, uerba modulata repudiare gloriantur. Ingenia liberaliter instituta, quæ naturæ bona non corrupta, sed aucta uoluerunt, specie orationis & decore capiuntur, modulandi iucunditate recreantur, & illã qua sermones hominum, qua libri commendantur, qua suauis est eloquentia, non aspernantur uoluptatem. In compositione uerborum, ut in muro lapidum, decor est, & pulchritudo, qua non aliter oblectantur aures, atque figuris optimis oculi. Placet elegantia uerborum bene digestorum, sicut partium corporis inter se competentium. Quumq; perinde atque flumen alueo prono, compositè fluit oratio,

tio, demulcet audiētem, & sine ullo tædio quasi iucundo nauigio per sentētiarum fluuium perducit ad finē. Aptaueris pedes eius, aptè decenterq; sicuti bellator equus in curriculo feretur. Composueris numeros, ut certator in palæstra, sic pulchrè fortiterq; pugnabit. Modulatus fueris ambitus & conclusiones, symphoniacorum modos omni suauitate superabit. Quis (inquit Cicero) cantus, moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? Quis actor in imitanda, quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? Quòd si quis adeò seuerus & immanis est, ut nulla uoluptate capiatur, poterit'ne contemnere dicendi perspicuitatē? Nihili faciet uires & impetus orationis? Oratio quanto compositior, tanto perspicua magis atque dilucida. Nam quemadmodum sensum confundit indigesta uerborum perturbatio, quod hyperbaton uocatur, ita claritatem fert ordine composita collocatio. Cur Cicero tam facilis intellectu uidetur, etiam quando sublimis est? Scit nimirum quo quodq; loco uerbum statuendum sit. Cuique suum aßignat ordinem. Cur pleræque indoctißimorum sententiæ non capiuntur animo? Omnis eorum dictio contorta est. Si igitur summa uirtus orationis est claritas, & ea uehementer collocatione splēdescit, ad summas orandi uirtutes accedat proximè collocatio, necesse est. Eadē uires addit orationi. Vt enim amētis hasta, & neruis sagitta, sic cōpositione sententia concitatur. Quòd autē sunt uaria dicendi genera, nunc celeritate dicendi rapiuntur animi, nunc tarditate torpescunt, nunc grauitate componuntur, nunc leuitate uanescūt, aut læti sunt, aut tristes, aut quieti, pro orationis habitu, formaq; dicendi. Itaque damnandi sunt qui

horridum

horridum & incultum sermonem, quàm cultũ nitidumq́; magis uirilem esse contẽdunt. Ex quibus alij de industria nolunt id quod non pessime (si uolunt) facere possunt: alij neque possunt, neque uolunt. Non posse se negant, nolle gloriantur. Iudicio falluntur illi, hi laborant ignorantia. Neutri mea sententia probandi, qui pulcherrimam eloquentiæ uirtutem in sermone Romano aut negligunt aut uituperant, quam in communi lingua, & in sermone populari tantopere concupiscunt. Si pulchrum laudabileq́; est cõponere linguam Gallicam, aliam'ue quæ non ita uerborum mutatione gaudet, cur turpe & fœdum est Latinã tanto meliorem, quanto communiorem, in ordinem aptũ digerere, qui sine transpositione uocũ nullam penitus habet uenustatem? Quærenda suauitas oratori. Neque enim refert (inquit Cicero) uidere quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suauiter dicere. In artificiosa constructione non modò iucunditas, perspicuitas, & uis maior est, quæ omnia per se maxima sunt, sed etiam stupor & admiratio, quæ dicentem nõ hominẽ uideri, sed deum quẽdam inter homines efficit. de quo Cicero tertio libro de Oratore, Nemo, inquit, unquam est oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident: neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem nõ putãt. Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quẽ deum (ut ita dicam) inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundãter, qui illuminatè & rebus & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerũ uersumq́; conficiunt, id est quod dico ornatè, qui idem

ita mo=

ita moderantur, ut rerum, ut personarũ dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudis, quod ego aptum & cõgruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomẽ dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Eam uult instrui collocationẽ, quæ quasi quendam numerũ uersumq; cõficiat. Non amat scopas dissolutas, et inordinatũ dicẽdi genus, quod ut arte, sic et omni decore caret. Artem semper comitatur decor. Ars inuenit in arboribus quincũcem, in uitibus limites, et paria interualla, in oleribus areas, in urbibus insularũ descriptiones, in ædibus cellas, et instrumẽta seposita, in ciuibus ordines, in exercitibus instructiones, in disciplinis generũ formarumq; seriẽ, in poëmate contextũ, in rebus oratoris dispositionẽ, in uerbis collocationem, quæ speciosa ueluti quadratũ corpus, & robusta sicut acies esset: quã qui despicit, quodãmodo ordines cœlorũ, siderũ, erronũ, elemẽtorũ, corporum, & artificialium omnium quæ naturã proximè imitantur, temere & stultè despicit. Vbi sunt tot philosophorum libri, quorum nullus non sententiosus erat? Vbi tot opera poëtarum generis heroici? Vbi tam multa cæterorum? Vbi annales & historiæ? Vbi tot disertorum orationes? Vbi infinitæ doctorũ conscriptiones? Vbi sexcenta proximis seculis magno sudore conscripta, editaq; uolumina? Vbi prudentium quidem, sed incultè loquentium, id est infantiũ uigiliæ & labores? Fuerũt, inquies. Cur etiam nõ sunt? Rogas? Non placuit indigestũ chaos, non insulsæ ueterum glandes, non horridæ casæ, nõ indocta barbaries, non agrestia tegumẽta, nõ in montibus & syluis ferina uita, nõ quicquid arte expoliri, & in melius aptari formariq; posset. Ornamus prophanas ædes auro et argẽto: hortos, agros, prædia decoramus. Imponimus equis

quis phaleras. Corpora nostra splẽdidè uestimus, mensas magnificè apparamus. Theatra ad uoluptatem construimus, sacras ædes uasis aureis, gẽmis, stragula ueste, signis, tabulis, & id genus ornamentis facimus augustiores: Cur sermonem, quo nihil homini melius datum est, excolere non licet? Quid Liuius adiecit antiquis annaliũ scriptoribus? Quid Vergilius poëtis? Quid Columella rei rusticæ autoribus? Quid æquales plurimi, quid recẽtiores noui pepererũt? Exterserunt illam ueterũ rubiginem, & res eorum nitore uerborum splendidas effecerunt. Quemadmodum uiro magnifica uestis, & ornata domus nonnullam affert dignitatem, ita quoque uerborum splendor & ordo quadam maiestate donat orationem. Si conditor ille rerum deus immortalis, non omnia uarietate & pulchritudine exornauit, illius exemplo contemnamus ornatum. Si rebus in omnibus coniunxit utilitati decorem, cur illum summum opificem, summæ ubiq; pulchritudinis effectorem ueremur imitari? Incidimus tamen in stultißimũ barbarorũ genus, qui laudant equi bouisq; speciem, qui probant hominis bonam formam, qui stupidi contemplantur ornamenta regum, qui tollunt ad cœlum splẽdidum conuiuium, qui lauta supellectile capiuntur, qui (ut breuiter finiam) nihil non pulchrũ magnificiunt, nisi quod circũdatum est orationi. Quid est causæ cur illud unũ probare non possunt? Quod habere debent & non habent, ne turpe sit quòd non habent, hoc iniuria uituperant. Alijs ingenium, alijs defuit labor. Stylus est magni laboris (quẽ pleriq; fugimus) sed optimus & præstantißimus dicendi effector ac magister. Vt quod res uelit, eloquare: ingenio, studio, arte, exercitatione, imitatione opus est. Hoc maximè docetur, (inquit Fabius) hoc nullus nisi arte assequi

potest, huc studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maximè orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alijs alia potiora. Sed si in tenui labore honesto non parua est gloria, in hoc certè omnium honestißimo debebit esse uel maxima. Hanc quisquis adipisci uolet (omnes autem uelle debent) optimo statim præceptore, si licebit, utetur: alioqui natiuum illum ingenij candorem fœdißimo loquẽdi colore uitiabit, & aurium iudicium illiberali sono, & sermonum prauitate corrumpet.

Qui fugiendi magistri. CAP. III.

QVum innumerabiles in omni gente magistri linguã pueritiæ informare uelint, paucißimi de rebus propriè, ornatè, compositè disserere possunt. Hæc tamen uirtus in grammatico si non est, officium explere suum non potest. Id Quintilianus de re grammaticorum loquens affirmat, his uerbis, Eloquentia quoque non mediocri est opus, ut de unaquaque earum quas demonstrauimus rerum, doceat propriè & copiosè. Nunc irrumpunt αὐτοδίδακτοι, genus hominum temerarium, confidens, & audax. Nullam uel mediocriter sciunt, & omnẽ profitentur artem. Omnia peruadunt, omnia suis prælegunt. Omnia inculcant. Omnia dictant. Omnia contaminant. Prima rudimẽta, syntaxim uerborum, Officia, Paradoxa, libros de Inuentione, de Senectute, Quæstiones Tusculanas, poëtas, historicos, oratores, philosophos, uno eodẽq; die sine modo, sine lege, sine ratione, obtrudunt infantiæ balbutienti, & circa elementa prima hæsitanti. Vt omittam cætera, nullum habent uerborum delectum, nullam artificiosam collocationem, nullũ certum dicendi genus.

Omnia

Omnia locis omnibus promiscuè & confusè, non sine sui iactatione, garriunt: nec tam humana uoce loqui, quàm inter cornices ineptè cornicari uidentur. Volubilis illa garrulitas, & incondita linguæ profusio, per mille species rerum non aliter quàm somniantis animus momento rapitur: non insistit, non imprimit uestigium, non habet quod certò loquatur, etiam si nihil non uult loqui. Quòd si quando loquacitati finem imposuit, nec ipse qui talia profudit, nec audientium quisquam scire potest quidnam sibi uelit. Virtus est orationis (si dijs placet) nulla in re commorari, huc & illuc dissilire, omnia commiscere: sic agere, ut tuam nemo capiat mentem: onerare auditorem putidis uerbis, & inamœna locutione, & contorto genere dicendi aures animumq; contundere. Quid hinc iudicij referet auditor? quid disciplinæ liberalioris? quid sentētiarum? quid uerborum? quid puri rectiq; sermonis? quid potissimum sequetur? Pendebit ab ore, non dico loquentis, sed insaniētis. Alieno se iudicio committet, atq; in diuersa rapietur, uti puluis qui uenti procella corripitur: & ut os nutricis infans, sic ille magistri linguam exprimere conabitur. Materia scribendi proposita, præceptorem imitatus euagabitur. uerba noua cum obsoletis, grādia cum paruis, dura cum mollibus, Latina cum barbaris miscens, nullum eorum aptè & ordine collocabit. Laudabit hæc ignarus ueri magister. exprimet illum tandē discipulus infelix, & ex officina mala prodibit haud bonus. Et quoniam quæ praua sunt, hærent tenacius, nūquam poterit elui impura fœdaq; linguæ proluuies. Nā

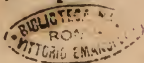
Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu-

Et uera nimis est Quintiliani sētētia, Frāgas citius quàm

corrigas quæ in prauum indurauerunt. Quàm multos fle-ctere uolui? quàm multos aliter instituere? quã uani fue-re mei labores? Ingenij uis illa naturalis penè mortua, nõ ita restitui poterat, ut aliquid rectũ & æquale & naturæ simile gignerent. Arte quadam, ut uerius dicam, nebula fumoq; nitebantur, & quasi per aërem uagi, & multa quærẽtes, nihil omnino reperiebant nisi inane quiddã, à naturæ firmitate nimis alienũ. Absit igitur hæc pestis ab eo qui suas aures modulatione erudire, uerborũ discrimi-na discernere, suo quæque ordine collocare uelit. Absit hoc monstrũ horrendũ, informe, ingens, cui lumen adem-ptum. Sed permulti sunt id genus Cyclopes. cõtrà pauci reperiuntur qui encyclopædiam absoluerunt. Est aliud hominum genus minus arrogans ac insolens, æquè tamen incultum & indoctum. Ex autoribus, qui potissimum le-gendi sint quoniam iudicare non possunt, & conscij ui-rium suarum, principes linguæ Latinæ interpretãdi cau-sa aggredi non audent, optima quæque tanquã sacra Ce-reris diu nõ ineunt. Vilia quædã poëmata, & insulsos dia logos, & leues epistolas, & apologos, & fabulas inuti-les, & leuiculos autores, quos impropria paraphrasi gra uiter onerent, legunt. Singulis uerbis, nunc singula, nunc bina, nũc terna quaterna'ue reddunt: & spinosa uerborũ copia locos omneis & paginas implent: tumq; præclarè doctoris officiũ obire se putant, quum terq; quaterq; re-petendo cantitant, Est id est existit. Què pro &. Quoq;, id est etiam. At, id est sed. Enim pro quia. Docemus, hoc est instruimus, ostendimus, monstramus. Scribo, id est, de-scribo, compono. Phagi, illius arboris. Hibisco, illa herba. Cãtharus, illud uas. Sagitta, id est pharetra. Carbasus, in-dusium delicatum. Timet, hoc est metuit, pauet, horrescit,

formidat,

formidat, ueretur. Praeclara sanè uerborum copia, pulchra loquẽdi proprietas, bellum pueritiae formandae principiũ. Quid agis? Soli demẽs lumen infers, tenebras non aufers: Dilucidi & obscuri nullum statuis discrimen. Verborum proprietatem & suauitatẽ, qua nihil in oratione gratius est, sic abijcis, ut si aliena summoueas, tua non intelligantur, & incredibiliter exhorrescant. Quid? Mirabere istorum stultitiã. Ne sit obscurior illa (quam diximus) interpretatio ridicula, puerũ iubent adscribere putidam quandam paraphrasim, quam sententiam uocant, & eam deligenter ediscere. Hinc accidit in autoribus primae dignitatis (quos isti aliquãdo tandem suscipiũt) ut ea uerba quae maximè cuiusq; rei propria, quaeq; sunt ornatissima atq; optima puer relinquat, minus idoneis uti cõsuescat. Quae, malum, est haec insania? ut contortam barbariem, quàm rectam loquendi rationem memoriae tradi, in imitationem usumq; trahi malis? In ediscendis optimi cuiusque scriptis, audita modorum suauitate formaret aures, uerbis abundaret uel optimis, & tandem animi impetu ferente, eadem propè contexendi ratione uteretur. Nunc tecum derudere miser assuescit. Totus scatet malis uerbis. Praepostera compositione deprauat orationem. Quod autem materiae genus proponis ad scribendum? quae tibi exercendi ratio est? Ponis aliquid ociosum, neque inuentione acutum, neq; sententijs utile, neq; partibus inter se cohaerentibus elegans & consentaneum. Ex colluuie glossematum tuorum, & annotationũ sterquilinio, spurca quaedam uerba diligenter eximunt pueri, quibus non rẽ praescriptam, sed aliud nescio quid finitimum complectuntur, Haec male consuta proferunt. Admoues aurem, tua agnoscis, egregios imitatores exoscularis. Nam parenti simia

pulcherrima est. Si quis est aut barbarismus, aut solœcismus occultior, aut uox horridior, aut uitium in consecutione, aut perturbatus ordo, nõ animaduertis, propterea quòd audis aptum tuis auribus, quamuis inemendatum, durum, & inamabile dicendi genus. Sed dimittamus istos, ne forte laceßiti grauiter excandescant. Cauendum est enim ne quam ferant opem Guido Iuuenalis, aut alius eodẽ modo facilis ac obuius interpres. Hoc præsidio freti se parant ad certamen, & de imperio summaq; rerũ contendũt. Quid alios referam multos, qui stimulant iuuencos, terram non arant?

πολλοὶ βουκένται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες.

Alij totum diem uociferantur in ludo. Iuuentutem obruunt multitudine uerborum impurißimorum, nec illam disputationibus agitant, nec exercitationibus roborant, nec excitant languentem, nec petulantem coërcent imperio, & magisterij dignitate. Alunt improbum quoddam hominum genus, quod ignorans suas uires, omnia se posse credit, omnia præ se contemnit ac despicit. Vt tyro ferox ueteranos aspernatus, multa & egregia de se pollicetur: collata manu, & impreßione facta, stare loco nescit, cedit, fugæ se mandat, & tum demum imbecillitatis suæ certior factus, non reuertitur in prælium: sic & isti animorum pleni, eruditos & exercitatos fastidiunt. nihil sibi non arrogant insolentes. ubi in certamen literarum pugnamq; uentum est, haud magno momento superati desecerunt, & detestati literas & magistrũ, & doctis omnibus infensi, ad aliud uitæ genus confugiunt. Sunt qui sedulò materias à suis exigunt hora præstituta. Redditas perlegunt ipsi: sed quoniã arbitrãtur hoc unum suum munus esse, expurgare uitiũ barbarismi atq; solœcismi, non progrediuntur

grediuntur ultrà. Puerum non admonēt eorum quæ durè & horridè, quæ inusitatè, quæ contortè, quæ obscurè, quæ exiliter, quæ affectatè tumidèq; dicta sunt. Pro sermone Latino & emēdato uasta & agresti lingua abutūtur, nec inter Latinos iure numerari, nec inter doctos haberi, nec munera præceptoris obire possunt. Iam quotus quisque nouit uersum arte modulari? aut orationē uerbis & proprijs et usitatis atq; cōpositis exprimere? Expectamus aquam è pumice? Qui rudes illi docebūt cæteros id quod ipsi non modò non facere, sed ne intelligere quidem possunt? Quonam pacto iusti erunt existimatores eorum quæ candida atra'ne sint, cæci: bona an mala, improbi: culta an inculta, impoliti non uident? Qua formabūt arte iuuentutem? Quibus ornamentis excolent? Ex eiusmodi officina mirum ni prodeat incultus informisq; discipulus. Hic (inquiunt) præstantior est puer, multo plura scripsit. uictus ille, edidit enim pauciora. Huius omnia uerba trita sunt, illius inusitatiora, & eo nomine meliora. Habes hominum iudicium. Non scripti genere, sed quantitate: non proprietate, sed insolentia censent orationem. Multos alio quodam morbi genere uitiosos numerare possum, quorum contagionem fugere debet is qui studio componendi, & orationis collocatæ gloria ducitur. Multos ipse cognoui, qui omnē orationis elegantiam esse statuebant in adagijs, apophthegmatis, uerbis antiquatis, nouis quibusdam nitelis, & ridiculis ornamentis: ut si cōfectores stragulæ uestis pauca effingant in ea signa, uniuersum contextum negligāt: ut si olitor treis quatuor'ue stirpes herbarum specie lucidas, fructu inutiles colat, reliquas terræ partes incultas esse patiatur. Illos omneis fugiendos esse sciet qui hæc uerba Ciceronis audierit: Magni

interest quos quisq; audiat cottidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodũ patres, pædagogi, matres etiã loquãtur. Legimus *epistolas* Corneliæ *matris* Gracchorum. *apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris.* Auditus *est nobis* Læliæ C. *filiæ sermo.* Ergo *illam patris elegantia tinctã uidimus, & filias eius* Mutias *ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes* Licinias, *quas nos quidem ambas, hanc uerò* Scipionis *etiam tu* Brute *credo aliquando audisti loquentem.*

Qui fugiendi scriptores elegantiarum. CAP. IIII.

NOn *defuerũt & qui memoriæ literarum componendi leges, & collocandi præcepta mandarent.* In *illis principatum obtinuit* Augustinus *ille* Datbus, & *quidam* Petrus Niger, *ornamentis orationis (ut sibi uidebatur) admodum candidus.* Horum *uenustatem nitorem'que posteriores uehementer admirati, scripserunt alij progymnasmata, alij enchiridia, alij loquendi formulas, alij inelegantes elegantias, alij quasdam suas obseruationes, quas tum teneræ ætati, tum mediocriter eruditis perutiles esse rebantur.* Finis *erat eiusmodi scriptionum, ut qui uenustus & elegans ueluti gratijs afflatus esse uellet, hæc uerba, nullus, nemo, nihil, nunquam, nusquam, neutiquam, nequaquam, in clausula collocaret: ut uerbo sæpius quàm nomine aut participio clauderet orationem: ut geminaret copulandi coniunctionẽ: ut in exitu uoce trium quatuor'ue syllabarum sustineret ambitum: ut obliquum casum statueret initio, ut pronominibus, qui, quæ, quod, ea quæ natura præponi debeant, arte postponeret: ut in eius ordine rei nomen duarum syllabarum*

antecederet

antecederet, adiectio sequeretur, si modò totidem pluribus'ue constaret syllabis: ut, pater meus, frater optimus. Deniq; ut si idem uel epistolam uel orationem scribere & exornare uellet, insignibus formulis quasi aureis emblematis uteretur. Adiij ciebant pauca uerba raræ cuiusdã pulchritudinis, quibus tanquam gemmis distinguerent et illustrarent opus. In hisce rebus, & paucis generis eiusdẽ, omnem omnium oratorum elegantiam positam esse existimabant. Quo quid ineptius, magisq; ridiculum esse potest? In oratione nulla uerbo propria sedes est, nullus certus & immutabilis locus, nullus unquam fuit sic destinatus ordo, ut eius mutatio deformis & inelegans esset. Loca uerborum communia sunt: nec in extrema clausula magis quàm in principio, nec initio potius quàm in oratione media ponuntur. Neminem unquam uidi pulchriorem, compositè dixeris. Pulchriorem uidi unquam neminem, incompositè. Inter oratores neminem summum perfectumq; reperies, rectè dicitur. Inter oratores summum perfectumq; reperies neminem, prauè & affectatè. Vbi igitur aptè collocaueris hoc uerbi neminem? Semper'ne in extrema sententia? nequaquam. Cur ita? non id ubique patietur ratio componendi. quamobrem? Obseruantur in clausula, id est in oratiõe postrema, duo tres'ue pedes, qui compositè & decenter incedant, & suauiter cadant in aurem. Si dactylus hic, neminem, in conclusione ponatur, nisi pes unus & alter molliter antecedat, offendet aurem, & illius eum loci quodammodo pœnitebit. Quum dico, Ferendum grauiter in hominibus sapientem inueniri neminem, non læduntur aures, quia coagmentatio cohæret, & sine uersu molliter ad finẽ currũt pedes. Quum dico, Prendere auidè cupiunt neminem, nulla uoluptate sensus

oblectatur, propterea quòd sic exiliunt & attolluntur ana-pæsti, ut non inclinētur ad dactyli positionem. Ad hoc compositio iuncturaq; hiat, & asperè duo postrema uerba concurrunt. Mutandus est igitur ordo uerborum, & auribus eruditis instruendi ratio cōmittenda. Quid si reiecta in extremū particula quæ primas habere cupiebat, transuorsum trudentur omnia? ut, Mihi placui minus nunquā. Rectius'ne Crassus istuc, Nunquam mihi minus placui? Quemadmodum in extructione murorum uident oculi quo loco quodq; saxum rude melius aptetur, sic & in oratione digerenda iudicant aures qui cuique uerborum sit aßignandus ordo. Quid igitur opus est quasi de certo loco præcipere? Quid incerta pro certis habentur? Pro significatione, figura, coagmentatione, numero, loca singulis aßignantur. Nec si uerbum propriè dictum sæpe claudit eam quam perficit orationem, idcirco dixero, Patrem amaui. reclamat enim aurium iudicium. Amaui patrem, uel natura monente dicendum esse indicabo. Qui uerba de loco in locum transfert ornandi gratia, nō enumerat eorum syllabas, ut inde sciat utrum anteponēdum sit, epitheton'ne, an rei nomen, sed iunctura & interuallo pedum, loca metitur: prima media ultima quò inter se consentiant, attemperat. Iam quid iuuabunt locutiones ex enchiridio, si imparibus assuentur? Vt erit æquabilis, suiq; similis oratio, si duæ tres'ue ab optimo scriptore sententiæ longè cæteris emineant, & quàm sint humiles reliquæ, sua amplitudine demonstrent? Cur à casu obliquo pulchrius quàm à recto ducimus initium? Quis unquam ueterum tulit has leges? Multa de rhetorica tradidit Aristoteles, multa Theodectes, multa Theophrastus, Hermagoras haud pauca, plurima Cicero, nō pauciora multo Quin

to Quintilianus: quid? horum nemo uidit quod Dathus? quod Niger? quod Progymnastes? quod formularij, & eiusmodi inuestigatores elegantiarum? Nesciebāt credo, *& tam suaues delicias nunquam gustauerant. Cur isti igitur admirantur eorum dicta? cur habent pro lege formulasq; loquendi, quicquid notatum scriptumq; reliquerunt? Quo pacto ex illis eruunt exempla, quibus sua praecepta confirmare conantur? Sciebant, inquiunt, sed tam parua scribere grauabātur. Ita'ne uero?* Diligēter omnia *persequebantur oratoris ornamenta, & uobis tam suaues tamq; molles orandi uoluptates praeteribant?* Non ita est. *Nullum eorum qui libellos istos ediderunt, artes oratorias aut intellexisse, aut saltem legisse contendo. Si fortè legissent, nunquam certè quidem commisissent, ut hoc nouum & insolens & inauditum legum genus conderent. At praeclarè nonnulla scripserunt. Quis negare potest?* Nullus *est tam malus liber, in quo non sit aliquid boni: sed magno constitit quicquid illud fuit. Innumerabiles tum pueros, tum uiros bene collocandae dictionis percupidos, nomine facilitatis & nitoris illuserunt. Passim legebantur, uulgò circumferebantur, in scribendis epistolis & conficiendis orationibus leges eorum haud aliter obseruabantur, quàm mysteria, atq; caeremoniae deorū. Alebant inanem spem: unam aut alteram ad ornandum particulam, non integram uestem inducebant: tandem suos cultores partim nudos, partim ridiculè uestitos ad hominum doctorum ludibria mittebant. Quum uita celeri cursu fugiat, & studiorum tempus admodum breue sit, in tanta librorum optimorum copia cur malumus in pessimis quibusdam quàm in optimis bonas horas collocare? Quaeramus alios dicēdi magistros, qui planè sciant qua ratione*

pro

pro tempore,loco,& personis,acies uerborum sit instruenda. Ne de pauca supellectile, sed de uniuersa dispositione uerborum dimicemus. Quæ maiores agit prædas, illa iucundior est uictoria.

Qui magistri,quiq; scriptores deligendi. CAP. V.

QVos ludi magistros, & quæ præcepta uitaret homo studiosus elocutionis,breuiter attigimus. Nūc quem potißimum doctorem & dicēdi magistrum sequatur,ut quò maximè uelit, eò breui compendio uiarū perueniat,si placet,explicemus. Non erit alienum ab instituto,quærere ducem,sine quo ad propositum finem rectà uenire non poßit. Non agam de uirtute præceptoris, quæ in primis est à discentibus expetenda, propterea quòd pueri ut eius artes, sic & mores, & malos quàm bonos sæpius imitantur. Nihil dicam de cognitione & scientia rerum maximarum, quam si non habet, docet alios indoctus,&,quod dementis est, uerba sine re profundit. Quàm seueram debeat habere disciplinam, quàm sanctam, quàm uirilem, quàm aßiduam, non est hic disputandi locus. Hoc ad. rem pertinet, quo sit ingenio, quaq; natura præditus. Nam quemadmodum poëtæ, sic (mea sententia) quodammodo nascuntur oratores. Nec enim poëtæ, si naturæ parentis igniculi desint, alta & ardua excogitare,delectum uerborum habere, numeros aptare queant. Nec oratores aduersante Genio mira quædam inuenire,propriè,copiosè,uenustè,floridè disserere poßint. Est in oratione,sicut in uersu, numerus,& obscura modulatio, quam teretes & rotundæ sentiunt aures. Quædam uerba sic amica sunt, & penè germana,ut

na, ut inter se concordia summa copulentur, quædam (ut ita dicam) inimica atque dissona: quæ si coniunxeris, perpetuò rixabuntur, & asperè ferient illam sentiẽdi facultatem. Quis hac de re iudicabit? Auris. An omnis? Haud quaquam uerò. Quæ sic, & quæ non? Sensus ille, sicut omnia, adiuuatur arte & exercitatione. Fateor, Alioquin ista non traderem: sed nisi uis illa naturalis, acuta, sagax, acris habilisq́; sit, nisi sonorum differentias & modorum sponte sua dijudicet, nisi in ambitu, & partibus illius, temperata, curta, redundantia, in uerbis aut singulis aut compositis lenia, aspera, mollia, dura sentiat: ars & usus, res duæ maximæ, non efficient ut instructa uenustaq́; sit oratio. Noui plurimos studio & amore literarum eximio, qui cognitis atque perspectis rhetoricæ præceptis summa cum diligentia multa scripserunt, nec secus ac poëtæ solent, in collocanda dictione, & quærenda uenustate diu multumq́; laborarunt: sed enim conatus infelices fuerunt, & malè propitiæ Musæ. Non suberat uera uis & indoles, non fluebat illa uena atque natiua fœcunditas, nec sensum natura duriorem mouebat aspera sonorum concursio. Itaque succumbebat ars & animus silente consilio naturæ, nec ullum percipiebat dignum suo labore fructum. Sic erat, ut colendi peritus agricola, qui sterile solum omni arte & industria subigit, eoq́; conijcit semen: hinc fortè nascetur aliquid quod tandem metat: sed raræ & graciles aristæ fallunt hominum boumq́; sudores. Non omnis fert omnia tellus, inquit poëta. Nec ars sola potest, quod ipsa concurrente natura. Quid? quòd sub uno eodemq́; præceptore uideas pueros eadem informari disciplina, & intendi pari diligentia, qui tamen in oratione exædificanda non sunt

inter

inter se pares? Quid est caussæ? quid? Illorum paria non sunt ingenia. Quum sit una rhetorica, totidem ferè sunt genera dicendi, quot oratores: nec unquam duo per omnia consimiles reperti. Hanc *formarum uarietatem non aliter in ordine, quàm in hominum ore natura fecit. Quòd si quis aliò quàm quo natus est, tendit,* Gigantum *more naturæ deoq; repugnabit, & suæ stultitiæ tandem precium feret. Labor improbus res arduas expugnat, sed funditus euellere naturæ fundamenta non potest. Verum est illud* Horatianum,

Naturam expellas furca:tamen usque recurret.

Sint igitur eloquendi magistro celeres animi motus, & insita prudentia. Insit ubertas, & quædam musica uis ingenij: & innatus uenustatis amor alliciat animũ eius ad uerborum suauitatem, ut numerosæ constructionis ordinem persequatur. Sic expetat ornandæ dictionis artem, ut tamen à naturali & illaborato fluxu longè ne recedat. Nam tantò deterior erit, quãtò longius à natura ducetur oratio. Non excidit mihi quod autore Quintiliano dixeram, elocutionem omnem arte consistere. Natura sine arte in inueniendo & collocando multum sanè potest, in eloquendo nihil omnino. Sed ars sine natura in his omnibus debilis est. Cui natura modulationis huius indidit amorem, uersatus sit in optimis tum proprietatis tum collocationis autoribus. Teneat quæ de singulis uerbis, de compositis, de coagmentatione, de concinnitate, de numero, de compositione Cicero *præcepit. Horum omnium uim rationesq; notas habeat. Ne quid ignoret quod Quintilianus de natura uerborum simplicium, de ornatu, de compositione scripsit. Ab his enim duobus uiris penè res omnis est absoluta, ut hic Græcis autoribus*

nihil

hil egeamus. Nec opus erat his præceptionibus nostris, si agere pingui Minerua, & rem obscuram exemplis ustrare uoluissemus. Et quoniam aures hic plurimum ossunt, erudierit sensum, primùm in carminibus poëta= m, Terentij & Vergilij maximè, altero nemo Latino= m purior uenustiorq;, altero nemo compositior, dein= in oratione nõ minus propria & Latina, quàm instru a atque modulata, qualis est Cæsaris atque Ciceronis. st in Cæsare summa proprietas, compositio tenuis qui= m, sed perquam suauis. In Cicerone cum proprietate une eloquendi genus, omnisq; figura dicendi. Hos qua= or, si non ad omnem & inuentionem & elocutionem, nen ad id quod uolumus, satis esse dicimus. Quanquam n repudiandus est educator, qui uarias, si modò sanas, pes apponit: non tamen maiorem quærimus uerborum ritatem, neq; flagitamus delectum exquisitiorem, neque tructiorem petimus collocationem. Horum scripta can= uerit magister, & crebra pronunciatione quodãmodo naucrit suas aures. Hæc proponat pueris ediscẽda. Hæc ara uoce ac uirili prælegat, interpretetur, quid uirtutis beant, sedulò demonstret. Quod si facere non poßit, m satis idoneum nõ habebo. Nec diu uirtus aut uitium tebit. Animaduertentẽ difficile non est iudicare (si mo= propius inspicitur) qui ualeat ingenio professor, qui rasim redoleat elegantem, qui sermonem habeat pu= m, dispositum, & ornatum, qui uitet illud opimum & lipale dictiõis genus, in quo ridẽtur Asiani: qui nec hæ= et turpiter, nec intersistat, nec lãguescat, nec mutila ia= et, nec concise, impropriè, barbarè loquatur. Est una de mmis eius uirtutibus, sermo expeditus, uenustus, & in= rruptus. Aßiduè cadit in aurem pueri, sensumq; dulci

uoluptate

uoluptate demulcet. Hinc fit, ut non modò libentius audiat eloquentem, sed etiam ut sic castiget & informet aures, ut horridam & incultam perferre linguam postea nō poßit. Nolo hominem dissolutum, qui subinde pueritiæ uerba faciēs, propria impꝓpria, pura impura, Latina Gallica, grandia parua, composita incomposita commisceat. Volo uirum qui excitet animū, atq; ratione moderetur: ut quæ cogitauerit, uerbis lectis, & subita facultate digestis exprimat. Animi celeritas admirabilis, si curā adhibebit ac diligētiā, in multa se munera partietur, & optima inueniet, & inuenta disponet, & eodem propè tempore collocata uestiet honore uerborum. Volo qui rationem mentis urgeat: cui sit studium & eximius ardor literarū: qui artium liberalium maiestatem ueritus, non omnia ad quæstum & auaritiam, more multorū, sed ad bene dicēdi laudem, & ad ueræ gloriæ fructum referat. qui pertulerit illum scribendi laborem: quem si non hauserit pueritiæ formator, quî de scriptis alienis rectum iudicium feret? Quis omnium de uersu uerè iudicare potest? Poëta. Quis autem de oratione? Orator. Quis est aut orator aut poëta, aut saltem finitimus illis? Qui carmina permulta diligenter condidit, multas epistolas & orationes arte confecit. Exercitatus ille præceptor, & styli minimè rudis, facili negocio scripta discentis emendabit, improba & ociosa expunget, proba & grauia ponet, pro insuauibus dulcia, pro fortuitis lecta, pro confusis composita promptè suggeret. Si quid alumnus inemendatum aut durum locutus erit, expeditè corriget, & molliet immutato genere loquendi: cuius limam solicitè metuens discipulus, uigilabit, & intendet animum, ne quid proferat nimis squalidum & impolitum: qui haud dubiè securus esset, si arti

rtificem imperitũ ſcriptis æquaret, aut uinceret. Meus
: diſciplinæ princeps, pauca, ſed præclara dicat. Com=
retur in locis difficilioribus, ne quantum, ſed quàm be=
ſerat, curet. Cõmiſſa auditoris fidei, repetat aſsiduè: ma=
riam ſcribendi ſentẽtioſam, rectoq; quaſi filo ductam, &
imis adumbratam lineis proponat, propoſitã die ſtatuto
igat, ne ceſſatores efficiantur, quorum periculo inutiles
anſmittuntur horæ. Omnia uitia ne uellicet, ſed tantum
otabilia, quoniam ſcriptor tam ſæpe reprehẽſus, animum
eſpõdet, & infauſtum execratur laborem. Iſta nequaquã
cribo profeſſoribus artium humanarũ, quos docere iam,
on doceri par eſt, ſed prouectis ultra prima rudimenta,
qui uel Romanæ linguæ magiſtris doctioribus operã dare,
uel alios eandem linguam docere uolunt.

Vtri priores legendi, poëtæ, an oratores. CAP. VI.

QVi legi maximè debeant, tum magiſtri, tum ſcri=
ptores Latini, ut inde uerborũ delectus habeatur,
& pulchrè concinneq; extruatur oratio, paucis expoſui=
mus. utri priores legendi, poëtæ, an oratores, breuiter ex=
plicemus. Lectionem poëtarum priorem ire oportere, ma=
ximæ cauſſæ rationesq; confirmant. Nam carmẽ ornatius
eſt atq; iucundius, ut res ad uoluptatem comparata. Quòd
numerus eius certus, & eodem modo cõſcriptus, artificio=
ſo & cõpoſito pede eũ uoluptate fertur, primùm oblectat
aures mollioris ætatis, deĩde in animũ procliuius illabitur,
inq; diuturnũ tẽpus memoriæ ſe figit. Itaq; cecinit Horat.

Os tenerum pueri balbumq; poëta figurat.

Doctiſsimi nimirum ſunt boni poëtæ, & diuino quodam

numinis afflatu concitati, immortale quiddam ac cœleste spirant, sententiarum concinnitate mirabiles, lumine uerborum conspicui, modulatione numerorum suauißimi. Optimos quosq; natura sic ad carminum modos effinxit, sic ad argutum genus orationis inclinauit, ut si cum ipsis arte certare uelis, neque dictione lectius quicquam, neque sono temperatum magis, neque compositione modulatius inuenire poßis. Quid enim putamus ingenium summum agitante deo succensum, multis magnis'que artibus eruditum, usu multo peritum, alta atque longa cogitatione, crebra & seuera castigatione efficere potuisse? Quicquid est graue, sonorum, rotundum, elegans, iucundum, dulce, suaue, gratum, uenustum, adsciuerunt in carmen, heroicum præsertim: Leue, exile, asperum, deforme, triste, amarum, insuaue, insulsum, repudiauerunt, nisi siquando forte de industria duriorum rerum naturam sono orationis imitari, quàm leniter & æquabiliter profluere maluerunt. Horum uersus occinet puer, eos'que thesauro memoriæ committet, ornamentum postea sermonibus & scriptis futurum. In his spacia & tempora syllabarum, quæ longæ, quæ breues, quæ'que sunt ancipites, sine magno labore discet, rem adeò necessariam, ut si desit, neque numeros orationi inserere, neque pedes intelligere, neque uersum moliri, neq; uerba accentu uariare, aut benè proferre poßit. Cognoscet illud poëticum μέτρον, & quid ab oratorum rhythmo differat, expendet. Sciet qui sint in uersu pedes, & eosdem poëticos, eosdem oratorios esse: nec re ipsa, sed collocationis ordine differre perspiciet. Animaduertet illud dicendi genus à sermone & à lingua cottidiana distare. Nimium tritam loquendi uiam, lutum'que triuialium deseret, sublimius atque purius iter

inibit

inibit. Formabit aurium iudicium. Eximio ſplendore uerborum illuſtrabit animum: & ornatu mirabili captus, eadem præcellere magnificentia uolet. Accendet animum, acuet animi iudicium, multa facilè comprehendet, multa paulatim trahet in uſum, & hinc figuram dicendi colorabit. Ergo poëtarum interpretatio præuertat orationem. Nam & grammaticorum officio, non rhetorum commiſſa eſt. Imbuatur hoc quaſi liquore recens animus, ut ſemper in oratione iucundum illum retineat ſaporem, qui ſi uehementer haud tangit palatum, ſentitur tamen quaſi quoddam parcius condimentum. Miror his annis extitiſſe complures, qui poëtas abijcerent, uni rhetoricæ nauarent operã, quaſi eloquentia poëmate non egeret. Longè ſecus Ciceroni uiſum eſt. Legendi, inquit, ſunt poëtæ. Nã etiam poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud quo ipſi differrent ab oratoribus. Numero maximè antea uidebantur & uerſu, nunc apud oratores iam ipſe numerus increbuit. & paulo pòſt, Quorundam grandis & ornata uox eſt poëtarum. & in eodem loco, Inter eos ſimile eſt iudicium, electioq; uerborum. Senſit idem Theophraſtus teſte Quintiliano, cuius hæc uerba ſunt in decimo libro: Plurimum dicit oratori conferre Theophraſtus lectionem poëtarum: multiq; eius iudicium ſequuntur, neque immeritò. Nanque ab ijs & in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur. Præcipuè que uelut attrita cottidiano actu forenſi ingenia, optimè rerum talium blanditia reparantur. Ideò que in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Plura de poëtis addidiſſem, ſi de omnibus illorum bonis, quæ innumerabilia ſunt, agere uoluiſſem: quoniam modò de electione & extructione uerbo-

 rum

rum mentionem facio, satis multa credo de carmine præ= legendo locutus sum.

Sæpe diligenterq́; scribendũ. CAP. VII.

Materias ad cogitandum scribendumq́; subinde pro= poni oportere, & sententiosas atque consentaneas esse debere iam diximus. Stylus *enim optimus est & præ= stantißimus dicendi effector & magister, inquit orator.* Idem, *Nulla res tantum ad dicendum proficit, quan= tum scriptio.* Operæprecium *est diligenter animaduer= tere quæ de scribendo Crassus apud Ciceronem disserit.* Caput *autem est, inquit, quod (ut uerè dicam) minimè facimus, est enim magni laboris (quem plerique fugimus) quamplurimum scribere.* Stylus *optimus & præstantis= simus dicendi effector ac magister: neque iniuria.* Nam *si subitam & fortuitam orationem commentatio & co= gitatio facilè uincit, hanc ipsam profectò aßidua ac di= ligens scriptura superabit.* Omnes *enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, o= mni'que acie ingenij contemplantibus ostendunt se, & occurrunt: omnes'que sententiæ, uerba'que omnia, quæ sunt cuiusque generis, maximeq́; illustria, sub acumen sty= li subeant & succedant necesse est. tum ipsa collocatio cõ formatioq́; uerborum perficitur in scribendo, non poë= tico, sed oratorio quodam numero & modo.* Hæc *sunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus effi= ciunt, neque ea quisquam, nisi diu multum'que scriptita= rit, etiam si uehementißimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur.* Et *qui à scribendi consuetudine*

ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subitò si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, quum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Hæc ille. Si stylus est dicendi magister, si cætera exercitationum genera facilè uincit, si locos peragrat omnes, & ex illis sententias optimas excipit, si uerba maximè illustria deligit, & ita collocat & conformat, ut oratorium numerũ efficiant, si consequitur admirationes, & dat impetum dicenti: sine dubitatione semper in manibus est habendus, ac omni cura, studio, diligentia exercendus. Nunquam probaui remissum pigrum'que auditorum genus, quod multos annos in schola sedens professores subaudit, nihil unquam neque relegit, neque reponit. Aures habent quidem pigri, nec eas satis attentas. ore manuq;, in quibus duobus summus est literarum fructus, haud utuntur. Linguæ Romanæ studẽt ut loqui possint: quando emendatè loquentur? Scribere Latinè uolunt epistolas, epigrammata, literas, orationes, libellos: quando scribendi facultatem adipiscentur? Quis optimus miles arma non tractauit? Quis idoneus gubernator non tenuit clauum? Quis architectus amußim & regulam nõ apposuit? Quis arator industrius non coluit agrum? Quid audisse prodest, si quum docti loquuntur, tacendum tibi sit? si neque tuas cogitationes mandare literis, neq; cottidianæ linguæ committere audeas? siq; de tuis studijs non existimationis & gloriæ fructum, sed ignominiam dedecus'que percipias? Turpe quidem est atque dedecorosum, in studio literarum te longum tempus absumpsiße, sine frequenti uitio loqui scribere'ue non posse. Stylus uires ingenij experitur, uagos animi motus continet, mentis aciem ex-

 acuit,

acuit, eorum quæ legeris, quæ audieris, memoriam excitat, iudicium format, illustrat obscura præcepta, linguam expedit & manum, estq; studiorũ custos, cogitationum interpres, mandatorum nuncius, monumentum scientiarũ, dulcis in ocio negotioq; comes & monitor. Scribendum igitur quamplurimum: nec fugiendus est labor, qui sicut magnis in rebus est multus, ita quum uincit, non paruam consequitur laudem.

Rudimenta componendi. CAP. VIII.

PRincipio ne ponderi succumbat debilis & infirmus, perpauca scribantur. Quemadmodũ paulatim robur corporis, ita uires animi crescunt. Et ut molle corpus iniquo pondere grauatum, ad iustam magnitudinem peruenire non potest: sic animus immaturo onere pressus, ad altas cogitationes uix unquam postea erigitur. Libertatem suapte natura cupit, & ægrè uim ac imperium patitur. Quo magis amanda sunt puero studia literarum, & ultro magna uoluntate capessenda, ne à doctoribus aut flagris aut minis urgeatur. Proponantur ergo materiæ frequentes potius quàm immodicæ. Artes enim haud aliter in animum instillantur, quàm liquores in angustiora uasa: & ut labor distributus in partes, agentem minus fatigat: sic etiam duæ tres'ue breuissimæ scriptiones minus animũ lassant, quàm si congerantur in unum laborem. Quod autem præscribitur, aptum consentaneumq; sit: eius membra cohæreant inter se, & recto quasi filo ductus omnis sententiarum dirigatur. Contortum illud rerum genus & confusum, non difficultatem modò parit imitanti, sed etiam turbat illum sensum communem, & natiuum iudicium, sine quo uana est

na est hæc omnis de scribendo præceptio. Etenim recta facilius quàm praua sequitur artium rudis & ignarus. Minus aberrat à naturæ prudentia, minus'que fatigatur hac uia tum recta, tum compendiosa, quàm si per ambages, & salebrosos regionum anfractus circunducatur. Adde quòd ad dirigendam mentis aciem, & informandum iudicium, incurua loquendi regula inutilis est. Detorquet in prauum quod procerum & habile natura procreauit. Naturam uerò ut ducem optimam sequi debemus. Quia caussæ antecedunt, sequuntur effectus, & negocijs gerendis suum tempus est ordine constitutum, seruemus hanc in dicendo collocationem, nisi ratio fortior aliò nos impulerit. Video quosdam sententias quas pueris aut Latinis uerbis efferendas, aut copiosius tractandas suggerunt, sic immiscere & interturbare, ut ne ipsi quidem quid sibi uelint omnino satis intelligant. Deest illis aut ingenium, aut diligentia, aut artis cognitio, aut duo ex illis, aut certè uniuersa. Hinc indigesta rerum sylua rudibus animis tractanda subijcitur, quam ego quidem ineptam & perniciosam esse existimo. Nolo sensus & continuationes uerborum longiores, quas & in narratione, & ubicunq; faciles esse uolumus, eò uitamus, quòd uocum multitudo, & numerosa partium congeries nonnullam parit obscuritatem. Quantò paucioribus uerbis sensum unum complectimur, tanto celerius illud animo concipimus. Itaque contracta & minuta primùm, deinde circunducta laudabo. Contracta & minuta dicimus ea quæ à similitudine partium corporis membra nominantur: circunducta autem, periodo comprehensa. Non erit arduum atque difficile, quum fuerit usu firmata scribendi ratio, quæ dißipata sunt atque diuulsa, colligere, & uno longiore ambitu cōcludere. Mol-

lius & pronius hoc erit inchoanti, Voluptas debilitat uires, inimica est uirtutibus, rationem mentis eludit, totum demum corrumpit hominem. hoc igitur monstrum fugere debemus. Membra quinque sunt hic parua ac minuta, qualia rudiores haud magno negocio formare possint. Paria fingant initio, & antè simulacri particulas, quàm totũ opus conflare discant. Longius atque uolubilius excurrit periodus, quàm uel incisa, uel membra. Antè igitur breui curriculo firment articulos, quàm Herculano stadio se committant. Quum celeritas ab exercitatione feretur incitatius, sententiam eandem uno impetu percurrant, & concludant in orbem. Est enim quando longa comprehensione curta illa & quasi mutila sustinere debemus: tum multa redigimus in unum corpus, hoc modo, Quum uoluptas debilitet uires, & inimica sit uirtutibus, quumq; rationem mentis eludat, & demum totum corrumpat hominem, hoc lætale monstrum fugere debemus. Hanc continuationẽ si puer aut quiuis rudis initio moliatur, & medio cursu perturbatus hærebit, & oblitus unde profectus sit, & quò tendat iter, trahetur in errorem. Metiatur potius interualla breuiora, ubi principium finem'que eodem penè obtutu facilè conspiciat. Ad hæc mẽbra singula singulis punctis interiectis, singulis'que literis gradiusculis distinguenda, ut exploranti tum magistro, tum discipulo clarius appareant, & notas legenti, ubi uocem ponat, sententiamq; perficiat, ostendant. Ignorantia puerilis sæpe minutissimis literis utitur, angustissima inter uersiculos spacia relinquit, uerba uerbis nullo interuallo sic alligat, ut singuli uersus singulas tantum uoces habere uideantur: nulla moræ respirationisq; signa figit: nullum ponit elementum maius: perpetuo contextu sine discrimine

minc ducit orationem. Qua de causa neque scriptor, neque arbiter scripta perspicere, neque hic aut ille spacijs exclusus iniquis adijcere quicquam, neq; à uersu uersum, neque à uerbis uerba separare potest. Hoc nimirum *scribendi genus officit emendationi, mentis oculos hebetat, omnem'que miscet & obruit intelligentiam*. Parua *in re sæpe grande momentum.* Quid *enim minus operosum est, quàm pingere obtusiore calamo, & literas efficere grandes, ut oculis subijci, facilè cognosci, legi'que poßint? Quid facilius est, quàm sulcos & ordines longe diducere, ut si fuerit opus, aliquid interseratur? Quid minoris est operæ, quàm principia ducere à litera magna, exitus autem interpuncta nota quasi termino finire: ut quo loco sistendum sit atque respirandum, nouerit & autor, & castigator? Quid? quòd distincta & expressa scriptura relegenti iucundior est? Nihil'ne est in isto commodi?* Hac *uoluptate capti sæpius antedicta recognoscimus, priora posterioribus aptamus, & ad nouum cursum impetum maiorem concitamus.* Ne *autem præscripta res sit inutilis & ociosa: quanquam apologos & fabulas quidam (quorum est* Aphthonius*) inter exercitationes enumerant.* Nõ *omnes apologi, nec omnes fabulæ uanæ sunt. sæpe enim continent grauißimam aut ad bene dicendum, aut ad bene uiuendum sententiam, cuiusmodi scribentem deligere oportere existimo.* Etenim *quum omnis oratio constet rebus & uerbis, & res sint animi instar in corpore: insanit ille, qui uerba sine re, id est, orationem sine animo contexit. de quo* Cicero *præclarè, Cõpositè, inquit, et aptè sine sententijs dicere, insania est: sententiosè autẽ sine uerborũ ordine & modo, infantia.* In *leuitate rerũ quid meditator aßequitur præter nugas, & inanem uerborũ congeriem?*

Non'ne satius est grauiora uersare, quæ semel oratiōe tractata, uix excidunt animo, & ad similia reperienda parāt mentem? Si optimis quibusque debemus assuescere (debemus autem) optima est oratio quæ grauitate sententiarum dignitatem, proprietate et ornatu uerborum pulchritudinem consecuta est. Tot sunt historiæ præclaræ, tot exempla rerum gestarum, tot decreta philosophorum, tot adagia, & argute dicta, quæ Græci ἀποφθέγματα uocant, tot similitudines & cōparationes acutæ, tot sententiosa carmina poëtarum, tam multa nobis suppeditant hominū sermones, tot tam'que uarias suggerunt res lectiones cottidianæ: nihil'ne graue ex tam multis excipere possumus, quod uerbis exprimamus, & uestiamus oratione? Id quidem sicuti facile est, ita honestum & utile, & ad excellentem disciplinam necessarium. Obtinuit autem consuetudo, aut potius abusus, ut tyrones literarum antè uerba de loco in locum traijcerent, et illum naturalem ordinē permiscerēt, quàm cur & quomodo illud faciendū esset intelligerent. Improba certè quidē et insana ratio cōponendi, quæ naturæ sermonem, etsi interdum durum & incultum, tamen facilem & rectum, & priscis illis scriptoribus amicum despicit: perplexum, implicatum, permixtum, contortum, spinosum, exhorrentem, prodigiosum anteponit. Via publica (ut opinor) semitam ignoranti tutior est. Certa sunt incertis præstantiora. Vox gestusq; naturalis decētior est, quàm flexus arte mala confusus, & dissonans. Nihil omnino tam ridiculum est, quàm quod anxiè & solicitè eam cuius est expers, imitatur artem. An uerò saltator ignorans numeros, palæstrites inscius cautionum & petitionum, gladiator imperitus armorū, dux rudis ordinum ridetur ut artifex ἄτεχνος, & simius imitator: non

tor:non

tor:non ridetur indoctus & ineptus uerborum compoſitor,qui quæ ſit ratio ordinis conſtruendi,neſcit,nihilominus more ſimiarum, ſine aure,ſine mente, ſine iudicio, ſine arte temperare uult orationem? Quum uerbum de ſuo loco transtuleris, ubi quæſo collocabis? Melius, inquies, alibi ſonat. Qui ſcis? Aurium iudicio opus eſt,& arte, ut hoc quale ſit, certò iudicare poßis: nec quod optimè ſonat, id ſemper optimum cenſetur. Poteſt illud εὔρυθμὸν,& carmen,quod uitiū eſt orationis,efficere.Fieri poteſt ut aliquid tibi ſonorum iucundum'que ſit, alijs omnibus ſtridulum & odioſum. Cur de conglutinatione ſyllabarum, quæ iunctura dicitur, præcepta tradita ſunt? cur de pedibus, de numeris, de membris, de continuationibus, de imitatione tam multa ſcripſerunt ueteres, ſi omnia ſuo loco ſtatuere noſti ſine præceptis & arte? Non eſt ita,ſed omnis elocutio arte conſtat,& uſu longo perficitur. Expectemus ergo tempus, utamur conſilio diſertorum, ne quid inconſultò & temere loco donemus. Nam ſubeunda ratio collocandi(inquit Fabius Quintilianus) uerſandi'que omni modo numeri: non ut quodque ſe proferet uerbum, locum occupet. Sonantia exilia, grandia parua, uolubilia tarda, numeroſa diſſoluta, perfecta mutila,diſcernat neceſſe eſt, qui ſuum cuiq; uerbo locum aßignat in oratione. Natura primùm ſponte naſcentes fructus, & tegumenta rudia, & antea natiua dedit, deinde ars mitiorem uictum, ſplendidiorem ornatum, & illuſtriores domos fecit.Sua quædam rebus eſt infantia, quæ quanto meliores ſunt,tanto lentioribus augētur incremētis. Sunt et orationi ſua incunabula.quamobrem alenda primùm eſt quaſi lacte naturæ parentis, donec lautiores apparatus arte ſibi inſtruere poßit. Quo

tempore

tempore citra rhetoricas artes puer emendatè magis & Latinè, quàm ornatè loqui contendit, quumq; certam non habet rationem locorum quibus apte uerba constituat, utatur ordine naturali: qui si pulcher est (ut frequenter accidit) ne ab artifice quidem est immutandus. Si quam interdum trahit secum deformitatem, tum securitate compensatur. Hoc tam seuerè tam'que religiosè teneri nolo, ut ne unam quidem particulam traducere audeat. Dandum aliquid naturæ, & institutioni primæ, quæ nonnulla fœliciter in alia sede, si non certissimo, tamen aliquo iudicio locat. Sed in plurimis seruetur hic ordo, quem summi oratores aliquando seruant: ut in his & in alijs multis Cicero: Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem. Sed quæstiones urgent Milonem quæ sunt habitæ in atrio Libertatis. Interim paululum immutat: ut, Si quis Iudices fortè nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis uestræ, miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas huiusce causæ, quòd diebus festis, ludis'que publicis, omnibus'que negotijs forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur. Quid quòd poëtæ studiosissimi componendi, sæpe à natura non recedunt?

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt.
Alba ligustra cadunt, uaccinia nigra leguntur.
Mens immota manet: lacrymæ uoluuntur inanes.
Regia Solis erat sublimibus alta columnis.

Non pœniteat me compositionis huius, Fortitudo est magnitudo quædam animi in rebus aduersis, quam qui habet, non metuit periculum, non expauescit mortem, non perhorrescit ludibria fortunæ. Hic si quicquam forte mi

te miscebis, & à natura, & ab arte discedes. Natura autem uocandi casum, quoniam uim habet excitandi, primum statuit:

Tityre coge pecus.–

Quia aut nomine aut uocabulo signatur ea res de qua loquimur, sine qua nullum in oratione fundamentum est, nominandi casus uerbo anteponitur, illi uerbum subijcitur ad explendum animi sensum: ut,

Nox erat–

Altera lux aderat–

Nominibus & appellationibus epitheta, uerbis aduerbia, regentibus subiecta coniunguntur: ut in hac oratione: Virtus optima praeceptoris, amare sanctè discipulos, & continere bonos honore, malos seueritate disciplinae. In his est ordo naturalis, de quo in praesentia mentionem facimus, & quem ab imperitò scribendi tantisper obseruari uolumus, donec rationes & praecepta collocandi norit. In proferendis exemplis utrum natura praeferatur, nomen'ne rei, an epitheton, non magnopere laboro. Res quidem accidentibus prior est, sed oratio quae expeditè fluere debet, ad hos scrupulos tam molestos deducenda non est. Adhibenda sit diligentia: tamen hic magis offendit nimium, quàm parum. Hoc sit mihi naturale, quod à ratione naturae aut nihil aut parum discedit. Sit potius incorrupta Latini sermonis integritas & cura. Nunc obiectionibus quorundam occurrendum mihi uidetur. Quid? inquient, è lectionibus cottidianis nihil'ne transcribet imitator in rem suam? Non assumet cuiusque pulcherrimae locutionis elegantiam? Ad quid aliud optimi libri praeleguntur? Diximus à poëtis sumendum esse discendi principium. Aliam poëtis, aliam uerò oratoribus eloquendi

quendi speciem, de qua Neoptolemus iste iudicare non potest, esse constat. Nihil hic agi temere uolumus. Quid fieri iubes? An'ne totos uersus, aut hemistichia pro oratione soluta haberi? An poëticum & inusitatum dicendi genus in usum trahi? Hoc quidem neque decet, neque salubre est, neque Rhetorum quisquam suasit genera permiscere, atque dediscenda magno labore conquirere. A poëtis igitur uerba propria & translata nonnulla sumat. Loquendi formulas in tempus aliud omittat: ut infans quum pendet ab ore nutricis, non imitatur orationem primorum ciuitatis & regum, etiam si loquentes sæpißime audit. Ita ab ore præceptoris pendeat alumnus, sermonem eius exprimere nitatur, ad sublimitatem poëtarum ne teneras manus extendat. Non enim semel poëtæ leguntur. Non omnes eorum uirtutes simul capessuntur. Alijs rebus & suum tempus erit, quum paulatim adoleuerit disciplina. Interea audiat à magistris poëtas interpretantibus quæ cuiusq; uerbi natura sit: multum proprijs utatur, alienis & figuratis parcè & uerecundè. Sentis'ne permultos in oratione sonare quiddam poëticum, grandiloquum, & abhorrens à ratione dicendi? Tardius se contulerunt ad oratores: poëtas aliter quàm bonum fuit, imitati sunt. Fabulæ Terentianæ sermoni proximæ, uerborum proprietatem suppeditabunt, & fragmenta locutionum. At si inde transcripseris integras sententias, cis'que pro tuis utêris, uersum interpones in oratione uitandum, & in suspitionem furti uenies, ac prouectus eruditione audies illud:

O imitatores seruum pecus, ut mihi sæpe
Risum, sæpe iocum uestri mouere tumultus?

Futurus orator mittebatur ad histrionem, longè tamen

aliter uoce & gestu corporis utebatur, atque histrio. Sic utendum rebus poëtarum. Quid ego de poëtis antè dixerim, memini: nihil discordăt ab istis. Nunc enim de scribĕdi rudimentis ago, quæ neque poëtica, neque naturæ dissona esse uolo, donec ars & ratio collocationis accesserit. Quid si familiares epistolas unà cum poëmatis pueri discant, & illud spontè fusum dicendi genus usurpent? Patiar quidem. Nemo tamen arbitretur eam de qua loquor imbecillitatem uirtutes hominum doctorum intelligere posse, & quod quidem necessarium est bene imitari uolenti, iudicium firmum habere. Sunt qui à pueris uno aut altero mense leuiter institutis plus exigant, quàm ipsi totos annos decem informati præstare poßint. Quod habent, effundunt ante maturitatem: ingenia filicia deterrent à studio literarũ, nihilo sapientiores ijs matribus, quæ pro lacte uinum liberis infundunt, & eorum molles neruos adurunt, ac uiscera. Seuocant pueritiam ad formulas quasdam leges'que magna cum religione seruandas, quibus nemo unquam factus est doctus. In legendis optimis quibusq; scriptoribus uerba paulatim discenda sunt, usus obseruandus, non anxiè uerò cõplexus illorum transferendus. Multa exercitationum genera Cicero tradit, multa Quintilianus ex Aphthonio, sed neuter illorum uerbum fecit de locutionum formulis, de officinis, de epithetis, de Calepinis adauctis: neuter enumerauit copiam uerborum, & ea quæ seligeret imitator, quæ sunt propè infinita. Satis erat lectorem monuisse paucis, ut uirtutes eius quĕ uellet imitari, cognosceret: ex eo uerborũ copiam, sententiarum'que bonitatem, quantum decorum pateretur, exciperet. Missa igitur faciant ista tyrones: de proprietate uerborum laborent: hanc è bonis autoribus aliud agentes, non

tes, non ex enchiridijs petant: alioqui prodigiosam ex dissimilitudine formarum component orationem: resistent ubiq;, & formula destituti, quod ad præscriptum loquantur, non habebunt. Ne quis obstrepat hic mihi, de locutionum genere fusiore loquor. Si quis duo tria'ue tantum uerba coniecta decerpit ab alio sic occupata, ut tam bona reperire non poßit, non reprehendo.

Quæ pars Rhetoricæ prima discenda, quæ partitio uerborum, quæq; ex illis aut legenda, aut repudianda. CAP. IX.

IN eo genere quod sponte funditur, uersetur puer (est & senex puer) donec propriè, incorruptè, & integrè, si non omnia, saltem uulgatiora loqui, & condere uersiculos poßit. Ne properè festinet ad ornatum is qui per eruditionis ætatem iacere debet in cunis. Suum cuique rei tempus est, à nobis prudenter expectandum. Quum ex emendata Grammaticæ disciplina, & è poëtarum lectione prodierit ad historicos et oratores, tum & cœpta conficiat, & comptiorem meditetur orationem. Elaboret diligentius in elocutione & partibus illius, quàm in rerũ inuentione & dispositione: propterea quòd inuenire & collocare sententias, proprium magis est prudẽtiæ & ingenij, quàm artis: deinde quòd inuentam materiam suppeditat magister. Elocutio contrà magis est artis, quàm prudentiæ, nec à docente cum rebus ipsis subministratur. Adde quòd hæc in enumerandis literis & syllabis, in dimetiendis pedibus & interuallis, puerile quiddam habet, ætate prima deuorandum: de quo Cicero in Oratore. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum

pemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino uerum, sed propriè in hoc dicitur. Nam omnis magnarum artium, sicut arborũ, altitudo nos delectat, radices stirpesq́; non item. Sed esse illa sine his non potest.

Hæc ille. Facile non est hominem altius elatum ad eiusmodi radices stirpesq́; reuocare. Pleriq; cõtemnunt hanc rerum humilitatem. Pleriq; eandem frustra cupiunt: quoniam illis sic induruerunt aures, ut sonorum modorumq́; discrimen internoscere non possint. Præterea si in scriptitandis orationibus prauum characterem ipsi sibi proprium fecerint, stylumq́; diuturna exercitatione firmarint, nequaquam tandem quæ sit rectè componendi ratio, docebuntur. His ego causis adductus, quæ scripta sunt de elocutione præcepta, etsi naturæ ordine tertia sunt, primûm tamen exponenda pueris existimo. Non est idem ordo scribendi, qui docendi. Quòd naturæ primum est inuenire quæ dicas, alterum inuenta collocare, tertium uerbis exprimere: scriptores artis hunc ordinem secuti sunt. Quoniam autem sine magnarum rerum scientia inuentio ieiuna est, aliudq́; tempus desiderat, & præceptor discipulis debet partiri materias, aut aßignare locos unde res excipiant, aut eos ad communem sensum remittere: ars eloquendi, sine qua temere locantur omnia, in docendo prima sit. Inuentio unà cum prudentia iudicioq́; crescet, audiendo, legendo, conferendo, disputando, diligenter & aßiduè scribendo. Si quid in hac re qui docetur, errabit, in uiam facilè reducetur. Artificiosa constructio uerborum, uix unquam cuiquam erit in manu, nisi statim nouerit quæ syllabarum sit quantitas,

 titas,

titas, quæ differentia uerborum, quæ coagmentatio, qui pedes orationis, qui modus in eorum collocatione, quæ periodi numerosa circunscriptio. Nec *ista nouisse satis est: in calamum & usum uocanda sunt. Alioquin erunt quasi thesaurus absconditus.* Qui *rerum cognitionem antè didicerunt, ad orationem postea reuoluti, scient id esse uerum quod loquimur.* Quàm *uellent eloqui posse quod mente concipiunt? quàm cuperent suas cogitationes monumento literarum committere?* Tempus *obstat, præterijt opportunitas, labor infelix territat, aliò mentem trahunt negotia grauiora: quapropter studioru͂ fructum percipere non possunt. Huc igitur incumbant pueri, huc neruos intendant, hanc molestiã subeant, ut postea liberius gloriosiusq; cætera discere & tractare poßint.* Hoc Cicero *præcipit: Sit is qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq; puerili.* Quum *sit autem uerborum ornatus duplex, unus simplicium, alter collocatorum: simplicem primùm considerent, & imitentur architectos & artifices, qui partes antè probant, quàm coniungant in unum. Sciant quàm uaria sit natura uerborum. Sunt enim pudica obscœna, nitida sordida, usitata inusitata,* Latina *barbara, urbana agrestia, sublimia humilia, grauia leuia, propria assumpta, uetera noua, sonantia exilia, grãdia parua, tarda uolubilia, lenia aspera, integra corrupta.* Est *& quiddam medium interiectum, ut inter priscum & nouum, inter sonoru͂ & tenue, inter grande & paruu͂, inter tardum & uolubile, inter lene & asperu͂.* Ex *his obscœna relinquantur poëtis epigrãmaticis, lyricis, mimoru͂ & elegorum scriptoribus, satyricis, impudicis, ut* Catullis, Horatijs, Ouidijs, Martialibus, Iu*uenalibus,* Apuleijs, *spurcis & fœdis hominibus, qui metuunt*

tuunt ne sui libelli castrati esse uideantur. Habeăt *isti pudenda uirilia atque muliebria, perfricent frontem, abijciant pudorem: stupra, adulteria, probra, libidines* Venereas *etiam prodigiosas suis uerbis efferant.* Nihilo *uerecundius agant quàm leno, quàm meretrix, quàm cinædus, quàm flagitiosissimus homo & impudentissimus.* Inquinent Musas *castissimas nefaria turpitudine uerborum, scortatorum quàm scriptorum similiores: dicant hæc more improborum,* Verba *non putent.* Reijciant *honestorum consuetudinem, sentiant cum impura colluuione stupratorum, & putida uerba tandem cum subolenti flagitio dicant.* Quintiliani *sententiam de uerbis, reuereantur honestiores. Sed ne inornata sunt quidem, inquit, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem, excepto, si obscœna nudis nominibus enuncientur.* Quod *uiderint, qui non putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, & siqua est rei deformitas, alia quoque appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilo minus perueniat.* Ego Romani *pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiam silentio uindicabo.* Quintilianus *hæc sanctissimè. Subobscœna non modò non collocabit in oratione uerecundus & ingenuus puer, sed ne leget quidem scriptores impudicos, quoniam morum sanctitas hac meretricia disciplina præstantior est.* Leget *ista postea uir factus, doctrinaq; seueriore confirmatus: quanquam & illis tum omnino carere potest, in tanta honestissimorum copia.* Quid *si turpia aliquando uenient in caussam?* Vtetur *ea arte, qua* Cicero *tertia in* Verrem: Itaque *primum illum actum istius uitæ turpissimum & flagitiosissimũ prætermittam.* Nil *à me de pueritiæ suæ flagitijs peccatisq; audiet, nihil ex illa impura*

adolescentia sua, quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo quæ mihi turpia dictu uidebuntur: neque solum quid istum audire, uerumetiam quid me deceat dicere, considerabo. Vos quæso date hoc & concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere poßim. Omne illud tempus quod fuit antequam iste ad magistratus Remq́; publicam acceßit, habeat per me solutum ac liberū: sileatur de nocturnis eius bacchationibus ac uigilijs. Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat. Damna, dedecora, quæ res patris eius, ætas ipsius pertulit, prætereantur. Lucretur indicia ueteris infamiæ, patiatur eius uita reliqua me hanc tantam iacturam criminum facere. Vides'ne quid significet? sentis quid hoc schemate assequatur? Decorum seruat in persona sua, aduersarium grauius lædit, quàm si rem omnem detegeret. Similem quoq; pudorem retinent heroici poëtæ, Vt Vergilius in octauo,

—Ea uerba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumq́; petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Quinetiam idem uerecundus est in Venere bestiarum, quum dicit hæc tertio γεωργικῶν:

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusq́; recondat.

Quintiliano similis pudentia non defuit, ut in istis, *Iam si minor in eligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoq; nonnunquam occasionem hic miserorum metus.* Non mo-

rabor in parte hac. nimium est quod intelligitur. Pueri liberaliter educati, & penè infantes puellæ hunc ruboris colorem seruant in loquendo: Quid faciet natu maior disciplinis liberalibus excultus, quem potißimum commendat grauitas & uerecundia? Ad turpia contegenda seruit translatio, quam Græci μεταφορὰν uocāt, ut aruum genitale pro uulua: & ἀποσιώπησις, hoc est reticentia, ut, Nimium est quod intelligitur, & suppreßio uerbi, quæ dicitur ἔλλειψις:

Nouimus & qui te-

& συνεκδοχή, ut,

-Rapiat sitiens uenerem.

& ἀλληγορία, id est alia oratio, & continua translatio, ut,

-Sulcos oblimet inertes.

& κατάχρησις, quod est abusio, ut in hoc Persiano,

Patriciæ immeiat uuluæ.-

abutitur uerbo immeiat, quia nullum rei de qua agitur, proprium est: satyricam tamen non effugit obscœnitatem.

De uerbis sordidis. CAP. X.

Sordida sicut obscœna recipiunt ij qui uilem & abiectam materiam tractant, ut Martialis,

Si memini, fuerant tibi quattuor Aelia dentes,
Expuit una duos tußis, & una duos.
Ventris onus posito (nec te pudet) excipis auro,
Basse bibis uitro, carius ergo cacas. *Persius:*
-Hic, inquis, ueto quisquam faxit oletum.
Pinge duos angues. Pueri, sacer est locus, extra
Meijte-
At si unctus cesses, & figas in cute solem,

Est prope te ignotus, cubito qui tangat, & acre
Despuat in mores, penemq; arcanaq; lumbi
Runcantem, populo marcentes pandere uuluas.
Tu quum maxillis balanatum gausape pectas,
Inguinibus quare detonsus gurgulio extat?
Quinque palæstritæ licet hæc plantaria uellant,
Elixasq; nates labefactent forcipe adunca,
Non tamen ista filix ullo mansuescit aratro.

Fœda sunt, Expuit, Cacas, Oletũ, Meijte, Arcana lumbi, Runcantem penem, Vellant plantaria pilorum, Nates: *Translata sunt quidem,* Arcana lumbi, Runcantem penem, Vellant plãtaria: *sed & aliquãdo metaphora sordet, ut,* Iuppiter niue conspuit Alpes. Castrata morte Aphricani Resp. Stercus curiæ Glaucia. Persecuisti Reip. uomicas. Emunxi pecunia senes. *Inter sordentia numerabo (licet enim docenti) latrinas, matelliones, culum, podicẽ, sterquilinium, scaphia, fimum, lotium, merdam, ructũ, eructare, uomere, pedere, aluum, aqualiculum, uesicam, pus, pediculum, pulicem, cimicem, putere, cauponari, lutum. Quintilianus inter sordida ponit* Sarracũ, Pusionẽ, Ruscionẽ: *quæ humilia, non sordida appellabo. Statuendum enim discrimen est inter obscœna, sordida & humilia, ne qua sit in docendo confusio & ambiguitas. In carmine Persiano* Marcentes uuluæ, *uerbum dicatur obscœnum:* Nates, *sordidũ:* Gausape *pro barba, humile & abiectum. Obscœnum, sordidum est: non quicquid sordidum, semper est obscœnum. Ista confunduntur interdum, scio, sed docenti finiendum est quo quicque uocabulo propriè significet. Ex ijs quæ fœda lutulentaq; sunt, nescio quomodo, alijs alia sunt acceptiora, ut* uomere *quàm* cacare, urina *quàm* meiere, ructare *quàm* pedere, lutũ *quàm* putere.

tere. Quātò ad uniuersum genus propius accedunt, tantò mihi uidentur usitatiora. Sordidis utuntur medici adducti quadam necessitate, Item rei rusticæ explanatores, ut quid uelint, proprijs nominibus exponāt, Bucolici poëtæ rarò, Lyrici nonnunquam, Satyrici & epigrammatici plus satis. Heroici & oratores non eò deijciunt maiestatem ac dignitatē orationis, ut opus honestum & nitidum inquinent fœditate malè olentium uerborum. Quam mihi seruabit honestatem, qui bene componendi gloria ductus, uerecunda & nitida leget. Nihil est omnino quod magis orationē abijciat, quàm sordes & obscœnitas. hinc illud Quintiliani, Nec sordidis unquam in oratione eruditæ locus. Cœleste quiddam ac diuinum est oratio bene constituta, quam spurcitia & uerborum proluuione contaminare nefarium duco. Indulgeant sibi qui praua licentia gestiunt, & impuris hominū moribus destinant suos labores. In oratione iuuenili, sicut in ætate, uerecundiam, pudorem, honestatem, & illud ἠθικὸν ad naturam & ad mores & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum, seruari oportere iudico. In habendo uerborum delectu, sicut militum, non est omnis ætas, aut lingua, aut conditio, aut natura conscribenda. Nec enim miles ætate fractus, nec obscœnus, nec barbarus, nec lutulentus inter honestos ciues bene audit.

De uerbis inusitatis. CAP. XI.

PRæterea inusitata uerba & insolentia esse fugienda monstrauit ignominia Sisennæ. C. Ruscius accusabat Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædā eius sputatilica crimina. Tū C. Ruscius, Circūuenior, inquit, Iudices,

nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximu risus. sed ille tamē rectè loqui putabat esse inusitatè loqui. Hæc Cicero in Bruto. qui non semel præcipit, ut uerbis usitatis illustremus orationem, propterea quòd inusitata sunt obscura, obscuritas autē est (ut ait) in oratione ciuili uitium uel maximum. Quid enim attinet dicere, si nolis intelligi? Ad quid est oratio? Ad obijciendas tenebras, an ad explicanda sensa mentis? Vt autem animi conceptus explanabit id quod ipsum lumine interpretationis eget? Si summa uirtus orationis est claritas, ut est, summum profectò uitium erit σκοτίζειν. Et si oratoris officium est docere & explicare controuersiam, huic rei cōtraria sunt uerba inusitata & inaudita: & si deniq; quanto quis eloquentior, tanto dilucidior est: certè quanto quis indoctior, tanto obscurior. Præferamus igitur lucem tenebris, diem nocti, serenitatem nubilo cœlo, & ut priscorū glandes repertis frugibus, sic & eorum uerba, melioribus inuentis, missa faciamus. Cæsari credamus ingenij accerrimi uiro, uerbum insolens & antiquatum tanquam scopulum esse fugiendū. Imitemur eloquij parentem M. Tullium, cuius oratio uerbis usitatissimis expressa; quî Romanè loqui debeamus, ostendit. Egregiam uerò & eximiam laudem refert, qui obliterata multisq; seculis obsita refert in usum, & cum præsentibus quasi cum matre Euādri loquitur, fortè quòd pauci imperitiores dictitant illud Tanto melior, ne ego quidē intellexi. Aliter uisum est Cicer. in hac re iudici uel optimo, qui in oratione pro Cluentio Cepásium ridet, quòd ex tam multis auditoribus nemo quid ille sibi uellet, intelligeret. Hoc uitiū solet ijs accidere, qui uerba in medio posita respuūt, trita

& usitata

& usitata aspernantur, communia et omnibus aperta pro uitiosis habent, uenantur abstrusa, laudant insueta, optima censent quæ paucis aut nemini sunt cognita. Relictis omnibus orationis insignibus, duo summa flagitia committunt, in quibus eloquentiæ fructum ignari rerum esse putant: uerba prisca locant, temerè permiscent omnem loquendi consuetudinem. Hoc autem prodigiosum dicendi genus adsciscunt in umbra ac in ocio, quum ad ingeniorum ostentationem ignotißima quæq; proferunt in medium, ut plura legisse, plura didicisse uideantur. Vulgi sequuntur opinionem, cui ignota & incomprehensa admirationi, nota & conclusa contemptui sunt. Lectitant Ennij uersiculos apud Ciceronem, apud Aulum Gellium, & Nonium Marcellum. Paßim colligunt quæ uenosus Accius, & uerrucosus Pacuuius antiquè dixit. Plautina & Lucretiana referunt in enchiridium, ut cum sit usus, expromant. Perlegunt scriptores ineptißimos, qui Chaldæa Hebræa, Persica Macedonica, Græca Latina, barbara peregrina, nota ignota, pura & impura confundunt, tametsi nullius omnino linguæ docti periti'que sunt. Ex illis eliciunt asperam (cum Persio dicam) loquendi sartaginem. Plurimi enim ridiculè docti extiterunt hoc seculo proximo, quorum laus omnis orto lumine bonarum literarum adumbrata est. Horum periculo sapiant intacti, & dum exercentur apud magistros, nunquam inusitatè loquantur. Non omnibus omnia licent. Pueros usitatis assuescere, prisca notare uolo. Quum aberit ignorantiæ suspicio, concedam ut prisca & inusitata liberius usurpent, quibus loco positis grandior atque antiquior uidetur oratio. De quo sic Tullius de Oratore libro tertio: Inusitata sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu cottidiani sermonis iam-

diu intermissa, quæ sunt poëtarum licẽtiæ liberiora, quàm nostra, sed tamen rarò habet etiam in oratione poëticum aliquod uerbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere ut Cælius, Qua tempestate Pœnus in Italiam uenit. Nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Ad quod alludens Quintilianus hæc, Verba à uetustate repetita, non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam, non sine delectatione. Nam & autoritatem antiquitatis habent, et quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neque crebra sint hæc, neque manifesta: quia nihil est odiosius affectatione: nec utique ab ultimis & iam obliteratis repetita temporibus, qualia sunt toper & antigerio, & exantlare, & prosapia. Pauca aspersit operi Vergilius,

Cœlicolæ magni, quianam sententia uobis
Versa retro–
Igneus est olli uigor, & cœlestis origo.
Tros Rutulus'ue fuat–
Vnam ex uirginibus socijs sacrá'que caterua
Compellabat–
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipse
Concitat–
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes–
–Pulchra faciat te prole parentem.

Prisca sunt, quianam, olli, fuat, cõpellabat, effatus, rebare, prole: quibus & similibus antiquius fit & grandius heroicum poëma. Talia quædam uir impense doctus in re

graui, seuera, tristi, non indecorè (si modò rarò) ponet. Nec enim omnes, nec in omnibus locis, nec semper, nec omnia decēt: & hoc nostrum seculum fastidit omnia quæ Ciceronis autoritate defendi nequeunt, quem antiquitatis huius admodum parcum fuisse constat. Iam quis ferret hæc? Opuliscere pro ditescere? Pauperauit pro pauperem fecit? Paucies pro raro? Latibulet pro lateat? Ignauit pro ignauū fecit? Occepso pro cœpero? Obstrigilare pro obstare? Porcet pro eo quod est prohibet? Redostit pro redijt? Ruspari pro scrutari? Redurare pro aperire? Grandibo pro extendam? Conscribellaui pro cōscripsi? Ebriulare pro ebrium facere? & sexcenta alia quæ posteriores non receperunt, propterea quòd essent aut agrestia, aut aspera, aut urbaniorum consuetudine destituta. Vt breui finiam, usitatis tutius utemur.

De uerbis barbaris. CAP. XII.

BArbara quoque locum non habent in oratione pura ac Latina, nisi forte ut homines externi, sic illa donata sint Romana ciuitate. Recepta sunt à multis gentibus nonnulla, ut à Gallis carrus, rheda, petoritum, carruca, alauda, gesum, gallicæ pro soleis, à Britannis couinus, à Germanis essedum, ab Hispanis lancea, à Sardis mastruga (scribitur & mastruca) à Pœnis mappa, à Persis gaza, à Macedonibus phalanx, ab accolis Padi ploxenum, à cæteris Italiæ populis multa, quæ nunc pro Latinis ac domesticis habentur: à Græcis plurima, quòd inter barbaros sola Græcia non esset. Ex his alia integra manserunt, ut lego, fero, propino, lampas, eclipsis, peristroma. Alia sunt inflexa, ut domus, ager, poëma, fama, bos, musa, anima. His & eiusmodi multis licet puer utatur. Quinetiam

Græca quædam Latinis *immiſcere, & ſuis literis notare interdum licet, ſi quid occultare uolumus, aut ſi noſtris uenuſtiora ſunt* Hellenica, *aut ſi cuius hominis Græci uerba memoramus, aut ſi noſtra deſunt, quod frequenter accidit in nominandis arboribus, piſcibus, auibus, herbis, radicibus, inſtrumentis, medicamentis, partibus corporis humani, ſupellectile, gēmis, lapillis.* Diſcant *utranque linguā neceſſe eſt ij qui* Latina *à Græcis, Græca à* Latinis *ſegregare uolēt. Quod quum fecerint, eſt enim cum primis neceſſarium,* Latinè *quàm Græcè loqui pulchrius & decentius, credo, exiſtimabunt.* Turpe *quidem eſt, & inutile, morem ciuium ſuorū, uſus cottidianos, proprium ſermonem, linguam patriæ deſerere, deſciſcere ad alienos, & externa malle tractare, quàm domeſtica atque familiaria.* Nam *ſi propter* Latina *Græcis operam damus, quid ita Græca* Latinis *anteponimus? Quid peregrina fruſtra ſequimur, noſtra damnamus? cur ſumus hoſpites in patria? Quin audimus* M. Tullium *dicentem, nolle ſe magis uti Græcis in oratione* Latina, *quà Græci* Latinis *utantur in Græca?* Ridiculus *eſt qui Græcè nugatur, neſciens* Latinè, *quique in medio poſita non attingit, longinqua et fugitantia fruſtra perſequitur.* Prima *ſit cura puero, ut* Latinè *loquatur, Græca ſine cauſa ualida ne admiſceat: barbaram uocem ut contagionē uitet. Omnis autem uox barbara cenſetur, quam indecorè fuderunt imperiti, non admiſere docti, ut leuca, paſſagium, treuga, aucha, manutenentia, capellania, locumtenens, capellanus, bannum, guerra, pitantia, biretū. Quid moror? Sunt alia propè infinita, quæ uulgus imperitorum facit imitatione ſermonis eius quem didicit à nutricibus, præter illa quorum ui, natura, genere, declinatione abutitur, ut tenetur pro debet, furauit pro*

uit pro furatus est, domauit pro domuit. Quæ nisi exhorreat rudior ætas perinde atq; serpentem, nisi timidè et religiosè obseruet usu doctorum probata, nunquam purè, syncerè, tersè loquetur. Sermonis, ut morum, uerecundia mihi placet, displicet licentia: quam indulgent ij qui uerẽtur ne puer, si eius conatus infelices reprimas, parum sit copiosus. Probat *agricola luxuriantem segetem, quæ depascenda sit in herba : spinas & carduos nunquam probat.* Hic *etiam corrigendus est error illorum, qui quicquid in receptæ dignitatis scriptoribus reperiunt, uerum, probum, idoneũ arbitrantur. Quot sunt apud* Catonem, Plautum, Terentium, Lucretium, Varronẽ, *quibus iam ut obliteratis non utimur? Quot apud recentiores nominis amplißimi subolent barbarum quiddam, & offendunt aures eruditas?* Probati *sunt autores, sed temporis & præsentis usus habenda est ratio.* Ergo *in eligendo opus est prudentia, & illorũ imitatione, qui tempore* Ciceroniano, *et paulò pòst literis & doctrina floruerunt.* Tum *multo elegãtißima fuit* Romana *lingua, & longo interuallo superauit antiquorum uastitatem.* Ex *uerbis priscis multa antiquauit, multa neglexit, multa reseruauit aut ad necessitatem, aut ad seueritatem.* Itaque *ualeat in his quod aiunt,* Nec *paßim, nec ab omnibus.* Nullus *est enim delectus, si omnibus utimur promiscuè.*

De uerbis agrestibus. CAP. XIII.

EST *præter hæc uerborum quoddam genus uastum, insuaue, rusticanũ, agreste, inamabile, absonum, & absurdum, quod uix unquã apud principes linguæ* Latinæ *reperias.* Rationem *quæris?* Nõ *uideo, nisi quòd inuenustum ingratumq; est auribus eruditis : ut hominũ quidam natura*

natura sunt inepti, deformes, illiberales, inhumani, duri et asperi, qui quidem inter aptos & habiles nullum unquam dignitatis inueniunt locum. Hanc uerborum acerbitatem & offensionem sæpenumero parit inflexio, ut cœlicolæ, amandæ, insaniæ. archipiratæ nõ displicent: at cœlicolarum, amandarum, insaniarum, archipiratarũ, nescio quomodo iniucundus est sonus, & ingrata quædam magnitudinis moles, qua grauiter offensi excultiores uiri συγκο-πὴν, *quæ talia minus odiosa faceret, inuenerunt.* Decurtarunt *aliqua uenustè, & cœlicolûm pro cœlicolarum dixerunt. at multa ne hoc quidem modo quasi dolare potuerunt.* Fœdius *est insaniûm quàm insaniarum, & archipiratûm quàm archipiratarum.* Nec *auris expurgatæ uir lubenter audire poterit hos casus, contemplandorum, duorum uirorum, triũuirorum, sestertiorum, nũmorum, quadringentorum annorum, facum à face, nucum à nuce, picum à pice, nostratiũ, uestratium, sobolum, amarorum ab amarore, cornuum, genuum, luctuum, specierum, progenierum.* Nec *multo libentius exaudiet alius in patrio casu, peculij,* V*irgilij,* L*aurẽtij,* D*idonis,* C*alistonis, poëmatibus, manui, gustui, speciei, progeniei, speciebus, & infinita generis eiusdem.* Q*uæ (malum) ista est superstitio? nescio.* I*n omnibus rebus pulchri uoluptas in precio est, uilis autem deformitas.* E*rasmus in* C*iceroniano ridet hanc religionem.* E*go uerò non rideo, si modum seruat.* V*isum est optimo cuique sic loqui, nõ modò* L*atinè, sed etiã* G*ræcè,* G*allicè,* G*ermanicè,* B*ritannicè.* A*git in eos qui unum mirantur* C*iceronem suum, qui uigilanter obseruant quos ille probarit casus, eosq́; quasi reliquos omnes improbaturi, referunt in ingẽtem librum.* H*os ex parte ridiculos, ex parte tolerabiles esse puto.* Q*uòd in lectione uerborũ*

laborent,

laborent, uehementer probo. Quòd numerum conficiunt eorum quæ elegantia, quæq; uasta sunt & inamœna, non interrogantes aurium sensum, probare non possum. Non *est hoc neq; numeri, neq; autoritatis, sed ingenij, magniq; iudicij. Sētit ingeniosus & exercitatus quid urbanè, quid rusticè sonet, & illiberaliter: numerum certum nō habet.* In *eo ipso peccant & quidam grammatici, qui innumerabilem uocabulorum turbam referūt in heteroclita, quòd illis numerus aut singulariter, aut pluraliter, aut casus unus plures'ue desint: quasi numero comprehendi poßint omnia declinationum coniugationumq; membra quibus ornatiores uiri non utuntur.* Quis *liberaliter eruditus, præter* Mancinellos, *dicat, dementiam, concordiam, uigilantiam, alborem, dulcedinem, carere numero plurali?* Tamen *in dementijs, insanijs, concordijs, dulcedinibus, alboribus, nullus est gratiæ decor.* Non *omnino desunt eis alterius numeri casus, sed pauci uenusti iucundiq; suppetūt, in quibus numerandis operam perdere quid est necesse?* At *durum & inuenustum habeo pro nullo.* Ego *quoque habeo in re molli & decora, non eodem modo in dura et insuaui.* Rarus *est usus istorum, non tamen omnino nullus.* Quid *hic agam? Muta figuram.* Res *eadem pluribus modis efferri potest.* Eadem *est ratio in coniugatione uerbi, quæ in declinatione nominis.* Amabitis, *amaueratis, amaremini, amaminor, amaremur, formidabar, uerecundabar, cuperemur, legiminor, audirere, audiremini, & alia rationis eiusdē, quæ pares aut plures habēt syllabas, adeò uasta sunt, & auditu tristia, ut perrarò intromittantur in orationem elegantem & excultam.* Nec *illud est modò in casibus partium orationis.* Vt *horridulum sonum fugerent ueteres quanuis graues & seueri, dixerūt pro duello*

bellum,

bellum, pro duis bis, pro duellio bellium, pro axilla alam, pro uexillo uelum, pro taxillo talum, pro paxillo palum, pro si audes sodes, pro si uis sis, pro aisne ain', pro non quire nequire, pro magis uelle malle, pro non uelle nolle, pro non scire nescire, pro postmeridiano pomeridianum, pro medidie meridiem, aufugit nō abfugit, aufer non abfer, amouit non abmouit, abstulit non abtulit. Plura *numerat* M. Tullius *in* Oratore, *quibus refutantur horridi & uastè hiantes homines barbari, qui de uerbis laborandum esse negāt. Cur dicimus amasti amastis, amassem amassemus amassetis amasse, steti non staui, dedi nō daui, perij, præterieram, audierunt, uenierunt? Cur uera & integra mutamus? Cur hæc magno consensu doctißimorum hominum citra omnem carminis neceßitatem recepta sunt?* Proh *deûm hominumq́; fidem, præfectus fabrûm, duumuirûm, triumuirûm, liberûm pro filijs & filiabus, sestertiûm, nummûm, septingentûm, metu pro metui, ut hic,* Parce *metu* Cytheræa. — Dic *pro diei,*

Libra *die noctisq́; pares ubi fecerit horas.*

Cur *inducta syncope, apocope, synæresis,* πάθη τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων? *Cur uincla sæpe* Liuius, *secla* Cicero *dixit? caldam & soldum tota* Latinorū *ciuitas? hoc'ne poëticum? nequaquam.* Quale *igitur? ingenuum & urbanum loquendi genus: quod qui despicit, matris suæ linguā balbutiat infantißimus.* Ne *communem tot gētium linguam qua ciuitates, populi, nationes, regna, imperia habent inter se commercium, qua poëmata, annales, historiæ, leges, iura, sacra, profana, artes & scientiæ omnes explicantur, ne tam celebrem linguam turpiter & fœdè polluant atq; corrumpant.* Ex *hoc numero uerborum absonorum alia per intercisionem aptiora fiunt, ut præterierā, sestertiûm.*

Alia

Alia per apocopen, & extremæ syllabæ decurtationem, ut exin, dein, ain', nostin', metu, tribunal, nam integrum fuit tribunale. Alia per synæresin, qua duæ syllabæ in unã conflantur, ut peculij scribimus, ac si esset quatuor syllabarum, duas tamen postremas literas in unam collidimus. Alia per mutationem, ut aufero, sustuli. alia per additionem, ut redeo, ambio. Plura manserũt rudia & impolita, quibus nemo nisi malus architectus ædificat orationem. Quum reieceris & obscœna & sordida, & inusitata, & barbara, & rusticana, cæteris utare licet, non temere quidem & promiscuè, sed ut natura rerum & decorum postulabit. Quod quale sit, suo loco dicemus.

De uerbis humilibus. CAP. XIIII.

HVmilia nullam penitus habent dignitatis autoritatem. Sunt enim quasi humi deiecta, & ad extremam honestorum conditionem redacta. Quapropter sicut in oratione gracili & humili collocantur, ita in ornata, ampla, graui, sublimi, locum nõ habent. Exempla suppeditat haud pauca Vergilius in Bucolicis, cuiusmodi sunt capella, uiburna, caseus, arbusta, casa, tugurium, hibiscus, mulctra, mulget, lycisca, uitula, myricæ, corylus, saliunca, paliurus, & quatuor hæc loco fistulæ, cicuta, auena, arundo, calamus: ruminat, sinum lactis, uaccæ, bucula, opilio, bubulcus, fiscella. Suppeditant etiam multa Satyrici, in quibus sunt saliua, occare, runcare, artocrea, syncipu, syngultire, trama, omentum, offa, olla, cornicari, sclopus, cuminum, pappare, lallare, canthus, agaso, farrago, ,uappa, sambuca, gluto, saperda, stuppæ, obba, festuca, pannucius, pannosus, seriola, tucetum, pituita, puppa, caballus, sumẽ, corbis, porcus, uerruca, scopæ, sartago.

Finis non erit si cuncta persequi uelim quæ posuerũt satyrici, medici, philosophi naturales, epigrammatici, mythici, quiq; de re rustica libros confecerunt. Coguntur enim uilia quædam usurpare uerba, nota atq; trita uulgò, dignitatibus aut ignota, aut certè nisi quando se demittunt, indecora. Non enim deceat reges & principes & grauiter agentes abiectißima nominare artium instrumenta, aut animalia ignobilia, aut morborum medicamentorumq; minutas species. Si quis tamen aut apud M. Tullium, aut Vergilium in Aenea, aut Liuium, talia quædam reperiat, ne clamitet indignum facinus. Eloquentißimi uiri in eodem opere non semper utuntur eodẽ genere dicendi, subinde mutant stylum, pro uarietate rerum de quibus agunt, nunc graues & ornati, nunc suaues & temperati, nunc subtiles atq; demißi. hinc πίσυλα apud Homerum, Pero apud Vergilium, Pusio apud Tullium. Communia quàm propria minus uilescunt, ut bos quàm uacca, sus quàm porcus, bestia quàm mus, pastor quàm bubulcus, opifex quàm coriarius, instrumentum quàm pala, nux quàm castanea, obsonium quàm lucanica, uestis quàm bardocucullus, uas quàm trulleum, pomũ quàm sorbum, piscis quàm gobio, uerriculũ quàm scopæ: quæ sunt usitatiora, quoniam in omnium ore uersantur, ut homines plebeij qui in media luce Reipub. uiuunt. sic illa ab humilitate ueniunt in aliquam dignitatem. Erit quod hic mireris: Omnes sẽtẽtiæ in quibus humilia sunt uerba, non habendæ sunt humiles, ut hæc, In sordido pãno sæpe latet alta sapientia. Nec etiam contrà: ut,

Fronde super uiridi sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & preßi copia lactis.

Quid? quòd heroici poëtæ ducũt similitudines ab apibus & formicis

& formicis, quæ res humilimæ uidentur? Est in illis solertia, atq; labor honestus, qui suum meruit honorẽ. Gemmæ & uniones res paruæ quidem, sed precio ingentes, inter humilia non debent haberi. Turbo ille quo pueri ludunt, res est admodũ uilis, sed tamen usu notus est. Nec abiecta uerba semper metiemur uilitate rerũ quas significãt, sed aliquando hominũ existimatione. Quid est noctua uilius? sed illam celebrarũt auguria, celebrauit prodigiosa natura. Qui nouit humilium uerborũ differẽtias, deiectißima, si uolet, collocabit in iocosa scriptione, ut siquando ludat βατραχομυομαχίαν, culicẽ, caluitium, pulicem, testamẽtum porcelli, leues apologos, fabulas aniles, discordiam partiũ corporis humani, ridiculas epistolas, morias, colloquia hominũ postremorũ, mimos, satyras, lasciuas odas, syluas, epigrammata minutiora, asinos aureos, iocos amoris, comœdias Attellanas & tabernarias, & siqua sunt similia. At in laudatione, in panegyrico, in genere epidictico, in historia, in epistola graui, in suasione, in causa forensi ad declamandum posita, ne constituat humillima, nisi fortè quum hominẽ aut rem maximè deprimere & attenuare uolet. Aliud est tenue dicẽdi genus & acutũ, aliud humile & abiectũ, in quo ioculariter quod uolumus effundimus. Si quid habebit iudicij studiosus artis, monitus uidebit quatenus progredi liceat, & Ciceronẽ optimũ ducem lectitabit, illumq; imitari iam occipiet. Nõne uides ut pueri liberaliter educati, siquãdo gallicè loquantur apud honestos uiros, humilitatẽ fugiant, quam iocantes apud æquales cupidè sectantur? Eadem est ratio Latinè loquẽtis, & temporibus ac personis accommodantis orationem. Discenda sunt omnia, non temere & fortuitò iacienda. De quo non pigebit audijsse Quintiliani sententiã: Obscœ-

na, inquit, uitabimus, & sordida & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum aut ordinis. In quo uitio cauendo non mediocriter quidã errare solent, qui omnia quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant: ut ille qui in actione Ibericas herbas, se solo nequicquam intelligente, dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Cassius Seuerus, spartum eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quàm ipsum id quod uitabat. Hæc ille. Vergilius humilem putat esse panem. dicit igitur,

-Cereremq; canistris Expediunt.-

-Onerantq; canistris Dona laboratæ Cereris.-

Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic fortè alijs, ut uertere morsus
Exiguam in Cererem, penuria adegit edendi,
Et uiolare manu malisq; audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris,
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.

Per cererem, per cereale solum, per exiguam cererem, per quadras, per fatale crustum, per mensas quid accipimus? quoties proprium mutat alieno, ut copia & dignitate crescat res tenuis? Littore ahena locant alij.- Propriũ uasis nomẽ (ollam æream intelligo) parum nitidum existimabat. Idem, Frangere saxo, pro mola aut mortario.

Dant manibus famuli lymphas.-

pro eo quod est, dant aquas.

Et Tyrrhena pedum circundat uincula plantis.

pro calceis.

-Famulasq; ad lumina longo
Exercet penso.- pro eo quod est, nere iubet.

Multa alioquin humilia splendidè dixit. Grammatici ta-

men

mẽ notant apud eum ταπείνωσιν, id est humilitatis uitium, In gurgite uasto. præsensit, & magnitudinis epitheton adiecit. Semper humilitas in eo retinet decorem, ut in his, Cui tolerare colo uitam, tenuiq; Minerua.
Excußi manibus radij.–
Colus & radius non amplæ sunt dignitatis, at honore circunuestita non dedecẽt. In tenui genere uersanti sumenda sunt de medio uerba, & in oratione liberius quàm in heroico opere, uerecundius quàm in abiecto collocanda.

De uerbis sublimibus. CAP. XV.

DE uerbis sublimibus pauca, si bonum uidetur, adiungamus. Nam de pudicis, de nitidis, de usitatis, de Latinis, de urbanè sonãtibus nihil hic esse dicendum existimo, propterea quòd expositis contrarijs hæc omnia clarè satis elucent. Etenim quicquid in hac lingua obscœnũ, sordidum, inusitatum, barbarum, agreste non est: castum, purum, uulgatum, Latinum sit necesse est. hæc oppositio uerborum nihil habet intermedium, de quo in habendo delectu quærendum esse uideatur. Castis castiora, puris puriora, uenustis uenustiora inuenire poßis, itemq; obscœniora obscœnis, sordidiora sordidis: sed erit hoc comparantis, non opponentis ex aduerso contraria. Non ita res est in humilibus & sublimibus. Non enim quicquid humile non est, sublime dici debet: nec quicquid sublimitatem non habet humile putandum. Est aliquid interiectum quod neutrius est particeps. Sublimia & ardua sunt, quæ dignitate & amplitudine splendescunt: ut nomina deorum & sacrorum cum propria, tum communia: ut deus, conditor, pater, moderator, regnator, genitor, numen, rex omnipotens. & apud ueteres, Iuno, Miner-

ua, Diana, Apollo, Mercurius, Hercules, Neptunus, Thetis, Amphitrite, Penates, Pluto, Proserpina, & id genus multa, sine quibus aiũt etiamnũ Christiani sua poëmata iacêre, ideoq; ad carminum maiestatem suis libris inseruunt Cererẽ pro pane, Bacchum pro uino, Pomonam pro pomis, Neptunum pro mari, Iunonem pro ambitione, Mineruam pro arte, Martem pro bello, Enyo pro bellico furore, Mercurium & Suadam pro eloquentia, Tellurem pro terra, Palem pro pascuis, Dianam pro uenatione, Hymenæum pro nuptijs, Parcas pro fato, Plutonem pro diuitijs, & cacodæmoniorum principe. An autem magniloquentia, an'ne consuetudo obtinuit, ut hæc amplißima uiderentur ornamenta, non iudico: certè, nescio quomodo, posita loco, grandius & antiquius efficiunt poëma. Adde nomina uirorum illustrium, gentiũ, populorum, regnorum, montium, fluminum, urbium, de insignibus loquor, cuius generis hæc sunt, Menelaus, Achilles, Vlysses, Aiax, Diomedes, Priamus, Aeneas, Hector, Paris, Cadmus, Amphiaraus, Lycurgus, Solon, Darius, Philippus, Alexãder, Curius, Fabritius, Sylla, Põpeius, Iulius Cæsar, Persæ, Babylonij, Thraces, Lacedæmones, Attici, Thebani, Pœni, Romani, Ausones, Galli, Britãni, Europa, Asia, Africa, Hesperia, India, Aegyptus, Germania, Peliũ, Olympus, Ismarus, Causasus, Apẽninus, Alpes, Pyrenei, Atlas, Abila, Calpe, Gãges, Nilus, Hister, Eridanus, Rhodanus, Iberus, Tagus, Rhenus, Athenæ, Thebæ, Sparta, Rhodus, Carthago, Roma, Tolosa, Lugdunum, Lutetia. Sunt alia innumerabilia, quæ certatim colligunt heroici poëtæ, & quasi stellas affigunt operi suo. Adijce nomina uirtutum, & effectuum qui sequũtur eas, ut prudentia, iustitia, religio, uictoria, triumphus,

phus,gloria:Scientiarum, cuiusmodi sunt ars magica,iuris prudentia,ratio grammatica, dicendi facultas, architectura,doctrina,disciplina,sapientia,contemplatio:Partium hominis insignium,animus, corpus,cor, cerebrum, caput,pectus,lacerti:Splendidi uestitus,palliū,toga,praetexta, trabea,paludamentum,torquis,armillae: Colorum, ut purpura, murex,coccum,fuluum, rubrum: Armorum, lorica,galea,thorax,hasta,lancea,ensis:Nauium,biremis, triremis:Aedificiorum,domus,templum,aedes,curia,capitolium,theatrum:Magistratuum, dictator,consul, imperator,rex,tribunus,potestas: Animalium nobiliū, tygris, leo,ursa,elephātus,equus,aquila,philomela,cete,delphinus. Vt breuiter finiam,rerum maximarum uel quantitate,uel precio,coelum,Sol, Luna,astra, lumen, ignis, aër, mare, terra,uētus,fulmen, pluuia,tempestas,aurū,argentum, aes, crater, patera,gemmae, marmora, simulachra, statuae. Non immorabor ultrà.Ex his enim caetera animo concipere minimè operosum arduūq; est:nec difficile puto de uerbo propriè dicto iudicare atque deprehendere quae uis eius splendeat,quae'ue sit obscura.Regere,moderari,gubernare,orare,iudicare, contemplari, sacrificare, pugnare,uincere,sapere,florere,cohortari,docere, & alia infinita quae significant facere aut pati id quod aut natura,aut hominum iudicio praeclarum est,sublimia & excelsa meo iudicio debent haberi.Dicet aliquis:Sint'ne sublimia quae refers, tu quidem uideris: Sat scio à pastoribus,rusticis,mulierculis, pueris, infantibus haec frequenter usurpari solere. Quidni? quāto sublimiora, tanto magis cōspicua sunt,& in omni sermone frequentiora. Res arduas ferè uulgus admiratur,et ab infantia nominare discit.subinde loquitur deos,sacrificia,ritus,mores,natiōes,

urbes, præfecturas, bella, prælia, fœdera, pacẽ, iura, leges, uasa, uestes, animalia, loca, tempora, & omnia ferè quæ rerum natura ingentia procreauit. Ergo *uulgus est grãdiloquum?* Malè *colligis.* Non *æstimamus leonem ab unguibus.* Non *unum uerbũ sublime & amplũ magnificam orationem efficit.* Quid *igitur?* Humiliũ *fuga, sublimium frequẽtia, sententiarũ grauitas, & apta compositio.* Vulgus *indoctum si se attollere conatur, nec humilia effugit, nec sublimia frequentat, nec in sententiarũ grauitate persistit, nec aptè res & uerba cõponit.* Est *& aliquid lautum in parsimonia rusticorũ, & plebeia mulier aurũ fert atq; margaritas: nec tamen hic conuiuiũ magnificum, aut insignem fœminæ mundum dixeris.* At *propemodũ quæ numeras, propria rerum uocabula sunt, ab omnibus necessariò dicenda.* Sublimes *igitur quadam necessitate sumus.* Quemadmodum *materia in syluis alta sponte creuit, sic ex hominum instituto uerba magnifica nata sunt: sed nõ est cuiusque deligere.* Præterea *nec arbor una præclara splendidam regiam, nec unius aut alterius uerbi splendor excelsam efficit extructionem.* Aliena *tamen atq; modificata sæpe magnificentiora uidentur, quàm propria, credo, quòd rariora sunt, & paucioribus usitata.* Assumũtur *aut translatione, ut scopulus pro periculo, naufragium pro exitio à* Cicerone *dictũ est in oratione pro* Rabirio *perduellionis reo. aut synecdoche, ut tectum pro domo, ferrum pro gladio. aut metonymia. ut* Roma *pro* Romanis, *cœlum pro dijs. aut antonomasia, ut* Pœnus *pro* Annibale. *aut periphrasi figura amica poëtis, ut diuûm pater, atq; hominum rex. orandi facultas, scientia differendi. aut catachresi, ut equum diuina* Palladis *arte ædificãt. equificant, ut ædificãt, dicere* Latinè *non possumus. aut*

hyperbole,

hyperbole, ut tonabat pro uehemēter orabat. quibus annumerāda sunt antiqua, ut rebamur, clarigatio. Proprijs (ut Quintilianus ait) dignitatem dat antiquitas. Quo dicto probari potest in quibusdam proprijs esse dignitatē. At Quintilianus in octauo de proprijs loquēs hæc dicit: In hac autem proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusque rei utitur, nulla uirtus est. Si propria nullam per se uirtutem habēt, quî possunt sublimia censeri? Quintilianus uirtutem posuit pro ui ac gratia quam præstant figuræ: quæ quidem eò repertæ sunt, ut efficiant orationē aut grauiorem, aut elegantiorem. Nequaquam autem seclusit à proprijs omnem uirtutem. Nam continuò subijcit: Contrarium est uitiū id quod apud nos impropriū, ἄκυρον apud Græcos uocatur. Si impropriū, uitium est, cur proprium non est uirtus? Idem ibidem mentionem de humilibus facit, quorum multa propria sunt. Si propria quædam, quia res significāt humiles, humilia agnoscimus: cur ea propria quæ designāt res preciosas & altas, sublimia nō putamus? Idem ex synonymis alia esse sublimiora putat, quod proprijs accidere necesse est. Omne uerbum (inquit idem) nisi in oratione positum, uirtute caret. Nam & sublime in humili re tumescit. Fateor esse quamplurima quæ ab oratione uim capiant, & uerbis sublimibus nos abuti posse: sed id non efficit, ut simplicia uerba qualia sint natura, cōsiderare non poßimus. Lapis natiuus citra compositionem discrimen habet, magnus paruus, durus mollis, longus breuis, usitatus inusitatus, nitidus impurus, magnificus humilis, integer fractus dicitur. Non eadē quoque ratio uerborum est? Verba (inquit Cicero de amplificatione) ponenda sunt quæ uim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonātia, iūcta,

facta,cognominata,nõ uulgata,superlata,in primisq; trãslata. Quorsum hæc? Si de uerbis simplicibus nullum est certum iudicium,cur simplicia, id est incontexta,à collocatis iunctisq; dirimit? Si uerbum sublime tumescit in oratione tenui, id fit propter inæqualitatem. Inæqualitas aliud quidem respicit, non semper coniunctionem desiderat. Mens enim res separatas atque disiunctas cõficere potest. Sunt intermedia quædam,nec humilia natura,nec sublimia,quibus utimur in omni genere dicẽdi,ut in nominibus homo,fœmina,cura,res,nemo,nullus. In pronominibus,hic,meus,noster. In uerbis,est,stat, mouetur. In aduerbijs,heri,cras,forte. Ex cõiunctionibus & præpositionibus nullam excipio. Nihil ipsæ per se eminent:in collocatis & in cõcinnitate & in schemate eminere poßunt.

De grauibus uerbis,& leuibus. CAP. XVI.

VErba grauia à rerum graui pondere, & ab intellectu significantiore dicũtur: leuia contrà. Grauitas atque leuitas in oratiõe maximè cognoscitur, sed & extra contextũ examinari potest. Incestũ,flagitium,scelus, peculatus,sacrilegiũ,perduellio,proditio,parricidium,amentia,furor,insania,prædo,pirata,carnifex, necare, satagere,deperire, formidare, exhorrescere, per se grauia sunt. In synonymis differentia grauium & leuiũ apertius deprehenditur. Grauior est charitas quàm amor, unda quàm aqua,procella quàm uẽtus, saxum quàm lapis,angustus quàm breuis,rapidus quàm celer,grandæuus quàm senex,cultum quàm aruum, dapes quàm cibaria, religio quàm obseruatio,promeritus quàm meritus, moles quàm magnitudo,ruina quàm casus,ingẽs quàm magnus, inaccessus

cessus quàm inuius, direptus quàm captus, superbus quàm magnificus, rapina quàm furtum, latro quàm fur, fraus quàm dolus, satur quàm plenus, formido quàm metus, imber quàm pluuia, luxus quàm apparatus, insomnis quàm uigil, stridor quàm sonitus, ruunt quàm eunt, obstupuit quàm miratus est, torqueo quàm iacio, efflagito quàm peto, quatio quàm moueo. Ex hac cōparatione corrigendi materia sumitur, & à leuiore ad grauius amplificanti fit gradus. Vereor ne in hac enumeratione exemplorū nuda sim molestus. uix enim capit ornatū atque uoluptatem res tot partibus cōcisa, & interrupta. Sed professus sum me omnia apertè traditurū, quæ ad delectū uerborum & eorum collocationē pertinēt. Quare permittāt mihi studiosi compositionis, rem omnem illustrare exemplorū frequētia, & cogitent aliud esse docentem in gracili rerum tenuitate uersari, aliud in ampla materia atque ardua spaciari eloquentem. Virtus est in docente sermo breuis ac dilucidus. Si qua ab illo dicendi uoluptas adiungitur, eò tendit, ut præceptorum duritia molliatur. Illa tamen non est tum expetenda, quum res ipsa per se utilitate capit legentium mentes. In gradibus apertum discrimen est. In his enim quæ gradatim crescunt, cōparatio & superlatio primum gradum quātitate & grauitate uincit, acerbior acerbißimus, acrior acerrimus, grauior grauißimus, crudelior crudelißimus, sceleratior sceleratißimus: & id genus infinita. Quin epitheta quædam sine ulla comparatione pondus habent & incrementum, ut quum dicimus, mirum artificium, grande crimen, uastum gurgitem, lectum adolescentem, hominem teterrimum, nefariam libidinem, nequitiam singularem, summam uim, innumerabilem multitudinem, insignem uirum, immania pocula,

graues

graues iniurias. Nam *quum graue quiddam quærimus, et illud in rerum uocabulis inuenire non possumus, tum ut animi conceptus expleatur, ad epitheta cõfugimus.* Quòd *si propria aut per se, aut epithetis adiuta, grauitati rerum non satisfaciunt, subsidio sunt figuræ, translatio, hypallage, synecdoche,* ἀυξήσις, *allegoria, periphrasis, antonomasia.* Hic *de tropis, nõ de reliquis luminibus sententiarũ atque uerborum loquor, propterea quòd illa non sunt in singulis uerbis de quibus agitur in præsentia, sed in oratione contexta prominẽt.* Grauiora *sunt interdũ translata quàm propria, ut ardor pro cupiditate, ignis & uulnus pro amore, nudus pro inopi, germanus pro simili, cæcus pro ignaro, coruscat pro uerbo uibrat, extunderet artes pro inueniret, ardere pro amare, inuestigauit pro quæsijt, cõtendo pro eo, euolare pro abire, acerbitas pro malo, acre pro uehemẽti, inflammatus pro commoto, sobrius pro cõsulto, proripere pro eo quod est producere, teterrimus pro crudelißimo.* Hypallage *est metonymia qua pro inuentore inuentum, pro continente contentum, pro efficiente effectum, pro possesso possessorem, aut contrà capimus.* In *hac conformatione dicimus,* Martem *fatigãt,* Sus Mineruam, Raptus *Helenæ* Græciam Asiamq́; *commouit,* Africam *exciuit tumultus,* Perijt Marsus, Lacerat Musas, Nutu Iunonis *eunt res,* Cicero *ab exilio reportatus humeris* Italiæ. Leuius *dixeris, bellum poscunt, sus artificem docet,* Raptus *Helenæ* Græcos *atq;* Troianos *cõmouit,* Afros *exciuit tumultus,* Perijt Marsi *liber* Amazonis, Abutitur *disciplinis,* Voluntate Iunonis *eunt res,* Cicero *ab exilio reportatus est ab* Italis. Synecdoche *dicitur quũ à parte totũ, uel à toto pars, uel numerus à numero intelligitur.* Hac *forma grauiter usus est* Cicero, *cũ alibi, tũ*

in sexta

ı sexta actione in Verrē: Nego in Sicilia tota, tam locu-
lete, tam uetere prouincia, tot oppidis, tot familijs tam
ɔpiosis ullum argenteum uas, ullum Corinthiū aut De-
acum fuisse, nego ullam gemmam aut margaritam fuis-
:, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum
neum, marmoreum, eburneum, nego ullam picturam ne-
ue in tabulis, neque textilē fuisse, quin quæsierit, inspe-
erit, quod placitū sit abstulerit. Partē istorū quæsierat
t abstulerat Verres, at totū genus amplificādi gratia ac-
usator inculcauit. dißimulat tamen. Quū dico, inqt, nihil
stū eiusmodi rerū in tota prouincia reliquisse, Latinè me
citote, nō accusatoriè loqui. Idē orbem terrarū pro im-
erio Romano, omnē ciuitatem pro paucis ciuibus usur-
at. Terentius numero mutato grauius dicit, Istarum me-
etricum contumelias. & Cicero, Curios, Fabritios,
Quintos Maximos. Et Vergilius:

Talia coniugia, & tales celebrent hymenæos.
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.

Allegoria est uox illa Catilinæ, Incendium meum ruina
estinguam, pro eo quod est, inimicos meos interimam.
Et illud Vergilianum:

Sed nos immensum spacijs confecimus æquor.

Vtrunque autem auctius est quàm proprium. & illud de
Tyberio, Lutum sanguine maceratū, Validius est quàm
ı Rhodius magister dixisset, & sordidus es, & crudelis.
Periphrasis interim grauis est, non modò sublimis, ut orā-
di facultas pro Rhetorica, memoria rerum gestarum pro
historia, diuûm pater atque hominum rex pro Ioue. Cœ-
li qui sidera torquet, pro eodem. Vera Iouis proles, pro
Hercule. Romanæ conditor arcis, pro Romulo. Philoso-
phorum princeps pro Platone. Medicorū deus pro Hip-
pocrate.

pocrate. Imperator populi Romani pro Rupilio dicitur in tertia accusatione Verris, quum augetur illius autoritas. Hæc & similia pondus afferre subiectis rebus uidentur. Argumēto sit, quòd quum rem uehemēter exprimere conamur, pro uno uerbo hāc libēter amplectimur uerborū pluralitatē. Finitima est antonomasia, quæ pro nomine nomen usurpat. Vergilius: –Thalamo quæ fixa reliquit Impius–. Leue fuisset, Aeneas. Vigilas'ne deûm gens? maioris est momenti, quàm, Vigilas'ne Aenea? Cicero pro Cluentio: Nubit genero socrus. accusat filium mater. leuius istuc, Nubit Melino Sassia, eadem Cluentium accusat. Stetit soleatus prætor muliercula nixus in littore. minus erat graue & accusatorium, Stetit soleatus Verres muliercula nixus in littore. Parcè uictitat senex, significantius est quàm hoc, parcè uictitat Chremes. Nec eadem libra pensitem hæc duo, fœdifragus Annibal, & fœdifragus Pœnus. In alieno uis est argumēti, quæ nō est in proprio. Proprium tantū ualet ad docendū: alienū & ad docendum, & ad probandum. Addamus etiam αὔξησιν, id est amplificationem, sed eam quæ in solo uerbo posita est. Perij, nullus sum, occîdi, actum est, exanimatus sum pro turbato, cæsus pro læso, latro pro improbo, solitudo pro paucitate, gladiator pro audaci, parricida pro sicario, scelus pro homine malo, fera pro crudeli, pestis portentum monstrum pro nocente, ueterator pro callido, bestia pro stolido, pirata pro fure, perditus pro uitioso, innumerabilis pro multo, mille pro multis. Multa sunt genera grauitatis in sententijs & collocatione uerborum. Nunc autem de uerbis simplicibus loquimur, ex quibus grauia sunt illa quæ significatione robustiora uehementioraq́; sunt. Differt autem grauitas à sublimitate. Grauitas est

ponderis

ponderis, ſublimitas dignitatis. Grauia plus uehemētiusq́; ſignificant, ſublimia magnificentius ac lautius. Idem uerbum tamen & graue & ſublime dici poteſt, ut ſi eloquētiam diuinam eſſe dicemus, illam & ſignificandi pōdere, et dignitatis amplitudine adaugebimus. Cœlos autē cœli uertices: aſtra, diuos: heroas, magnanimos principes, et multa dignitatis honore cōſpicua, ſublimia, nō grauia dicimus. Non enim ualidiora ſunt in gradibus augēdi, ſed dignitate præſtantiora. Adde quòd ſublimia nō turpitudinē, ſed eximium ſplendorem habent. At nefarium ſcelus, ſicut æquitatem ſingularē, inter grauia numeramus. Non ignoro hoc uerbum, graue, multos habere ſenſus, & aliter dici grauem terram, aliter graues iras, aliter grauem Catonem, aliter rationes graues. Hic graue (ut idem ſæpius repetam) dico acre, urgens, inſtans, ſignificatione & pondere cumulatum. Ponitur autem in omni parte orationis. Nullum enim uerbum (ſi Ciceroni credimus) niſi aut elegans aut graue mittere debet orator: Sed in amplificatione ut in propria ſede dominatur, propterea quòd ſua mole dilatat id quod augere laboramus. Quæret aliquis, an ſi qui pulſauit, attigiſſe: qui uulnerauit, læſiſſe dicatur, uerba grauia ſunt attigiſſe atq; læſiſſe? Ego quidem leuia eſſe puto. Subleuant enim reum, & de culpæ grauitate partem detrahunt. quod non eſt grauium proprium. Contraria ſunt hæc, amplificare, & imminuere. Amplificantis eſt grauia collocare, minuentis autem leuia atq; inualida præferre. Ex ijs quæ diximus, difficile non eſt iudicare quæ uerba leuia ſint, quiq; in dicendo ſit uſus illorum. Deprehēduntur aut facta correctione: ut, Non tam didicit literas, quàm deguſtauit. Aut cōparatione: ut, Marius ſeptem conſulatus, unum modò Cicero geßit. Pompeius

peius Asianos imbelles, Cæsar fortes Italos subegit. Vnus cum septem, imbelles cum fortibus comparatur. Aut frigida affirmatione, ut, homo non indoctus, non malus autor, non omnium postremus. Aut diminutione, ut, ducere choros, non modò scelus, sed ne uitium quidem est. Aut sua sponte: ut facile, iocosum, ridiculum. Aut quantitate, ut exigua domus, parua ciuitas. Aut precio, trioboli, treßis, dupōdius. Aut opinione, ut Lygur, Iudæus. Aut attenuatione quæ fit per deriuationē, libellus, opusculum. Aut immutatione, Non orator, sed arator. Aut ironia, ut, O' lepidum caput, de homine agresti & inurbano. Sunt quæ sola pronunciatione uideantur esse leuia:

–Meq; timoris

Argue tu Drance–

Quid moror? Totidem leuium genera sunt, quot grauium uerborum. Sed locum notasse satis est. Dicet quispiam, Iam mihi uideris non de uerbo, sed de oratione loqui, & longè aberrare à proposito. Quæ in oratione constitui, in uerbum recidunt omnia. Et epitheton, ac rei nomen cui adiungitur, tanquam unum simplexq; esse uideri potest. Sunt & media, quæ nec grauia per se, nec leuia dicūtur: ut hasta, fons, uester, noster, lego, dico, forte, deorsum, atque, autem, apud, aduersum. Quædā media natura uim capiunt ab oratione, & rem aut grauant, aut subleuant. Homo impudens mentiebatur palàm, deierabat in tēplo, uomebat postridie. Hic palàm, templo, postridie, rem ingrauant. Contrà, Licenter agebat Saturnalibus, domi, apud sodales, in cōuiuio: leuiter factū uidetur. At in re sunt ista, nō in uerbis. In re sanè. quū uerba grauia ac leuia Cicero dicit, nō aut literas aut syllabas, aut ex illis iūctas uoces intuetur: respicit eam rem, cuius signa notæq; uerba

ſunt. Vis illa rei eſt tanquam animi inſtar in corpore, ad quā obſcœna, ſordida, humilia, grauia reducimus, quæ ad ipſas uoces per ſe referre nec poſſumus, nec debemus.

De proprijs & aſſumptis, & quæ aliena dicuntur. CAP. XVII.

VErba, quemadmodum rerum poſſeßiones, aut propria, aut aliena dicuntur. Aliena ſunt, quæ à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutantur. Tropos cum Græcis ab intellectus immutatione appellamus. Ariſtoteles in Rhetoricis, & in libello de Arte poëtica, metaphoras, id eſt, trāslationes uocat: et hoc nominis extē dit & ad ea quæ per ſimilitudinem transferuntur, ut quū dicimus concionum procellas: & ſynecdochen, hypallagē, antonomaſian, metalepſin, catachreſin, hyperbolen, periphraſin, allegorian. Sunt hæ troporum ſpecies in quibus propriorum loco ſtatuuntur aliena. Cætera omnia rerum uocabula propria nominamus, quæ ſunt hominū inſtituto rebus ſignificandis uſurpata primùm, non aliunde quaſi mutuò facta, cuiuſmodi ſunt hæc in generibus rerum diuerſis, phagus, ulmus, fraxinus, braßica, beta, thymus, uitis, palmes, pampinus, nitrum, ſulphur, bitumen, aurum, electrū, ferrum, ceruus, dama, lepus, bos, equus, aſinus, congrus, ſcarus, delphinus, coturnix, alauda, pſittacus, homo, animus, corpus, uirtus, uitium, fortitudo, ignauia, ſcientia, inertia, motus, quies, fundamentum, paries, tectum, ſupellex, uas, ueſtis, menſa, cibus, potus, terra, mare, aër, ignis, ſtella, deus. Rebus eſt ferè ſua cuique appellatio. Nec enim aliter de omnibus propriè loqui poſſemus. Vnde planum fit propria quadam neceßitate reperta eſſe, aliena uerò propter uim & elegantiam in eorum locum traducta. Proprijs

abundare debet is qui multis de rebus agere planè, diluci- dè & usitatè contendit. Nec in proprietate tenuis est glo- ria, ac orationis commendatio, propterea quòd breuiter & apertè res exprimit, non circunducit audientem am- bagibus inanium uerborum, non infert obscuritatem, quam plerunque pariunt figuræ. Non traducit omnia sine uirtute, non triuialia & barbara & inusitata inculcat, quæ uitia frequenter accidunt ijs qui pauca admodum uerba nouerunt. Nunc enim turpiter circunloquuntur id quod uno dici uerbo optimè potest: ut hoc modo quidam, Vidi magnam illam auem quæ nunquam uolat, & cuius plumas uiri nobiles ferunt in galea. Quanto breuius ac melius, Vidi Struthiocamelum? Nunc sunt obscuri tene- bris audacium figurarum, ut in epistola quidam sua opi- nione doctus, Non dedignatus es me concrepare laude ne- ctarea, & buccinare me lingua melliflua. Nunc commu- nibus utuntur atque triuialibus, ut quum dicunt hominem totum armatum pro cataphracto, & registrum pro tabu- lis. Nunc componunt insolita componi, ut si dicendum sit, Milites exposuit è naui, sic loquuntur, Milites de naui emisit in terram. Rogatus sum aliquoties à Philosophiæ studiosis, qui contempta sermonum barbarie in Philoso- phia plurima, puriores literas expetebant, satis'ne esset biennium ad emendatè, propriè, ornatè'que dicendum. Quibus dicere solitus sum, non posse me adduci ut crederem totum decennium ad id satis esse, quod sibi falsò pollicerentur. Quando enim, inquam, barbariem putidam dediscemus? Quando uas imbutum malè, non sapiet primum liquorem? Quando uulneris alti ue- stigia non restabunt? Quando omnem omnium proprie- tatem non modò memoria tenebimus, sed etiam expe-

ditè

ditè tum scripto tum sermone exprimemus? Videte quàm pauci ueteres hanc laudem sint assecuti: non loquor de sublimioribus, quibus est usus uerborum liberior, sed de comicis, historicis, & oratoribus. Ex quibus si Terẽtium, Cæsarẽ, Ciceronem exceperis, qui propriè & usitatè sit locutus, uix ullum inuenies. Nam propriè loqui, diuturni laboris est, et aßiduæ exercitationis, sed in primis animi cupientis ueritatem, id est uerum natiuumq; sermonem: quem ut abiectum quum multi fugiunt, incidunt in peregrinam quandã & insolentem ac penè prodigiosam linguæ impuritatem. quod si turpe est, uerbum proprium maximè curæ sit, nec unquã mutetur nisi aut significantius aut elegantius succedat alienum. Sermo proprius si non semper fortior, uerior est tamen, ac usitatior, &, quæ prima uirtus est orationis, rem dilucidè magis ac naturaliter exponit. Ad hanc uirtutem consequendam discenda cuiusque rei propria communiáque uocabula, & ea maximè uerba quibus propriè animi modi declarãtur, ut doceo, doce, docerem, doceam, docere. Tum si est unius rei una appellatio, nullus est delectus: ideóque nisi schemata uelis, parendum erit neceßitati. si plures, deligẽda quæ magis propria sunt. Panis, pyri, pruni, frumẽtatoris, una propria est nominatio: eiusdemq; rei sunt pestis & pestilentia, mors & obitus, lapis & petra, amare & diligere. In hoc genere quæ sunt usitatoria, aut quæ melius rẽ pingũt, habenda potiora. Malim dicere uestem quàm indumentum, herbam quàm gramen, auem quàm alitem, progeniem quàm sobolem, subtegmen quàm tramam, distribuit quàm dispescit, pugnauit quàm conflixit, confirmat quàm roborat. In proprijs est uerbis (inquit Cicero) illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illu-

stribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans esse uideatur. In collocatis obseruanda maximè proprietas, quam miseris modis lacerant indocti. Dictitant enim, Vigilant in monte, non speculantur è monte. Tentat frangere aciem, non conatur aciem perrumpere. Dimisit suos milites, non dimisit copias. Impediuit commeatum, non interclusit. Victu carebat Cæsar, non re frumentaria. Duxit uineas, non egit. Primi in consilio, non consilij principes. Reportarunt prædas, non egerunt. Milites monuit, nõ cohortatus est. Signum fecit, non dedit. Renouauit prælium, non redintegrauit aut restituit. Aciem ordinauit, non instruxit. Longius iuit, non prodijt. Redierunt milites, non receperunt se. Missi equites sine sarcinis, non equites expediti. Fecit prælium, non commisit. Dedit se ut seruiret, non tradidit se in seruitutem. Dedit illis ducem legatum, non præfecit legatum. Misit ad succurrendum, non misit subsidio. Fecerunt uim, non impetum. Magnis uijs contendit, non magnis itineribus contendit. Oppidum egressi sunt contra hostem, non eruptionem fecerunt. Ad faciendum pontem lignum secabat, non materiam. Reportauit quæ acceperat in legatione, nõ renunciauit legationem. Tempus assignatum, non constitutum. Facere amicitiam, non inire gratiam. Perdidit opportunitatem, non amisit occasionem. Quid moror? Sunt qui non tam Latinè loqui mihi uidentur, quàm barbarica phrasi omnem inuertere latinitatem. Vnde hoc mali? Proposuerunt sibi & magistros & libros infantissimos, putarũtq; satis esse, nihil committere contra ea præcepta grãmaticæ quæ sunt de casibus & constructione uerborum: quasi non sit grammatici poëtas & historicos interpretari, & inde loquendi rationem morem'que cognoscere. Quid hoc omnino peccat in ar-

tem

tem declinandi uel construendi, Turno mandata perfer, ut ueniat in locum meum ad pugnandum? At quid est ineptius? quid ingratius? quid putidum magis? Virgilius aliter, Turno mandata perfer, succedat pugnæ. Non defuerũt qui huic mederi morbo cuperent, legerent'que ex multis autoribus locutiones omneis, unde grande uolumen conficerent. uellem suo morbo potius & insaniæ medelam adhibuissent. Quid est stultius, quàm omnia uerba propria impropria, poëtica oratoria, usitata inusitata, prisca noua, honesta turpia, bona mala, recta praua, promiscuè congregare, & referre in codicem? Quis leget hæc? & si quis leget, ut memoria tenebit? & si tenebit, ut à bonis mala separabit? Nemo de lingua optimè iudicare potest, qui non eam didicit. Nemo didicit, nisi loquendi consuetudinem obseruauit. Nullus obseruauit apud istos formularios. Non'ne ridiculum est ea te tradere studiosis, quæ nunquam noueras quum manum calamo admouisti? quæ oblitus es antequam perscripsisti? quæ nescis ipse? quæ non tenes? quæ iam dubites an scripseris? quæ nolis ipse perdiscere? quæ si uelis, haud possis? si possis, non expediat? Nã qui sapit, longa autorum bonorum lectione & obseruatione sapit. Multa sumis à Plauto, à Terentio nonnulla quæ iam exoleuerunt, multa à Gellio, multa ab Apuleio quæ dicta sunt audacius, multa à Suetonio, Plinio, à recentioribus, quæ subolent nescio quid peregrinum & insuaue. Quis erit delectus, quæ proprietas, quæ uenustas, si omnia miscebimus? si contorta, rara, absurda, nouè dicta in delicias ac elegantias referemus? Si quicquid inusitatum est ac tritum, uile esse & humile putabimus: contrà quicquid abhorret à loquendi more, preciosum & arduum? At iuuant, inquiunt. Plus obesse quàm prodesse,

desse, sit argumento, quòd non modò quæ uerba scriptores boni iunxerint, tenēdum est, sed in quem sensum dixerint, cui personæ, cui tempori, cui rerum conditioni accommodauerint, ut prioribus & posterioribus inseruerint: quorum nihil uident qui excerpta legunt exempla, unam aut alteram particulam ineptè aßuunt orationi, & ornare cupientes, deformem & ridiculam suffarcinant orationem. Miseri, qui tantum ex hoc uno cōmentario sapiunt. Multo citius poëmata, historias, orationesq́; perlegissent, usum non modò uerborum, sed etiam rerum ab ipso fonte purè & salubriter hausissent, quod tandem facere coguntur ij qui bene scribendi dicendi'ue scientiam quærunt. Ediscēda sunt plurima, permulta scriptitanda. Relegendi sunt optimi scriptores, ut paulatim ueniat in usum proprietas. Formulæ istæ suis autoribus amatoribus'que relinquendæ. Qui linguæ Gallicanæ student, ut puritate superent uulgus, elegantiores loquendi formulas non referunt in libellum, sed animaduertunt quomodo quisque doctiorum loquatur. quod audierunt, memoriæ affigunt, ac persæpe referunt. ad hæc legunt eorum scripta, qui Gallici sermonis principes extiterunt. Sic & Latina capessenti faciendum existimo, ne frustra in collectāncis infantium consenescat. Sic autem proprietatem amet, ut intelligat non semper utendum proprijs: non dico quando uerbum proprium deest, ut quum dicimus, equitat in arūdine, saxa iaculatur, lapidat glebis: sed quum uitamus humilia, sordida & obscœna, & ad trāslationem confugimus, quumq́; figurarum aut elegantiam aut uirtutem quærimus. Quintilianus octauo libro multa facit propriorum genera: unum, quod iam multis exposuimus: alterum, quum dicitur proprium inter plura quæ sunt eius-

dem

dem nominis, id unde cætera ducta sunt, ut uertex aquarum, à quo summa pars capitis, & quod est in montibus eminentißimum, uertices dicuntur. Aliud, quum res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut quum urbis nomine Romam accipimus. Quartum, quum ponitur illud, quo nihil significantius inueniri poßit, ut Cæsar ad euertendã Remp. sobrius acceßit. Hoc translatum, non proprium dixero. Quintũ ex appositis, quæ epitheta dicuntur: ut dulce mustum, cum dentibus albis. Sextum, cum uerbum bene translatũ est. Quod ego non probo, propterea quòd à proprijs distinguenda sunt translata. Septimum, quum quæ sunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt: ut Fabius cunctator. Sunt in his, quatuor genera maximè propria, secundum, tertium, quintum, & septimum. Primum fusius & latius patet, ac cætera comprehendit. Hoc ualet ad dilucidè aperteq; dicendum, illa etiam ad ornandum. In alienis prima sunt translata, quibus utimur aut necessariò, ut quum dicimus gemmam in uitibus: aut ornandi gratia, ut lumen orationis: aut ad incrementum, ut ferreum cor, pectus adamantinum: aut ad uitandam turpitudinem, ut mulier Venere lutulenta. Si nihil horum præstent, proprietate standum est. aptius enim dicetur, suauis concordia, quàm symphonia melliflua, atque nectarea. Aßumitur & Synecdoche: ut, Pro capite dimicandum. Romanus prælio uictor, pro eo quod est, Romani prælio uictores. Diximus pro dixi. Item Metonymia: ut, uario Marte pugnatum est. & Antonomasia, ut euersor Carthaginis pro Scipione. & Metalepsis: ut speluncis abdidit atris, id est profundis. et Catachresis: ut, minutus animus, pro paruo. & Periphrasis, ut diuûm pater atque hominum rex. & Allegoria, ut, Oleum incendio ne

adijcias, id est, ne iratum excites. & Hyperbole: ut, uolabat Camilla. Pauca de alienis hic esse dicenda iudicaui, quoniam figuræ per quas in locum propriorum transferuntur, & antè dictæ fuerunt, & à grammaticis ac rhetoribus peti possunt. Cicero in Oratore inter aliena ponit translatum, & factum aliũde ut mutuò, & factũ ab ipso, & nouum, & priscum, & inusitatum: in Partitionibus ea quæ transferuntur, quæ immutantur, ea quibus tanquã abutimur, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. Noua, prisca, inusitata, propria sunt, nisi quòd sunt rara, & usu paucorum recepta: quæ Ciceroni causa fuit cur illa referret in aliena. Translatum, siue quod trãsfertur, est μεταφορικόν. factum aliunde ut mutuò, & id quo tanquam abutimur, καταχρηστικόν, immutatur hypallage: obscurantur ænigmatica, & allegorica. Incredibiliter tollimus hyperbolica. Præter sermonis consuetudinem ornamus periphrastica. In his omnibus tropis est quod in proprij locum sufficitur alienum.

De uerbis ueteribus, & nouis. CAP. XVIII.

VErba prisca de quibus diximus, sæpe uetera appellantur. Hic autem docendi gratia inter uetera ac prisca differentiam atque discrimen esse statuendum iudico. Vt enim omnia prisca sunt uetera, non tamen contrà omnia uetera sunt prisca: & ut priscis, & antiquatis, & insolentibus perrarò utimur: ita ferè semper nouis reiectis, ueterum uerbis loquimur. Nam quemadmodum noua aliquando consenescent, & uetera dicentur: sic & ea quibus utebatur seculum illud Ciceronianum, cæ-

teris

teris in loquendo fœlicius consenuerunt quodammodo: quæ tametsi nunc quasi uiridi senectute floret, omniumq; multo optima putantur, tamen uetera & antiqua nobis possunt uideri. Ab urbe condita ad tempora L. Craßi & M. Antonij nihil erat in lingua Romana expolitum & excultum. Subolebant priscum quiddam Liuius Andronicus, Cæcilius, Actius, Pacuuius, Ennius, Plautus, & in historia Cato, Pictor, Piso, & in oratione permulti quos Cicero connumerat in Bruto. Isti igitur erant Ciceroni ueteres, nobis autem debent esse prisci, & propè antiquati. À temporibus Syllæ dictatoris ad imperium Domitiani sermo Latinus in integritate mansit, nisi quòd posteriores iam propiores erãt uitio, quàm sanitati. Qui tum scriptores floruerunt, eos & ueteres & imitandos esse censemus. Iuniores omnes habemus inter nouos, & impurius esse locutos arbitramur. Vt igitur tempore Ciceronis qui probari uolebant, maiorũ squallorem asperitatemq; fugiebãt, ex omnibus eorum uerbis nitidiora suauioraq; seligebãt: sic & nos cõtrà iuniorũ effrænatam audaciã licentiamq; fugitare, ex ijs pauca necessaria assumere. Cæterum ueterũ modulationem & puritatem in loquendo sequi debemus. Quæ Terentius, Cæsar, Cicero, Sallustius, Liuius, Vergilius, Horatius, Ouidius, Cornelius Celsus, Persius, Quintilianus, Iuuenalis, Martialis admiserũt, omnia, præter pauca iam obliterata, & quasi uetustate collapsa, qualia sunt fuat, siet, iudicaßit, prosapia, sine ulla dubitatiõe recipiuntur in sermonem. Antiquioribus & iunioribus temerè ne confidas. Non sum tamẽ in ea opinione, in qua recentiorũ quidam ridiculè superstitiosi & sunt & fuerunt: Nullum omnino uerbum usurpandum esse putant, nisi quod apud Ciceronẽ inuenitur. Quos & ipse Cicero, cui tantum de-

ferunt honorem, duabus sentētijs damnat. Noua enim uerba aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum fieri posse indicat: & is permulta fecit. In Academicis censet rebus nouis noua nomina imponenda. Horum neutrum isti sinunt. Adde quòd de omnibus rebus & disciplinis non est locutus, nec habuit cur diceret quæ Varro in Agricultura, Cornelius Celsus in Arte medendi, quæ Vitruuius in Architectura, quæ Plinius in Historia naturali. Quid? quòd eius opera multa desiderantur? & plura scripturus erat, nisi mors immatura præuenisset? In Crasso, in Antonio, in Hortensio nullum uerbū ut insolens et putidum notat, quos certum est suis usos esse uerbis. Pauca reprehendit in M. Antonio, & ea quidē magis accusatoriè quàm uerè: qui si posteriorū quos antè nominaui, scripta legisset, credo nō reprehendisset. Ne igitur nostra culpa languescamus inopia, ueterū quos doctißimi quiq; magno consensu probauerunt, autoritate nitamur. Eorum uerba, quū licebit, præferamus nouis. Si non erunt idonea, tum recētiora animo & aurium iudicio ponderemus, & audeamus aliquid doctis uiris autoribus. Noua traxerunt in usum Christiani, cuius generis sunt hæc, Christus, fides, baptismus, sacramentum, eucharistia, spiritus sanctus, ecclesia catholica, euangeliū, apostolus, euangelista, euangelizare, baptista, baptizare, paradisus, purgatorium, excōmunicatio. Sunt alia usu omnium iam recepta, quibus me iudice utare licet, & maximè si magis idonea reperire non poßis. Non dico tamen deitatem pro diuinitate, pietatem pro misericordia, humilitatem pro modestia, exaltationem pro superbia, confortauit pro firmauit, & alia sexcenta, quæ barbaries & ignorantia sine ulla neceßitate inuexit in linguam Latinam. Quæ qui

peruica

peruicaciter tuentur, summa iniuria arguunt Hebræos & Græcos *omnes qui philosophiam sanctißimam hac linguæ fœditate conspurcare noluerunt, nisi fortè* Deus *optimus maximus* Latinos *à uero sermone deuiare, reliquos omnes emendatè rectéque loqui uelit*. Quod *qui suspicatur, sibi somnium fingit*. Religio, *credo, in barbarie posita non est*. In *hac nouitate uerborum, quæ tolerari poßint, optimè iudicabit is, qui neceßitati & decori parendum esse norit*. Dicamus *ecclesiam, quia necesse est: nullum enim aliud est eius rei uerbum: nec magis inter* Latina *indecorum est ecclesiæ quàm philosophiæ uocabulum*. Quando *similis ratio suberit, in noua cum alijs audeamus*. Intulerũt *etiam noua* Dialectici, *ut subiectum, prædicatum, prædicatur, prædicabile, prædicamentum, categoricum, hypotheticum, æquiuocum, uniuocum, substantiam, paßionem, terminum: quorum pleraque ut necessaria uideantur, non decent tamen, & assensum doctorum uix sibi conciliare possunt*. Ausim *dicere terminum ut* ὅρος Græci, *subiectum, substantiam, categoricum, hypotheticum, indiuiduum, ut* ἄτομος. Cæterum *dico pro prædicato enunciatum, pro maiore & minore primam & secundam partem assumptionis, pro prædicabilibus quinque uoces, pro prædicamentis categorias, aut elementa decem, aut genera uerborum, pro æquiuoco homonymum, pro uniuoco synonymum*. Nam *quid* Græcis *uti uetat, quibus usi sunt* Grammatici? Pro *uerbo prædicatur, dicitur aut pronunciatur: pro affirmatiua & negatiua propositione, pronunciatum affirmans aut negans, aiens aut inficians: pro differentibus in eo quod quid est, aut quale quid est, differentia specie, aut numero: in explicãda substantia, aut substantiæ qualitate designanda, pro*

da, pro risibili, risus potẽtem: pro generalißimo, summum genus: pro specie specialißima, speciem infimam: pro ente, id quod est, aut subsistẽs: pro insecabili & indiuisibili, indiuiduum, ut sit epithetum: pro alterato, dispar aut dißimile: pro principaliter, maximè: pro à se inuicẽ, inter se: pro incõplexis simplicia Cicero, pro complexis collocata dicit. Reclamet qui uolet, malo impropriè loqui, quàm barbarè. Alia sunt in dialectica multa, quibus nõ omnino mala uerba accommodari possunt: sed non est hoc præsentis instituti. Nam et incidimus in molestum hominum genus, qui nefariũ scelus existimant, spinosam balbutiem et prodigiosum sermonem relinquere: quam opinionem si deponerent, continuò Latinè dialectica loqueretur. sed hærent obstinati et pertinaces. Quàm multa dixere physici, ethici, mathematici, grammatici, Iuris prudentes, quæ inducere non audeas in emendatam orationem, quàm multa fecerunt inmania & aspera, quibus utêris inuitus? Voces istæ substantiua, adiectiua, relatiua, indicatiua, imperatiua, frequentatiua, fœminina, adeò uastè dureq; sonant, ut teretes aureis grauißimè lædant. Item sensibile, uisibile, poßibile, rotunditas, triangulare, quadrangulare, bicubitum, tricubitum, repressalia. Næ frustra laborarem, si innumerabilia recẽtiorum noua uerba numerare contenderem: nulli unquam fuere audaciores, nulli effrænatiores, nulli minus studiosi sermonis emendati. Istos'ne sequi placet, qui gloriantur perinde atque magnum sit barbaro & inculto genere sermonis nescio quid de magnis artibus oblatrare? Sequamur eos potius, qui neceßitate ducti, uerba noua feliciter crearunt, qui'que citra neceßitatem uerbis aptè nouatis locupletarũt orationem. Primùm uetera capessamus, deinde ubi cum arte iudicium accreuerit, de nouis ea quæ uetusta

uetusta sunt eligamus, & maxime necessaria, ut hæc, Cardinalis, Episcopus, Archidiaconus, Abbas, Monachus, Comes, Bombarda, Caligæ. Ex hoc genere si quid erit horridius ac durius, præfatione molliendum erit, hoc modo, Monachorum pastor est, qui uocatur abbas. Pontifex, aut (ut uulgò loquimur) episcopus. Fulminat tormentum belli, cui bombardæ nomen est. Non erant Romanis tegumenta crurum & femorum, quæ caligæ appellantur. Quædam periphrasi describimus, ut, est machina belli, cui à colubro nomen est, & alia cui à serpente fecere nomen. Erecta machina, à grue nomen habet, ingentia attollit saxa. Vt breuiter absoluam, nouis uetera præstant: nouorum optima sunt maximè uetera, & ea quibus aut necessitas aut gratia locum inuenit. si quid deest, explent illud uerborum figuræ. Noua etiam dicuntur quæ quisque hodie sibi excogitat, ut quidam monachum tenebricolam, & molinariam bestiam, & casearium dixit.

De uerbis sonantibus, & exilibus. CAP. XIX.

HActenus uerborum naturas quæ à subiectis rebus oriuntur, explicauimus. Alter est locus de uocum differentijs, quæ uerba sint sonantia exilia, grandia parua, uolubilia tarda, lenia aspera: unde oratio dicitur iucunda tristis, plena tenuis, grandis minuta, lenta uolubilis, suauis horrida. Sonãtiora sunt uerba, aut literarum uocalium, aut consonantium pleniore sono, aut certè spatio & tempore syllabarum. Ex quinque elementis quæ purè sonant, primum & quartum, a, o, magna ac uasta sunt: tertium & quintum, i, u, tenuia & exilia: secundum, e, intermedium. Hanc sonorum uarietatem deprehendes in ijs

qui uen

qui uenalia magnis in ciuitatibus proclamitant: aut certè referes ad aures, quæ de sonis omnibus sua sponte uel optimè iudicant. A, *litera quoniam spiritu longiore profertur ab arteria, reliquas omneis immanitate soni præstat: ideoq; frequentant eam qui grande aliquid & plenum resonant.* Tragici Græci *libenter mutant* η, *in* α, *ut sit biantior pronunciatio.* φήμη, φάμα. *Diffundit ea quæ una modò syllaba cõstant, ut ars, aut, ad, cras, dat, fraus, glans, haud, iam, lanx, mars, pars, stat, qua, quam, thrax, uah, uas, mas, at, ast.* Hæc & *paria(quanquam monosyllaba sæpe sunt causa tenuitatis) non attenuant orationem.* Argumento *sit uel cornix, de qua* Vergilius:

T*um cornix plena pluuiam uocat improba uoce.*

Pleniora *sunt uerba duarum syllabarum, quas implet hæc litera, ut arca, arcas, altam, chara, grata, amant, sanãt, para, quadrans, frangat, mala, atra, flãma, uastat, saltat, aura.* Hanc *quoq; recipiunt trisyllaba, atque grauiter insonant, ut amabam, sanabãt, arcana, affata, lãpada, pallada, barbara, tartara, amara, parabant, captarat.* Reperitur & *in quatuor syllabis continuis, ut, acclamabat, adamabat, amandabant, apparabant.* Rarò *peruenit ad quinq;, ut in hoc fictitio nomine taratantara.* Nihil *horũ non uehementer sonat, & implet aurium sensum: tamẽ in auctiore numero syllabarum, auctior est ac plenior sonus.* Robustius *autem fferit quum recipit duas aut treis literas consonantes, aut etiam diphthongum, quod est omnium commune: ut trabs, stragula, brachium, fragor, statura, augeo, claudo, musæ, si modò rectè pronunciaueris, ut quum dicitur* Gallice *pax, & sed, & factum.* Quin *uegeta sunt quæ uocibus alijs quidem constant, sed & hanc interferũt aut principio, aut medio, aut extremo loco, ut fragmentũ,*

sonare

*ſonare,ceperamus,ſubtilitatem,interea,formoſam.*His ue=*getiora,quæ ſi non in omnibus locis,eam tamen in multis collocant,ut aſparagus,amaracus, calcitrare,reſonabant, Aeneas,ſagitta,iactauit,arena,calcatur.*Huius itaque ſoni *magnitudine ſonora fit oratio, ut hæc;* Iſte *quod argenti placuit,inuaſit:quæ mancipia uoluit,abduxit:uina,cæte=raq́; quæ in Aſia facillimè comparantur,quæ ille reliquerat,aſportauit:reliqua uendidit:pecuniam exegit.*

-At nunc horrentia Martis
Arma,uirumq́; cano-
At regina graui iamdudum ſaucia cura.
-Omniaq́; arma
Aduocat,& ramis uaſtisq́; molaribus inſtat.

Proprium *eſt omnium uocum clarius audiri aſpiratione,accentu,productione,diphthongo.*Clarior *eſt in hamo quàm in amento, in dato,quàm in circundato, in palma, quàm in palude,in fraude,quàm in fraxino.*At *diſcrimen hoc uix audiet qui aſpiratione non utitur,& breues perinde atq; longas moratur, aut has & illas pari interuallo præcipitat.*Fama *quoniam priorem producit,effertur ac ſi geminet uocem,hoc modo, faama.ſic enim ueteres ſcribebant, & ad longitudinum breuitatumq́; dimenſiones (ſine quibus uocum differentias intelligere nõ poßumus) plurimum ualet.* o,*profertur ore diducto & rotundo,litera ampla quidem, ſed quàm prima uox & anguſtior & obſcurior.* Hoc *nimirum* V*ergilius ſenſit, qui quum planè ſciret in ſanciendis fœderibus nõ porcam, ſed porcum mactari ſolitum,dixit,*

-Et cæſa iungebant fœdera porca,

O*bſcurius & ingratius erat,*

-Cæſo iungebant fœdera porco.

Maluit

Maluit igitur ſono quàm ueritati conſulere, ſicut Horatius, — Luctata canis.

Sunt qui putarunt in fœminino ſexu plus eſſe cuiuſdam gratiæ: ego ad ſonitum, non ad rem inclinaſſe poëtas existimo. In monoſyllabis productis ō, ſi excipitur ea litera quæ prima eſt in ſanitate, & natura, & roſa, non eſt uacua & inanis, ut in his, uos, nos, hos, ros, mos, flos, cos, bos, tros, quos, non, cor. Vocalior eſt ſi duo elementa conſona ſubſequantur, ut nox, mors, ſors, fors, frons, ſons, mons, pons, fons. In fine ſurdius auditur, eo, ſto, flo, pro, pronomen hoc, ſecluſa aſpiratione, quia litera muta clauditur, & ob, & os breue, nihil omnino ſuperat. In his quæ ſunt plurium ſyllabarum, ualida eſt, niſi quum o, in uerbis ſedet extrema. Senties in his uocibus, flores, mores, hordeum, horreo, noſtra, nobis, monſtrum, formoſus, doloſus, colores, honorem, odor, ſapor, orator, corpora, doctoribus, conformationes. Nec omnino iacet in fine, quod uerſus oſtendit,

Arma uirumq́; cano–
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.
–Saxo occultabat opaco.
–In gurgite uaſto.

Sonantius uidetur alijs in ſedibus:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Luctantes uentos, tempeſtatesq́; ſonoras.

In uerbo horreo inflatur hæc uox aſpiratione, & litera canina, & accentu, & quantitate, propterea uehemens eſt, & canorum. In monſtris autem poſitione multarum conſonantium, & tono perſonat. Operæprecium eſt iſta contemplari, ſi cauſam fortè cognoſcere uelis, cur idem alijs & alijs locis uocalius eſſe uideatur. Anceps

eſt o, apud

est o, apud nos. à Græcis nomine & figura distinguitur. longum dicitur ω μέγα, breue ο μικρὸν, utrunq; apud eos frequentißimum, sed alterum altero, beneficio quantitatis largius est, ideoq; præ se fert geminam alterius figuram. Ideo documento nobis esse debet, eandem literam nunc clariorem productione, nunc obscuriorem esse breuitate. In diphthongis o, producitur, fœlix, pœna, amœnus, obscœnus, mœnia, mœreo, pœnitet. Nunc uitio pronunciationis auditur e, solum. Quod si efferamus œ, quemadmodum Gallice regem dicimus, nihil minuetur illius amplitudo. Habes sonum duarum literarum, quæ siquando frequenter concurrunt, plenam efficiunt orationem: ut,

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Anna uides toto properari littore circum.
Sola uiri molles aditus, & tempora noras.
I, soror, atq; hostem supplex affare superbum.

Neminem uestrum ignorare arbitror, Iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, Caium Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad iudicium affuturum. E, quòd profertur ore parcius diducto, minor est utraque, contrà duabus reliquis I, & V, maior. Iacet in syllaba sola, præsertim breui. Exilia sunt enim, es, &, sed, ter, det, stet, uel, per, & similia. Paulo uocaliora sunt longa, rex, lex, des, stes, res, sex, ex, flens. Argutiores diphthongi, æs, præs, fæx, hæc. In coniunctis breuibus, effluit, leget, reget, tepet, releget, tereret, petere, tegere. quod non sentiunt qui breuem male producunt, ac si scriberetur leeget, reeget. Ac celera, ut in hoc uersu,

Pacatumq; reget patrijs uirtutibus orbem.

Confirmatur productione, ut fecerunt, excedo, telum, credo, iactetur, luctantes, Teucer, Orpheus. Item adiectis cõsonantibus, tempestates, ardentes, ingens, defessi, infestus, euersa, exemplum, explcuisse, dextra, descẽdere. Hanc uocem dilatant imperiti, & non tempus pronunciant, sed tampus: non exemplum, sed examplum: & latantam pro latente dicunt. Hoc uitium Galliæ nostræ, Lusitaniæ contrarium. e, frequẽs in oratione summißior fertur: ut, Cuncti ad me publicè sæpe uenerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemq; susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Hæc si modulatè pronunciabis, audies earum de quibus agimus literarum differentiam: & hæc uerba, Ad me publicè sæpe uenerunt, Me sæpe esse pollicitum, defensionemq; susciperem, summißiora dices: illa uerò elatiora, Suarum fortunarum omnium causam. Quod si a, & o, & e, in oratione dominantur, iucunda uarietate cõsonant, neq; sunt uastè agrestia, neq; exiliter effœminata, neq; pronunciatione difficilia. Sit hoc exemplum Ciceronianum, Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disiuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Breuius hoc,

–Mecumq; fouebit

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.

I, litera quæ molliter ore diducto ad dentes penè cõeuntes enunciatur, per se exilis est, ac tenuis, ut in his uerbis, bis, cis, is, id, lis, nix, in, pix, quis, sis, it, uis, uir, cinis, digni, finis, gignit, hinnit, linit, mitis, nisi, pili, hirci, quiuis,

risi,

risi, sibi, tibi, uiri, uirilis, uitijs, imbibit, illinit, immittit, mirifici, inimici. Ex his alia syllabis singulis cõstant, alia binis, alia ternis, alia quaternis: alia sunt breuia, alia longa: alia aspirationẽ habẽt, alia non habẽt. In alijs ea quæ dicitur uocalis, excipitur uocali, in alijs una aut altera consonante. Hæc quanquã (ut antè dixi) uariant sonos, omnia tamẽ si ad a, & o, & e, spectes, sunt tenui & gracili uoce. Miscetur alijs hæc litera, & earũ uocẽ imminuit, aut plus si multa est, aut minus si rara. Quapropter antiqui poëtæ dixerunt olli pro eo quod est illi. Casus hic dominos, plenioris est toni, quàm dominus, & domino quàm dominis: & bibat ac bibet, quàm bibit, uitia quàm uitijs, licia quàm licijs. Tenuitatẽ huiusce uocis demonstrat hoc exẽplum: Sæpe enim uenit ad aures, te idẽ istud nimis crebrò dicere, satis te tibi uixisse. credo. sed tum id audirẽ, si tibi soli uiueres, aut si tibi etiam soli natus esses.

Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Frigidus, ò pueri, fugite hinc, latet anguis in herba:
Dic quibus in terris inscripti nomina regum?

In his quæ plena modulatione sonare debent, huius elementi frequentia uitanda est. Nec opimius ὖ ψιλὸν, quod y Græcum dicimus. Nomen ipsum tenuitatis ostendit, & ut nunc pronunciatio est, sonat idem quod iota, ut hybla, hyperion, Phryges, syllaba. Coëunt in diphthongõ, ι & υ, ut harpyia. quæ eò dicitur impropria, quòd una modò litera auditur. Iungitur alijs uocibus, uimq; consonantis habet, ut ianua, iecur, iocus, Iuno. Nihil horum ex ore mittitur exiliter, sed I, causa non est. Insidit & sibijpsi, ut quũ dicimus conijcio, reijcio. Interim duarũ cõsonantium uim obtinet, ut maior, peior, Maia, maiestas. Quocunque modo se habebit, acutum & minutum audietur.

Ex quinq; puris literis V, ordine postrema est. Labris exporrectis paulumq; diductis enunciatur. Sonus eius exiguus est, & effluens. ostendit illud Vergilianum persæpe laudatum, —*Exiguus mus*
Sub terris posuitq; domos, atque horrea fecit.
quod laudabiliter imitatus est Horatius,
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.
Quid habent argutum & canorum, mus, sus, plus, thus, fumus, mulus, mutus, ludus, dumus, tuus, suus, bubulcus, subulcus, cucullus, cumulus, tumulus, lutulentus, summissus, exiguus? Pleriq; populi pro litera u, quarta uoce, id est o, ante literas quæ primæ sunt in motu & in nato, abutuntur. dicunt enim sont, pro sunt, tondo pro tundo, mondum pro mundo, onguentū pro unguento, sommissus pro summisso, rompo pro rumpo. Melius Hispani. sic enim dicunt unguentum, ut nos unum Gallice, per eas treis literas quæ primæ sunt in unguento. Quod si facies, tum manifestam differentiam cognosces inter o, & u, uocales, & pressius hanc quàm illam proferes, nec errabis in sonorum iudicio. Profer una, deinde supprime literam nouissimam, & retine un, scies hoc modo aliter un, aliter on proferri oportere. Sunt qui nō Gallico more dicūt cumulum, sed coumouloum, ut Hispani, Itali, qui in syllaba breui diphthongum facere uidentur. quod ego nulla ratione probare possum. Manauit hoc uitium, credo, ab ijs qui quum uiderent μοῦσαν Latinè dici musam, putarunt u, & ου, eodem modo proferendum. In hac re laudo Gallorum pronunciationem: quanquam ab ea desciscunt aliquot ciues eorum, patriæ contemptores, ut peregrinū quiddam sapere uideantur. A Gallis non fatous, sed fatuus, non foutourous, sed futurus dicitur. Sic quoq; ueteres Romanos

dixisse,

dixisse, non ita literarũ sonos confudisse puto. Quid erat opus μῦθος in musam uertere, si manebat idem in utroque sonus? Cur Vergilius pro opilione upilionem dixit in Bucolicis? Si quum tundo & fugio dicendum est principio tenui, dicemus tondo & fougio: tum u, plenæ non exilis esse uocis falsò putabitur. Aliquando falluntur aures alieno sono, ut quum R, aut duæ tres'ue mutæ aut semiuocales uocem per se tenuem gracilemq; roborant. Hæc enim firma sunt & sonora, rus, rubrum, ruscus, truncat, murmurat, multum, subter, buxum, structura, custodia. Extrema uocalis igitur suapte natura tenuis est, ut illud ὑψιλὸν apud Græcos, cuius officium interdum gerit, ut ὗς sus est dictus. sed aliunde nonnunquam dilatatur illius exilitas, ut hic, —Arma, uirumq; cano.

Idem iudicium est quum uocalibus adiungitur, ut uanus, Venus, uinum, uolo, uultus. in his enim aliunde firmatur, quoniam ex literis duabus una componitur uox, quæ ad principẽ maiore ex parte referri debet. Interim adeò patitur attenuationẽ, ut omnino reticeri uideatur, ut aqua, lingua, suauis. Nusquã sonãtior est quàm in fine uerbi, ut cornu, manu, metu, tumultu, ueru, tonitru. In hac sede multo plenior est, quàm quæ finis est his uerbis, sibi, tibi, uirili. Pauca de quinque literarum principibus diximus: de ijs quæ symphona Græci uocant, addamus & pauca.

Ex mutis surdumq; spirantibus elementis, B, D, G, uehementius aurem feriunt, propterea quòd sunt mediæ inter tenues & crassas: B, inter P, & ph: D, inter T, & th, G, inter C, & ch. figuras notasq; proprias quæ respõdeant his φ, θ, χ, non habemus. F, nostrum à φ, græco non multũ dißidet, illiq; sæpe succeßit, ut φημὴ fama, μορφὴ forma, Phryges Fruges ab Ennio dicti. B, fortior quàm P: D,

quàm T:G,quàm C:abdo quàm apto,addere quàm attere,ager quàm acer.De K,& Q,idē quod de C,iudicare debemus. Nam pro tribus una est apud Græcos κάππα nomine. quamobrē superuacuas duas nonnulli putarunt. Ex mutis igitur quinq; sunt exiliores, tres expreßiores, una penè crassa. Cōparet aliquis has uoces,ab,ac, ad,at, af,in affine,ag,in aggressu,ἀκ in ἀκυρίᾳ,ap,in Appio,aq, ut ac singulatim.non enim exemplum reperies in quo q, syllabā componat cum uoce præposita. in aqua duæ syllabæ sunt,a,qua.posterioris est q,non prioris.Deinde cōferat ba,in baculo:ca,in caco:da, per se:fa,in Fabio:ga, in gabinio: ka, in kalendis:pa,in patre:qua per se, ta,in tabula:cōparet inquā uoces,non magno negotio cognoscet literarum sonum.Ex nouem tres recipiunt aspirationem,& craßius proferuntur,ut Charites,Phalaris,Thalamus,quæ uulgus ac si non habeāt aspirationē, tenuiter exprimit,ideoq; uim sonandi sentire nō potest.Turba ualent consonantes,sicuti cantores debili uoce.Intersistunt enim & quasi colluctantur aggregatæ,& si non dulciorem sonitum, maiorem tamen cient. Experiri licet in his uerbis,abbreuio,abluo,abduco,abrado,absisto,abstraho, Accius,accresco,aduersus, adduco,admoueo, affatur,apparet, attritus: in quibus frequenter peccant ij qui ado non addo,aluo non alluo, abas non abbas efferunt. Elementa semiuocalia, id est ἡμίφωνα, L,M,N,R,S,X,Z, ut sunt mutis sonantiora,ita paulò clarius in aurem cadunt. collocātur autē nunc in fine uerborū,ut animal,amabam, titan,dispar,facilitas,rapax. Nunc in principio,ut mane, nauis,ratus,satur, Xanthus, Zancle. Sæpe geminātur,ut fallo,flamma, sanna,ferratus. Sæpe cum socijs iungūtur, ut calx,lanx, puls,hyems, Tiburs. Ex illis R, quamuis

asperum,

asperum, tamen ualidum & acre. M, firmũ, ut quod labris occlusis exprimitur. L, molle. N, siccũ & tinniẽs. S, humidum. X, stridulũ. Z, suaue. Semiuocalia omnia præter M, male frequentantur. Si referes hæc ad aurium iudicium, Mauult loquaculus male loqui quàm silere, senties quod respuat sensus. & hæc, Nostra nauis plena tandem inanis enatauit. & hæc, Rara arbor raros fert fructus. & hæc, Xerxes Xanthum traijcit. Istud in alijs quoq; fœdum est & iniucundum, sed in uocalioribus grauius offendit. Hactenus de literis, quarũ differentiã cognoscere necesse est, si de uocũ omnium uarietate sanè iudicare, & ad aurium uoluptatem accommodare dictionem uelimus. omnes autem uelle debemus, ne sua spe fraudatus auditor, nostræ fructum detrahat orationi. In synonymis natura præstat id quod est sonantius. Nam quum uerba sint notæ rerum quibus ad audientem nostras cogitationes perferimus, & pleniora iucundius uehementiusq; moueant sensum, illa si non semper usu, natura tamen iure dicuntur esse meliora. Cicero in oratore, Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. Plenius est donat quàm dat, memora quàm dic, obruo quàm tego, habitare quàm colere, informare quàm instituere, uociferantur quàm clamant, inflammatus quàm incensus, tempestas quàm tempus, gubernator quàm rector, formosus quàm pulcher, regnator Olympi quàm rex cœli, terra quàm humus. Sunt innumerabilia uerba generis huius, tum maximè deligenda, quũ orationi quæritur amplitudo. Est exilibus & suus locus in re tenui, & gracili genere sermonis. Quid? Omnia quidem loco sunt utilia ac laudabilia, sonantiora tamen natura sunt præstantiora ac iucundiora.

De uerbis grandibus & paruis. CAP. XX.

Grandia à sonātibus discrepant. illa enim sunt quantitatis, hæc uero qualitatis. illa auribus solis accidūt, hæc & auribus & oculis. illa sono literarum, hæc interuallo numeroq; constant. Horatius quum dicit,

Proijcit ampullas, & sesquipedalia uerba,

quantitatem magnitudinemq; uerborum grandium respicit. Est enim sesquipedale dimensionis & mēsuræ, quæ si non propriè ac mathemacicè, tamen ex translatione sermonis in uerba cadit. Quantitas alia cōtinua, alia discreta atq; numerata. In uerbis cōtinua quātitas est interuallum spaciumq; temporis, ac mora qua breuis longa'ue syllaba profertur: discreta uerò numerus & multitudo syllabarum. Tempus autem quanquam aliquando numeratur, res est continua. Itaq; grandia sunt uerba aut temporum lōgitudine, aut partiū multitudine: ac ut in corporibus, sic & in uerbis magnū paruūq; refertur ad aliquid. Nam quod magnum uidetur paruo comparatum, idem paruum uidebitur maximo collatum. Quapropter magnorum paruorumq; differentia sic accipi debet, ut intelligamus, ex duobus uerbis illud esse maius, aut quod alterum temporum interuallo, non syllabarum numero superat, aut quod plures habet numero syllabas. Mater igitur uerbum grādius est temporibus quàm pater. priorē enim producit, triumq; temporum est. Quamobrem pater pronunciatur expeditè, mater lentè, non secus ac si maater scriberetur. quod quidem omnibus natura longis accidit. Eadem ratione maius est nāre quàm măre, fātum quàm fătum, prātum quàm stătum, nōras quàm fŏras, lōra quàm mŏra, uītis quàm sĭtis, sēdes quàm pĕdes, mūrus quàm nŭrus,

rus, nātura quàm ſătura, legērunt quàm regĭrunt à gero, delenĭte quam deſinĭte, rŭpturus quàm fŭturus. In alijs *comparandis eadem analogia ſeruanda eſt.* Quod ſi di*phthongi longiores ſunt quàm ſimpliciter lõgæ, ſine ulla dubitatione debent haberi grãdiores: quod etiam de producta uocali quam ſequuntur duæ plures'ue conſonæ, dicendum eſt.* Tum enim *longis longiores ſunt atque productiores.* Maius *eſt igitur fraus quàm fas, claudes quàm clades, pœnam quàm ponam,* Anchiſæ *quàm* Anchiſe, *ars quàm as, aſt quàm at, aſtra quàm ara.* Ex *ijs quæ diximus, colligere facile eſt idem & ſonorum & grãde eſſe poſſe, ut, iactatus* Albanus, *moroſa fortuna.* Nec *ſemper eſt magnum temporibus, quod argutum eſt, ac uoce plenum.* Cla*rè ſonant ab, ad, at, & paria: nec ea iure magna dixeris, utpote quæ ſingula ſingulis temporibus conſtent.* Cõtrà, *quædam ſunt exilia, ſed numero ſyllabarum grandia, ut inimicitiæ, uitiligines.* Eſt *in uerbis quibuſdã proceritas, ac multa literarum comprehenſio, quæ tametſi interdum magnitudo, propriè tamen multitudo uocatur.* Nam *magnitudo quantitas eſt continua, multitudo ſeparata.* Mul*ta ſunt hæc atq; procera, celebritas, formatur, archipiratæ, balneatores, confirmauerunt, colloquebantur, innumerabilis, irremeabilis, amplificationes, cõduplicationes, deliberationibus, interrogationibus.* Hæc *uerborum longitudo ſæpius orationi tarditatem atq; languorem, aut uaſtitatem & inurbanum ſonum, quàm dignitatẽ autoritatemq; grauitatis affert.* Grandia *interuallo firmãt orationem.* Gran*dia proceritate aliquando firmant, aliquãdo grauia ſunt, ſæpe reliquis imparia & inæqualia.* Quamobrem *uidendum quo loco utare, quibus immiſceas uerbis, quibus'que perſonis attribuas. Si temporum ſpacio longa erũt, quo-*

dammodo torpescent, ut infirmabant, truncabãtur, dictatores, confirmauerunt. Eiusmodi uerborum continuatio fugienda. Si breuia, rapiẽtur & euanescẽt, ut relegere, potuerimus, uoluerimus, cinericius, patefaciet, repetierimus, recubuerimus. Si partim longa, partim breuia, multo minore periculo admittẽtur. Sunt enim grãdium & paruorum tres species, alia grandia spatio temporum tantum, alia numero syllabarum, alia utroque. Parua quoq; breuitate, ut legitur, fragilis: aut paucitate, ut res, est: aut breuitate & paucitate, uir, sit, deus, grauis. Parua ferè extenuãt orationem, ut hanc, Sed quid tu es tristis? Ego'ne? Nescis quo in metu, & quanto in periculo sim. Quid istuc est? Scies. In me omnis spes est mihi. Satin sic est? Non. quid si sic? propemodum. quid si sic? sat est. hem, istuc serua. Hæc ex Phormione Terentiano. In uerbis, ut in alijs rebus, seruandus est modus, ne multa continuentur aut grandiora, aut minutiora. Cæterùm parua in sermone tenui, grãdia in oratione grandi frequentius collocanda.

De uerbis uolubilibus, & tardis. CAP. XII.

TArditas in uerbis treis habet caussas. aut enim productione, aut proceritate, aut hianti cõpositione generatur. Productio est longi temporis, proceritas polysyllaborum, compositio iuncturæ partium. Spõdeum tardum uocamus, qui est ex longis duabus, ut moles, aræ, tauri, duræ, fœlix. Item molossum, qui est ex tribus longis, ut primates, confirmant, maturant. Item dispondeum, qui spondeis duobus constat, ut Regnatores, contabescunt. Pyrrichium, trochæum, procceleumaticum, citos ac celeres esse dicimus. Tardam quoque dicimus orationem,

quæ longis omnibus aut certè permultis firmatur:ut illam Craßi, Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? & illam Vergilij,

–Hos tota armenta sequuntur
À tergo, & longum per ualles pascitur agmen.
Durate, & uosmet rebus seruate secundis.
Triginta magnos uoluendis mensibus orbes.
Imperio explebit– Ex *contrario uolubiliter fluit oratio, quæ breuitate partium leuis est.*

Constitit hic, arcumq́; manu, celeresq́; sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Currit oratio celeritate pedum, lentè & sensim mouetur eorundem tarditate. unde planum fit, esse in tempore syllabarum aut uolubilitatem, aut tarditatem. Tarda quidem sunt uerba procera ac polysyllaba, nisi quum tota aut penè tota corripiuntur: sed tum (quod antè dixi) rapi uidentur & euanescere. Sed & in correptis quædã tarditas est, ut colubro fugiente longitudo corporis. Quòd uno spiritu proferuntur, unoq́; conatu, celeriter admodum ferun-tur, citiusq́; multo quàm diuisa currunt. Expeditius *pronunciaueris hoc uerbi uoluerimus, quàm opera mea, proptereа quòd hic sunt duo conatus, & totidem accentus, sed in simplici atq; integro plus elaborat anima, & spiritus in longum protractus tametsi minus substitit, plus tamen substitisse audiẽti putatur: ut labor diuisus minor est, integer autem maior.* Hinc *fit ut eiusmodi uoces aptius in clausula ponantur, quàm totidem pares syllabæ in pluribus.* Minus *enim subsultãt, ut qui iunctis manibus firmãt gradum. Aptior est hæc oratio, Qualis quisque futurus sit, patefaciet initiũ. quàm hæc ex totidem breuibus, Qui*

fert

fert omnia patienter, leue gerit onus humeris. Hoc qui fit? *Quieta minus est secūda. Tardiora sunt polysyllaba producta: & quantum accedit ad tempus syllabarum, tantum accrescit tarditati. His duplex innectitur mora: una à productione, altera à proceritate quæ spiritum continuat infractum, de quo proponamus exempla:*

Cornua uelatarum obuertimus antemnarum.

Immittebantur illi continuò Cybiratici canes, qui inuestigabant & perscrutabātur omnia. Quid? inquies: inter ea quæ separata sunt, aliquid est medij temporis, quod in simplicibus non est: ut quum dicimus, Seruari debēt, uno pronunciato paulùlum interspiramus, antequam proferamus alterum. Illud igitur inuestigabant, quàm, seruari deberent, paulo celerius est & uolubilius. Sic quidem res est in temporū mora, sed quia in uno uerbo accentus est unus, in pluribus plures, mobiliora minusq; tranquilla uidentur esse plura, unica contrà pigriora, utpote quæ longè trahuntur sine modulandi uarietate. Ad hæc grandia sunt, et mole sua laborant: quāobrem in uersibus hæc, quum res graues ponderantur, aut languor exprimitur, lubenter usurpant poëtæ,

Chara deûm soboles, magnum Iouis incrementum.

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circunspexit.

Versus est hic Horatianus,

Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

immuta paulum, ut sit,

Diuisit medium fortißima Tyndaris aurum.

sentis'ne utrum istorum sit uastius ac immobilius? hanc certè reperies causam cur tantam uerborum proceritatem fugiant poëtæ. Tertium genus est ex hiulca & aspera coagmentatione, non ea quæ in duobus est uerbis, sed quæ

inter syllabas unius inuenitur, quum uocalium concursio est, aut certè consonantium asperitas & multitudo. Tum *enim spiritus intersistit in conatu, ac ueluti quibusdam salebris interclusus luctando immoratur impetum, & antè nonnullum tempus absumit, quàm de syllaba in syllabam feratur. propterea frequenter accidit ut uocales loco priores necessariò producantur: ut in his,* Machaon, Aonius, Amphiaraus, Menelaus, Laomedon, Melibœus, *diei: diphthongus, cōstantia, direxti, arctauit, abstrusus, inextricabilis.* Confer *aras & arctas, noras, et nostras, uerū et uestrum, attulit & abstulit, motum & monstrum, bacillum & paxillum, clusit et exclusit:* Confer *inquam atque perpende, ut iudices alterum altero quanto uolubilius & expeditius, eò quòd pronuncianti nullo sunt impedimento multæ consonantes.* Ergo *spacium & interuallum temporis, & syllabarum moles, & earum aspera concursio, retardat pronunciationem. Contrà correptæ uocales, & uerba temperatæ dimensionis, & pressa coagmentatio, uolubile genus & quodammodo rotundum faciunt.* Aliud *alijs locis est utile, ut postea dicetur.* Quæ *sunt unius aut alterius syllabæ, si continuantur, subsiliunt, nec satis uolubiliter more fluminis aluco prono decurrentis feruntur.* In *illis igitur potius est leuitatis inconstantia, quàm uolubilitas æquabilis.* Non *ignoro tardum & uolubile eorum esse quæ referuntur ad aliud. hoc modo & comparatè dici, syllaba producta quàm correpta tardior est: uerbum proceri corporis lentius est quàm breuis: uox cui hiant iuncturæ partium, pigrior est ea quæ molliter & facilè cohæret. sed nihil uetat quo minus hic utamur apertiori genere dicendi, & rhetorum more de re disputemus.*

De uer

De uerbis lenibus, & asperis. CAP. XXII.

EX uerbis alia sunt lenia, & quasi suauia, alia dura et aspera. Hæc tristia sunt, illa uerò iucũda. Ex illis suaue dicendi genus, ex his horridum ac seuerum conficitur. Vocales omnes suapte natura molles sunt & suaues. Nõ enim horridè sonant, nisi quum iunguntur asperis consonantibus, aut facta concursione exasperãtur. Id quoniam ad aurium iudicium refertur, interroga tuas aures, sint'ne suauia quæ proponemũs, massa, sæpes, isis, homo, sumus. Si in his uniuersis uocalis est omnis, nec ulla non dulcis, facile est credo iudicare, si quæ est asperæ uocis, non è uocali, sed aliunde concitari. Aliter hoc scire potes experiundo quid unaquæque sola pura'que sonet in his uerbis, amor, emit, idem, onus, urens. Horum primæ syllabæ constant literis singulis nihil insuaue & iniucundum sonãtibus: quæ res ostendit quid de uocalium sono pronunciare debeamus. Nec in omni concursione uocales sunt asperæ et hiulcæ, etiam si alijs & alijs partibus oris exprimũtur. Signum est, quòd prætericram docti, quàm præteriueram dicere maluerunt. Sæpe molliter amice'que concurrunt, ut meus, mei, meo, mea. Durius & agrestius est meæ, quo Vergilius utitur in uersu Bucolico,

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

suus suo suæ sua, prona sunt. manui metui luctui, nonnihil offendunt aurem, ut suprà demonstrauimus. Item pius pia pio piæ, non sunt absona, at pij subrusticanum est, nisi fiat quasi synæresis. propterea dij & ij μονοσυλλάβως proferimus, et isdem Ennius pro ijsdem probauit. E, & I, sibi malè insidunt, cæterum E, & I, & V, uocalibus antepositæ non admodũ asperè dissonant. Dura sunt aa, ae, ai, ao. Argumento

gumento sunt κρέαα, κρέαε, κρέαϊ, κρέαος, *quæ Græci propter absurdum hiatum contrahere & aptare synæresi solent, hocmodo,* κρέα, *& iota subscripto,* κρέᾳ, κρέως. *Iniucunda quoq; sunt* οα, οε, οϊ, οοϊ, όυ. *quãobrem Attici* βοῶ, *pro* βοάω, χρυσοῦτον *pro* χρυσόετον, χρυσοῖμι *pro* χρυσόοιμι, χρυσούμεθα *pro* χρυσοόμεθα, λητοῦς, λητοῖ, λητῶ, *pro casibus* λητόος λητόοι, λητόα *contrahunt, &* Δημοσθένεες *&* Δημοσθένεας *in* Δημοσθένεις, *&* ὄφιι, *in* ὄφι, ὄφιες *&* ὄφιας *in* ὄφεις. *Aaron igitur, Phaëthon, aulaï trisyllabũ, Machaon, Oaxes, Amphiaraüs, Pholoë, Oileus, Laocoõ, coüs, Nexra, & similia rictũ diducũt, & inurbanum quiddam subolent. Dicet aliquis, at Græci cõtrahunt* εϊ, *&* εο, *&* εα, *quæ mollia dicis esse. Quid tum? Omnis concursio uocaliũ efficit hiatum, sed non eodẽ modo. Parum dura habeo pro mollibus. Senserunt hanc asperitatem ueteres Latini, & in multis cõtractione sunt usi, cuiusmodi sunt hæc, huic, cui, dij, dijs, dein, proin, deest, semianimis, prehendere, peculi. Ex quibus priora septem monosyllaba, tetrasyllabum octauum, trisyllabum nonum, ac decimum. Quòd autem nec concisa omnia decerent, nec hãc ubiq; seruare religionem possent, admisere quædam more Græcorũ, maximè poëtarum. quibus amica difficultas, & sonora magnitudo. Et hic certè negligẽtia quædam diligens nõ erit ingrata. Habet, inquit Cicero, ille tanquã hiatus è concursu uocaliũ molle quiddam, & qđ indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborãtis. Quod de compositione dictum quidem, sed & huc accõmodari potest. Vastè sonare iam diximus diei, speciei, materiei, & quæ tot uocalium diuisò concursu laborant, ut cieo, uico, coëo, hinc redeo factum, ne reco diceretur. fio fiebam, doceo, doceam, uideam, uideantur, & alia quædam iam mollita sunt usu. Omnino in*

hac

hac re Latini quàm Græci, etsi Græcis dedit ore rotundo Musa loqui, multo minus frequentes & intemperati. Duplicatio consonãtium in finitimis syllabis ferè subaspera est, atq; insuauis, ut barbara, bibebat, cucullus, Cacus, Dodona, dediderat, furfur, fefellit, Gargara, gurges, ieiuniũ, lallare, ululat, Nanetes, Niniuitæ, papilla, quinquaginta, rara, turtur, intertexta, Xerxes. M, & S, ut minus duras excipere licet, mãma, memor, memoria, mimus, Mamurius, sesamum, susurro, Sisyphus, zizania. S, literæ sibilũ odere Græci, nec eam repetiuerunt in præteritis, & ἵστημι pro σίστημι dixerunt. Quæ litera prima est in rapaci, omnes citra controuersiam asperitate & tristitia uincit, ut, Frugifera & ferta arua Asias tenet. De quo uersiculo Cicero, Proximus inquinatus insuauißima litera infinitus. In principio uerbi & in fine sonat acerbius, in medio paulo dulcius, ut rapax, amor, urit. Geminata uero caninũ stridet, ut horreo, farra, Pyrrhus: quod molliunt aspiratione Græci πύῤῥος, θαῤῥίω. Iratis, & ex stomacho ringẽtibus, aut bellicum canẽtibus, mirum in modum cõgrua est. Et in suaui genere non displicet modicè & tẽperatè collocata, ut, Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. In uersu ideo sæpe statuenda, quòd modulationi carminis addit robur, ut,

—Facilis descensus Auerni,
Sed reuocare gradum superasq; euadere ad oras,
Hoc opus, hic labor est.—

Iungitur cum multis in eadem syllaba, ut brachium, crastinus, dromo, fragor, graius, Praxiteles, tragula. Præmittitur eisdẽ in diuersa, arbor, arcus, ardor, perfectus, arguo, arpinas, artus. Præponitur & semiuocalibus, ut perlustro, arma, carnis, torret, arsurus, ars, Ariobarzanes. In his oĩbus asperior est quàm cum solis uocalibus. Nam quãtum

consonan

consonantes augentur, tantum crescit asperitas: quod de cæteris quoq; dictum puta, ut carbasus, stratum, Thrax, mors, sors, stirps, ultrix, dextrorsum, sinistrorsũ. X quoq; durum, & auribus ingratum esse demonstrãt hæc audita uerba, pax, fax, rex, lex, mox, faxit, luxit, fluxus, anxius, coxẽdices, fraxinus, appẽdix. Reliquæ per se in principio & in medio non offendunt audientem, ut uidens, cœlum, dies, fama, gubernat, Iupiter, lima, minus, nolo, Paulus, quatuor, sanus, talus, uinũ, zea. Suauißimæ sunt L, M, P, S, Z, & V consonans. Indicant hæ uoces, fuit, lauo, mutuũ, patiens, sino, Zacynthus, ualidus. Iam quæ cũ quibus aspe rè audiãtur, ostendit ratio iungendi. Veteres enim dixere comburo, committo, compono, imbuo: non conburo, conmitto, conpono, inbuo: propterea quòd N, ante literas quæ labris exprimuntur, absona esset. M, cõtrà perquàm suauis: ut ambulo, ambio, compositus, complicatus, commercium, imber. Colligo pro conlego, colluceo pro conluceo, corrado pro conrado, cooperio pro conoperio dixerunt, quòd alioqui soni discordes esse uiderentur. Dixerunt item aufer non abfer, accedo non adcedo, affer non adfer, alluo non adluo, annuo non adnuo, appono non adpono, acquiro non adquiro, aßigno non adsigno, asscribo nõ adscribo, attulit nõ adtulit, & propè infinita generis eiusdẽ. Sunt tamẽ Panes Arcadici, & Midæ subauriti, qui tam uariè literam unam mutare nolunt. adfero dicũt, & adpono, & adsigno, et adscribo: & temere duritiam affectant, propterea quòd tale quiddam reperiunt apud ueterrimos. Inlino uisum est agreste, dictumq; illino, & eodem modo illepidus, ignotus, ignauus, irriguus, irritus: amouit non abmouit, abegit non absegit, abstulit non abtulit, erigit non exrigit, absceßit non abceßit, eluo

non exluo, tranat non transnat, traducit non transducit, transfert non trafert, dirumpit non disrumpit. Item disfero non disfero, disiungo non dijungo, dispono non dipono, diduco non disduco, diripio non disripio. Contemplator hanc mutationum uarietatem, ut quae quibus consentanea aut dissentanea sint, ex antiquorum iudicio uerè pronunciare possis. N, *ante* C, D, Q, S, T, *non insuauiter auditur, ut ancilla concilium, tundo condo, anquiro, nunquis, mons insons, sunt amāt. In fine tinnit, ut nomē, titā, delphin, solō. Et Latini multa per o, definiūt quae Graeci per* ων, *ut Plato, leo, draco. Nec molliter sibi adijcitur, cā na, sanna.* C, P, T, *quia tenues sunt, & quodammodo siccae, interdum recipiunt aspirationem, ut pulcher, simulachrum, triumphus, trophaeum, thus, Cethegus: quod qui non intelligunt, triumpum dicunt, & tropaeū.* C *ante* L, *classicum sonat, ut clangor, claudo, clades. Nec magnā habet affinitatē cū siccis litteris, ut* N, *&* R, *ideoq; Gneū pro Cneo, amurgā pro amurca, & ad eam similitudinem Gaiū pro Caio dicimus. Nam sicca nō aliter aures quàm dentes obstupefaciunt. Aures autem de lenibus & asperis iudicant, nec asperitatibus corradi, nec suauissima mollitie delenitae quasi languere & dormire uolunt. Illis de sono uerborum iudicium relinquamus.*

De uerbis integris, & corruptis. CAP. XXIII.

MOderantur aures & integris, & concisis. Integra dico quibus nihil est neq; detractum, neq; additū, neq; mutatum. Nam perinde loqui possumus de uerbis, atq; de corporibus humanis, quae si quid detrahas, ut unū de quinque digitis: aut addas, ut gibbū dorso: aut mutes, ut pe

ut pedem in transuorsum:int egra manere non uidentur. Integris semper utendũ,nisi aliud suadent aures,& usus. Erit enim barbarismus,nisi sensus excuset, & doctorum consuetudo.Barbarismum fieri quatuor modis uel grammatici docent,additione,detractione,immutatione,transmutatione.Duas posteriores formas mutandi nomine cõprehendo,quoniam aut est mutatio loci, aut certè literæ uel syllabæ.In hoc genere liberius agunt poëtæ. Addunt, ut,Induperator,alituum. Detrahunt,ut,Cum genere extinxem,Accestis scopulos,Repostum,direxti,peculi. Mutant,ut olli,upilio.Transmutant,ut quum Tarsumenum dicunt pro Trasumeno.Tempus adijciunt, ut,

Mortem contemnunt laudato uulnere Getæ.

Tempus auferunt,ut,

Totumq; instructo Marte uideres Ferüere Leucaten.

Admittunt synæresim,ut,

Orphĕ Calliopea,Lino formosus Apollo.

Seu lento fuerint aluearia uimine texta.

Iam cõtrariam recipiunt diæresin, ut quum dixit Horatius sylüæ per tres syllabas.Oratoribus usus istorũ multo parcior est, propterea quòd numeris solutioribus utũtur,& ad communem loquendi morem propius accedũt. Non ubiq; tamen integra & incorrupta probant. Dicũt enim noße,iudicaſſe,audiſſet,ligurierat,et similia.Hosce, huiusce,suapte,& pluraliter deûm,liberûm,fabrûm,procûm,numûm, sestertiûm,talentûm,quingentûm,duumuirûm,triumuirûm,scripsere,dixere, nequeo, uincla, secla, soldũ,caldũ,sis pro si uis, & apagesis, pro apage si uis, & id genus pauca.Hic præceptum non habeo, autoritate nitor. Cur enim potius liberûm dicunt quum filios filiasq; significant,quàm quum libertate præditos? cur fabrûm

brûm non librûm? cur talentûm non uestimētûm? caldam non ualdam? ualdè non caldè? uincla non tabernacla? soldum non stoldum? sæcla non sicla pro siculis? Hæc ad usum credo, non ad rationem præceptumq́; referuntur. Ergo receptis utere, noua & inusitata ne temerè usurpa: ubi licebit utrunq;, integrum & corruptum, refer ad aurium iudicium, & aptius tum numero tum sono delige. Hactenus de uerborum simplicium uarietate, Transeamus ad collocata. Sed est qui me reuocet, Heus tu, nihil agis de uerbis elegantibus & inelegantibus, de uenustis & inuenustis, de pulchris & fœdis, de iucundis & tristibus, de bonis & malis, de poëticis & oratorijs, de lectis & inelectis, de triuialibus & absurdis, de natiuis & factis, de indiuiduis & iunctis, de dilucidis & obscuris? Bene mones. Hæc penè præterieram. Elegantia, uenusta, pulchra, iucunda, bona, lecta, nomine magis quàm re differunt. Ea sunt quæ uel significatione, uel sono demulcent animum, uti grauia, sublimia, dulcia, sonantia, commodè assumpta, & quæ maximè propriè dicuntur. In barbaris, aut inusitatis, aut rusticanis triuialia & absurda numerantur. Natiuum, factum, indiuiduum, iunctum, dilucidum, obscurum, commune est omnium uerborum. Nullum enim genus est in quo non sint alia nata penè cum rebus ipsis, alia postea facta: alia simplicia, alia composita: alia dilucida, alia obscura. Poëtica eadem sunt quæ & oratoria, nisi quòd factis, & translatis, & tropis liberius utuntur poëtæ. Assumunt & ea quæ patronymica uocantur, oratoribus inimica, & uagis epithetis carmen explent, quæ (nisi quis liberè uagatur) orator ut in epidictico genere non admittit.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

PRAEFATIO.

OSTEA quàm uerborum quibus omnis extruitur oratio, naturas atq; differentias explicauimus, supereſt ut qua arte in oratione collocari debeant, & quæ quibus dicẽdi generibus ſint aptiora, breuiter exponamus. In exædificatione autem plus eſt artis & exercitationis, quàm in apparatu quaſi materiæ, atq; partium delectu: quemadmodũ maioris eſt ingenij ac longioris uſus aptè conſtruere domum, quàm rudia ſaxa, & arborum molem indigeſtam comportare in unum: & minus operoſum particulas auri & quaſi ramenta colligere, quàm aurum lectum ſolidare, & expolire ſolidatũ. Sed ut antè diximus, difficultati non erit impar gloria, ſi nõ apud iſtos linguæ Latinæ carnifices, qui tametſi neq; res neq; uerba tenẽt, non de uerbis tamẽ, ſed de rebus laborare ſe gloriantur, ſaltem apud æquos bonosq; rerum æſtimatores, qui malunt utrunq; ſtudium & intelligendi & eloquẽdi, quàm uel alterum, uel neutrum. Sẽtire præclarè, laudabile eſt: eloqui compoſitè, pulchrum: utrunq; coniungere, longè pulcherrimum. Sed (ut antè diximus) ab hac gloriæ præſtantia ſummouemur aut ingenij ſterilitate, aut inerti deſidia, aut inopia magiſtrorum, aut opinionum prauitate. Nemo niſi fœlici natura præditus, cõſentanea inter ſe cõponet, & rebus aptabit genera dicẽdi. Eſt enim uenæ ditioris, uerborũ copiam ferre: & iudicij naturalis unà cũ arte iudicare quæ quibus optimè cohæreant.

reant. Nec est quòd mirari debeamus si plerique studiosi componendi, frustra laborarunt, quippe qui animi celeri motu, & naturæ muneribus essent destituti. Non defuit ingenium multis, sed quod natura contulerat, inertia atque torpore demerserunt. Viderunt stylum diligentem esse magni laboris, quem perferre nequit ignauia. His igitur odium literarum, illis falsa de se fuit opinio. Nec uis illa natiua, atque literarum studiũ profuit, ut multis iam diximus initio libri superioris. Non erat qui agrum fertilem, & cultus appetẽtem excoleret, præceptionum'que seminibus ornare sciret: aut certè siquis erat, artem animi colendi nesciebat. Hos ego nihil accuso, miseros, quibus non uoluntas, sed fortuna defuit. Accusandi sunt nimium remissi, qui'que naturæ bona prauis opinionibus corruperunt. Ex quibus honoris & quæstus auidi, ad earum artium fastigia prouolant, quarum quæstuosa est negotiatio: scribendi artem & cæteras omneis elato supercilio fastidiunt: quasi uerò cacumina sine radicibus stirpibusque stare possint. Quid opus est, inquiunt, elegantia uerborum? ad quid ille sermo tam cultus? cur uerba seligimus? cur in coagmentatione syllabarum, & in dimetiendis breuibus & longis consenescimus? Quid mendicamus in re tenui? Verba negligamus, & quadratã orationem: scientiam rerum magnarum comparemus. Demus operam Reipub. necessarios adiutemus, & amicos. Hæc & alia stultè, & arrogãter. Quoniã ex barbarie tua, & impura colluuiõne uerborum, quandam pecuniam conficis, bonas artes paruo cõtentas insolens aspernaris. Nõ tenes neque scientiam morum, neque naturæ partes, & earum caussas, neque rationem differendi, neque ullam philosophiæ particulam, neque eloquentiam, neque prima

ma

ma rudimenta literarum, neq; ullam omnino disciplinam. Nosti fortè, nec probè nosti, treis aut quatuor legum titulos, aut quædam principia medicinæ, aut aliquot quæstiones diuinæ scientiæ, & falsa ductus opinione, de cognitione rerum gloriaris. Omnia (quanquam pro nihilo tua sunt omnia) refers ad uanæ gloriæ uentos, & ad fortunæ ludibria. Quumq; discantur artes ad animi cultum, nullum iudicas esse fructum earum, nisi qui ambitiosè & auarè percipitur. Quid si coriarius cerdo te ditior est? quid si Reipublicæ utilior? quid si populo cõspicuus magis? Fallis, decipis, eludis, circumuolitas, corradis undiq; rem quantum potes, tantum in usus tuos conuertis: totum diem inhias prædæ, & re sæpe, animo semper, inops es, ac mēdicus. Quod facis, mille uiri in singulis ciuitatibus idem facere possunt, aut certè faciunt. Ambis primos honores in conuiuio, in theatro, in sermone, in consilio, in templo, in omni loco: sed quoniam rudis es & ineptus, te docti execrantur, te prudentes in stultis numerant, te primores grauiter ferunt, nisi qui sunt tui persimiles. Te plebecula uellicat absentem, præsenti simulatos exhibet honores. Quid affers boni ciuitati? quid honoris imperio? quid non potius dedecoris? Nonne fœdißimum est uidere ingentem multitudinem eorum, qui nomine literarum primi uolunt haberi, quum literatorum modò uestitum, literas habeant nullas? Non omnium turpißimum, uitam dedicasse liberalibus studijs, postea ab illis desciuisse ad auaritiam, & inanes ordinum titulos? artes omnes improbasse? corpori quàm animo bene esse maluisse? Quin deponis habitum? Quin te profiteris inimicum artiũ optimarum? Quin desinis maledictis insectari literatos, ac eos qui te meliores sunt, & ciuibus suis nec

tam indecores, nec tam perfugæ? Pares cum paribus faci-
lè congregantur, miles cum milite, dux cum duce, sena-
tor cum senatore, iudex cum iudice: tu cum imparibus,
id est, cum indoctißimis esse mauis, & omnibus doctis in-
ferre nefarium bellum. Erro. Pares tibi sunt indoctißimi
quique, ineptiarum amantißimi, disciplinæ cultioris oso-
res acerrimi. Sed bene res habet. Rides eruditos, te rident
eruditi. Contemnis illorum præclara studia, contemnunt
ignorantiam & sermonem tuum barbarum ac putidum.
Deprimis eos, habent te infra mortales omneis, & pro-
ditorem scientiarum atq; desertorem esse iudicant. Quos
despicis, suscipiunt exteræ gentes. quos uituperas, sapiē-
tes laudibus in cœlum ferunt. Quos abolere contendis,
nomine & gloria perpetuùm uiuent. Quos abiectos esse
uis ut ignobiles atque plebeios, in ore populi uersantur.
Tu lates in tenebris, semper inglorius futurus, nisi tua te
scelera fecerint insignem. Desine desine tandem lacerare
communem multarum gentium linguam, tibiq; nimium
placere. Quanti sit oratio cōposita, antea demonstraui-
mus, ut calumnias improborum amoliremur. Quòd esset
pulcherrima, & homine libero dignißima, ac Reipu.
perutilis, in summis ciuitatibus fuit in summo loco supra
duo annorum millia: quumq; semper inimicos haberet,
& rabulas πραγματικοὺς, & cōtētiosos sophistas, et ψευδο-
σόφους, & homines ingenij mortui, qui sapere se credūt, si
quantū uulgus indoctū, tantum post studia longa sapiūt:
quum istos inquam & alios haberet inimicos, nunquam
ceßit inuidiæ, nunquam conticuit in celebri conuentu,
nunquam cessauit obire legationes, interpretari iura gē-
tium, res gestas mandare memoriæ, res uiuorum mortuo-
rumq; testificari, refutare improbos, confirmare probos,

optimi

optimi cuiusque rationes & inuenta explicare, alios defendere, alios commendare, alios solari, doctißimorum labores immortalitati dare, artes omneis ad posteriorũ monumenta complecti. Dum artes ingenuæ florebunt, oratio flexanima, ac regina præstantißima, longè lateq; regnabit, ac inter uirtutes maximas excellet. Breui sepeliẽtur eius inimici. Illa semper magno cum honore circumferetur, paßim legetur, uulgò instituet animos amatorum suorum, & suo splendore excæcabit oculos barbaræ dictiõis. Si cui paupertatis uidetur esse comes, is nihil sapit. Non metuit pauperiem, qui ex arte dicendi nomen amplißimũ sibi comparauit. Cui fama bona est, nihi sanè diues est. Cui tantũ fortunæ diuitiæ, pauper. Qui dicit elegãter & compositè, ratione & sermone fruitur ut summus uir. Qui inemendatè fœdeq; balbutit, semper est infans, tantumq; ab humanitate distat, quantũ à puro sermone (qui proprius est hominis) recedit. Quæ quum ita sint, operã demus orationi, sine qua neque studia nostra proferre, neque cogitationes mandare scriptis possumus.

Oratio alia soluta, alia uincta. CAP. I.

OMnis oratio uel est soluta, uel colligata. Solutam dicimus, quæ numerorum uinculis & compositione uerborum caret. Qui fundit eam, non elaborat ut omnia uerba inter se consonent, atq; sine hiante iunctura copulentur: non obseruat quos ordine statuat pedes, & quomodo clausulam finemq; deponat. Curam adhibet ut Latina sit, & emendata. Quantum uerò modulatione delectet aures, quantum mulceat animos, aut quia nescit hanc artem, aut quia non semper adhibendã putat, nõ animad-

uertit. Hoc genere sermonis utuntur omnes qui componendi leges, & eloquendi præcepta nesciunt, ut pleriq; musici, arithmetici, geometræ, astrologi, quiq; nihil aliud sunt quàm grammatici, qui morales, qui physicas artes atque dialecticas aut scriptitant, aut interpretantur. Quibus adde multos magnarum artium professores, quibus est una cura rem suam cognoscere, terminis (ut aiunt) suis uti, conceptus animi sermone inornato & incondito comprehendere. Ornamenta dicendi, & flores orationis (ut dictitant) aspernantur: ut ueritas habet, ignorant. Adhiberent, si possent, ij qui subinde ponunt unum aut alterum nescio quod ornamentum, si quod fortè audiendo legendo'ue ceperunt: ut pauper ille qui quum uellet haberi lautus, argenteum uas, nec ipsum satis elegans, apponebat ad omnes usus, & erat pro lauto ridiculus. Quòd nesciant ornatè dicere, ego quidem istuc uenia dignum censeo. Non omnia possumus omnes, inquit poëta. Et maximas artes uersantibus, concedendum uidetur, ut suo quodam genere loquendi potius utantur, quàm ut rerum cura deposita, uerborum sectentur ornatum, neutrum tandem perficiant. Quòd eloquentiam maledictis persequantur, inhumanum & flagitiosum & intolerandum esse iudico. Diuinā sapientiam tollunt, quæ nonnunquam in hominis ore lucescit. Non agā tam grauiter. Plato philosophorum omniū princeps, in omnibus suis libris usus est eloquētiæ uiribus: usus est Aristoteles, quem uti deum uenerantur isti contēptores eloquētiæ. Ab ea Theophrastus nomen inuenit. Nam quū Tyrtamus antè nominaretur, Aristoteles præceptor eius à diuinitate dictiōis Theophrastum autore Diogene Laertio cognominauit. Ab ea-

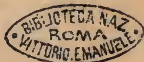
dem

dē Chryſoſtomus nomē accepit, cuius eſt ſūma uis in explicādo & exhortādo. Lactātius theologus ab ornatu dictus eſt Cicero Chriſtianus. Galenus copioſè, & cōpoſitè tractauit artē medēdi, Iulius Firmicus aſtrologiā, Columella rē ruſticā. Iuriſconſulti Pādectas nomine eloquētiæ laudāt, quàm uerè, non dicā hoc loco. In illis ſermo proprius eſt ac Latinus, nec omnino ſolutus. Magnā uim hominū diſertorū in omni diſciplina numerare poſſū, quos habēt magiſtros iſti uituperatores orationis, quos uehementer admirātur, quos pares cœleſtibus animis exiſtimāt. Quæ ratio flexit eorū mētes, ut exturbare conētur quod ſummi quiq; uiri nō modò probarint, ſed magna uolūtate ſint amplexi? ut uitio dēt illud quo optimi ſcriptores etiānū maximè laudantur? ut barbarū q̄ Latinū, ut horridū quàm cultū, ut diſſipatū quàm cōpoſitū, ut fœdū quàm honeſtū genus orationis ſequi malint? Ambitio & dominādi cupiditas alios ducit in errorē, alios inteſtinæ ſimultates, alios auaritia, alios inanes tituli doctrinæ, omnes ueritatis ignorātia. Nulla eſt ars nullaq; diſciplina tā ſpinoſa, tam horrida & inculta, cui nō poſſit adhiberi decor, cuiq; non aliquando ſit additus nitor & cultus orationis. Hac tempeſtate reperias in ſingulis artibus eruditos, qui non modò purè & Latinè, ſed etiam ornatè & compoſitè dicāt. At hæc rara auis eſt. Maior pars eorū quos antè numeraui, ſolutè loquitur & diſſipatè, niſi ſiquādo fortuitò imprudentibus aliquid numeroſe cadit. Idem omnibus frequenter accidere uidemus. Nec multis uerbis agendum eſt de ſcriptoribus qui barbariſmis ſcatent atque ſolœciſmis. Non enim inter eruditos, ſed inter Σκύθας habētur. Qui incorruptè tantummodo & emendatè loquuntur, & imagine quadam elocutionis oratoriæ fallunt imperitos, di-

tos, dicimus eos uti ſermone diſsipato. Ne compoſitos eſſe iudicato, quòd de loco in locum uerba mutent (id faciunt & pueri infantes, & indoctiſsimi quique) ſed quòd neque aptè uerba connectere, neque pedes obſeruare, neque modulari comprehenſionem ſciunt, incompoſitos eſſe dicito. Proponamus orationem dialectici cuiuſdam, ut ſibi uidetur, admodum compoſiti, atque purè loquentis. Vox eſt, inquit, ut à nonnullis definitur philoſophis, ex ictu aëris elicita qualitas auribus accidens. À recentioribus autem, & iis quidem qui ſuperioribus aliquot annis circa hanc artem uerſati ſunt, magis conuenienter accõmodateq; ad hunc locum hoc pacto definitur, Vox eſt ſonus qui ab ore animalis proficiſcitur, certis quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Dicet aliquis è rudibus, Quid eſt hic uitij? Quid? In dactylos duos, non aliter atque in Aſclepiadeis carminibus, prima cadit oratio. Duæ poſteriores ſpondeis longisq; ſyllabis in fine torpeſcunt. Rhythmicis utrunque uitioſum. uerba uerbis non cohærent, ut hæc, à nonnullis definitur philoſophis. & hæc, circa hanc artem uerſati. & hæc, accommodateq; ad hunc locum. & hæc, quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Ad hæc nullus eſt motus uolubilis, nullusq; curſus orationis ex ea pedum collocatione quam deſiderant ambitus, atque numeroſæ concluſiones. De cæteris eodem modo iudicandum. Immutemus paulùm, ſi placet, & minus affectatè loquamur, ut intelligant imperiti hic non eſſe quærendam uerborum traiectionem, niſi quò ſuauius atque modulatius audiantur. Vox (uti definitur à quibuſdam philoſophis) qualitas eſt aëris ictu nata, quam percipiant aures. À recentioribus autem, qui paucis his annis in hac arte uerſati ſunt, explicatur

alia definitione, quæ uidetur esse loco præsenti magis accommodata. Vox est sonus qui naturæ formatus instrumentis, ex animalis ore procedit. Quid agis bone uir? uin'tu philosophorum sermonem magnis rebus occupatum, compositionibus ac numeris alligare? Minimè uerò. Ostendo quæ sit oratio soluta, quiq; minimo negocio uinciatur, ut sit & captu facilior, & suauitate iucundior. Verba misces, atq; naturæ uertis ordinem, ut agas oratorem. Quid ita quæso, si philosophi repudiant ornatum? Vtere sermone cottidiano pro libidine tua: quanquam subitò dicere purè & ornatè, pulcherrimum est. Libros si non optimè, saltem mediocriter exorna, non modò ut ne repudientur ab optimo quoque, sed etiam ne des ineptissimis hanc ineptè scribendi licentiam. Si in philosophia scribenda Ciceronem nõ dico orantem sed philosophantẽ imitari nõ potes, imitare Corneliũ Celsum, aut Senecã, aut Pliniũ, aut Lactantium, aut Hermolaũ, aut aliũ qui sit usus oratione emendata, & aliquo quasi uinculo deuincta. Quòd si ne id quidẽ potes, satius esse puto quiescere, quàm ad ignominiã & æternũ dedecus tãtopere laborare. Ego certè qui nihil possum, cõquieuissem, nisi tam multos ineptissimè scriptitare uidissem. Illorũ sit infamia, qui fecerũt ut cũ multis aliquid auderem. Sed redeamus ad rem. Soluti sunt omnes qui cõponẽdi uias ignorãt. Quòd si ferũtur aliquãdo præclarè, casu fit illud, et ingenij uiribus. Quid tum acciderit, nesciũt, & ipsi de se iudicare nõ possunt. Ab una aut altera numerosa cõprehensione si de toto genere sentẽtiam feres, errabis, ut ij qui à parte totũ colligere conãtur. Soluti sunt & ij qui negligũt ultrò cõpositionem, quam si uelint seruare, commodè possint. Horum duo sunt genera. Alij quòd audiant Isocratem

in sene

in senectute fuisse minus elegantem, & eandem in se caussam recidere uideant, hoc sibi propter ætatem concedi uolunt. Quod illis quidem facilè concedo, si modò non omnem compagem resoluant. Alia sunt ornamenta iuuenilia, alia senilia. Aliter orationem pro Roscio Cicero iuuenis, aliter Philippicas idem senex composuit. Vbertas & elegantia iuuenem, seuera breuitas & grauis ornatus senem decet. Nec multo secus est in corporis ac in orationis ornamento. utriusque decorum uersa mutat ætas. Alij negligenter effundunt orationem, aut quia tractant eam materiam quæ nullo sit ornatu uestienda, cuiusmodi sunt epistolæ familiares leuioris argumenti, & enarrationes interpretantium, & parua momenta quæstionum atq; caussarum. aut quia res ipsa per se grauis, ad scientiam non ad aurium uoluptatem comparata, sermone inculto uersatur à doctis, ut theologia, philosophia, medicina, iuris & legum scientia. Hos, uti superiores, haud probabo, si quum poßint expeditè partem componere uel maximam, omnem tamen elocutionem dissoluerint. Quid est quod quum melius poßis sine ullo tuo uel auditoris incommodo, malis tamen facere peius? Si te non decet eleganter ornata compositio, potes uti mediocri. Si rebus operam das, & elocutio te moratur, liberius incomptiusq; dicendi genus adhibere potes, quàm siquid uelles exornare dicendo. Floruit temporibus nostris uir in Attica tenuitate graciliq; filo sermonis alter penè Lysias: qui quum eloquentia subtili iuuenis excelluisset, & barbariem incultamq; linguam libris ad hoc compositis insectatus esset, tandem senior effectus, & barbares uoces admittere, & incomptam locutionem effundere bonum duxit,

duxit, quòd sibi persuasisset, ut scribit in epistola quadam, officere Christianæ religioni purum aptumq; sermonem. An dißimulet callidus, an quod sentit dicat, nescio. Quòd si antea fuisset arduus & sublimis, deinde stylum demisisset ad enucleatum genus, & penè cottidianum, certè factum probassent eloquentes. Sed quum character eius admodum tenuis esset, nihil erat quod detraheret illi gracilitati, nisi uellet neruos & ossa denudare. Id neq; Plato senex, neq; Demosthenes, neq; Isocrates, neq; Lysias, neq; Crassus, neque Cicero, neq; Quintilianus, neq; Christianus aliquis cui laudabilis eloquentia fuisset, id fecit unquam, ut in senectute uitiū ultrò committeret, & de industria funditus abijceret orationē, quam magno studio totam composuisset in iuuentute. Est ex illis, qui curam diligenter ornandi remisit: sed qui penitus abiecerit, & ultro barbarè sit locutus, haud ullum reperies. Quin reijcis de templis pulcherrimos hymnos, & aptißimè compositos? Quin tollis multas elegantißimas preces, si Christianæ pietati nocet elegans oratio? Quin fateris te non antè Christianum fuisse, quàm cœpisti barbarè & incultè loqui? Non ita uisum est sanctißimis uiris, qui quum scirent à summo deo omnem manare doctrinam, quod habuerunt, hoc quisq; pro se sine ulla impietate obtulerunt, alius heroicum poëma, alius hendecasyllaba, alius iambica, alius trochaica, alius rhythmos, alius orationem numeris aptam, qualis in sacrandis funalibus cum pia animorum delectatione canitur. Hæc omnia magna cum religione sapientes uiri subinde modulantur in omnibis tēplis: quod nō facerēt, si (ut ais) officerent pietati Christianæ. Sed de his plus satis. A' re digredior inuitus ad refellendos

lendos orationis inimicos. Summa propositi fuit, alios esse qui inscitia dissoluant orationem, alios qui non inscitia, sed praua opinione ducti negligant, alios esse qui cõsilio relaxent, uel ætate uel materia suadente, quorum dictionem non omnino dißipatam atq; uagam, sed aliquãto liberiorem esse intelligimus. Solutum quiddam sit (inquit Cicero) nec uagum tamen: ut ingredi liberè, non ut licenter uideatur errare. Ad hæc Quintilianus, Est, inquit, ante omnia oratio alia uincta atq; contexta, soluta alia, qualis in sermone & epistolis, nisi quum aliquid supra suam naturam tractant, ut de philosophia, de rep. similibusq́;. Quod non eò dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam & forsitan difficiliores pedes, (neque enim aut hiare semper uocalibus, aut destitui temporibus uolunt sermo & epistola) sed non fluũt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut laxiora potius in his uincula, quàm nulla sint. Nonnunquam in causis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis, sed alijs utitur numeris, dißimulatq́; eos, & tantum communit occultius. Habes quid ille uir de philosophiæ, de sermonis & epistolæ, minorumq́; causarum figura sentiat, quid præterea solutum dicat, præter id quod omni arte componentis est destitutum. Eodem propè modo solutum dicitur quicquid poëtico numero uacat, etiã si arctißimè ligatum est. Nam qui certos in uersu pedes, in oratione liberum cursum, nec sui ubique similem esse uiderunt, solutum dixerunt, id quod non erat carmen, propterea quòd quanuis esset iuncturis & numeris adstrictum, plures tamen ac liberiores haberet pedes.

De oratione uincta,& ordine uerborum. CAP. II.

NON est artis huius oratio dißoluta. Quæ tamen illa diceretur, ostendimus, ut ex ordine ad uinctam compositamq; ueniremus. Colligatur oratio (si Ciceroni credimus) coagmentatione, concinnitate, numero. Coagmentatio est eorum structura uerborum, quæ molliter in iunctura cohærent: ut horum, Quæ res in ciuitate duæ plurimum poßunt, hæ cōtra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia. Ista sic innexa sunt, ut inter extremas antecedentium uerborum syllabas, & sequentium primas, nulla quasi rima pateat. Dicam apertius. Suaues mollesq; sunt hæ uoces, nec os asperè, & oris instrumenta diducūt, Res in, in ci, te du, æ plu, mum pos, & cæteræ deinceps, præter hanc, gratia &, uocalium concursu dehiscētem. Hæc & coagmentatio à rerum cōiunctione, ut in muro lapidum, uocatur, & iunctura, & structura, & cōpositio, & cōstructio. Concinnitas est oratio cadens aptè, beneficio figurarum, quæ paria paribus referunt, quæ antitheta componunt, quæ similiter cadūt, aut quæ eodē modo definiunt extrema. Hæc enim quatuor schemata per se perficiunt orbem, atque delectant aurium sensum. Exemplum est in Miloniana: Est enim Iudices hæc non scripta, sed nata lex, quam nō didicimus, accepimus, legimus, uerū ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, inquit autor, ut quia referuntur ad ea ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Numerus est orationis modus ex apta pedum collocatione. Paucis explicaui quid esset coagmen-

 tatio,

tatio, concinnitas, & numerus, ut partiũ breui descriptione planum fieret quid esset oratio composita & alligata. Plura de singulis suo loco dicam. Nunc quærendum mihi uidetur, cur ordinẽ Cicero præterijt, quem statuit Quintilianus in componendi partibus? Sic est huius partitio. In omni porrò compositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Concinnitatem (ut arbitror) numero comprehendit. De re dicam quod sentio. Dispositio rerum est, compositio uerborum. Quintilianus hæc confundit. Nam quũ furi sacrilegus, petulanti latro, lateribus totum corpus, fœmina uiro, tenebræ luci, bellum paci, mors uitæ, occidens orienti, malum bono, uitium uirtuti, ignorantia scientiæ postponitur in oratione, hoc est quum maius accedit minori, & quum dignius præfertur indigniori, non ratio uerborum, sed uis naturaq́; rerum inspicitur. Propterea seruata ratione componendi, mutantur interdum: ut si dicas, Non modò non erat sacrilegus, sed ne fur quidem. Nox sustulit diem. Noctes dies q́; apud Ciceronẽ reperies. Amplificantis est, aut minuentis, aut rerum personarum'que dignitatem obseruantis, hæc uidere, non eius qui uoces & illarum concordiam discordiam'ue quærit, ut amica iungat, inimica seponat. Quid uetat quo minus dicam, Vxori uir imperat? sacrilegum fur arguit? Luna re uoluitur ab occidẽte ad orientem? Principio fœmina uir q́; peccarunt? Cauẽdum est, inquit, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius. Imò uerò oratio sæpæ decrescit, & à fortiore deuenitur ad infirmius. Testatur ipse cap. de amplificatione, hoc modo, Totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Non is igitur certus est ordo uerborum, quem mutat imminutio, quem negociorum tempora, quem loquendi uarietas.

Iam

Iam si rerũ collocatio ordine constituit partes argumentationis, illius est & partes amplificationis, quæ firma est argumentatio, collocare. Est & eiusdem, momenta rerum, dignitates'que personarum, quo maximè deceant loco ponere. Præterea compositionem (ut idem fatetur octaui libri principio) nullus nisi arte assequi potest. Hanc autem rerum collocationem, qua dies nocti, bonum malo, molesto carnifex præponitur, norunt imperitæ mulieres admonitæ uel tempore, uel rerum dignitate, uel stomacho, qui dictis grauiora quærit. Quòd si res est ignotior uulgo, eam liberalis educatio patefacit. si ne hæc quidē, certè mõstrat scientia intelligendi: hoc est Philosophia, & artificium disponendi citra compositionis artem. Dicet aliquis. At ista sunt in uerbo. Quid tum? Compositio uerba digerit in ordinem, fateor: sed eius est, non res, & intellectus eorum, at uoces sonosq; spectare. Nam & ille uerborum significationes distinxit in octauo libro, præcepta componendi tradidit in nono. Vides'ne ut poëtæ frequẽter uno uerbo perficiãt exordiũ? ut, O pater. nemo tamẽ refert ad elocutionẽ. Sæpe argumenta uerbo designantur uno, ut, Fallet improbus. argumentum est, improbus. Quis istud ad compositionem pertinere dicit? At tute ipse de compositione dicturus, uerborum significationes & differentias expendis, quoniam pro dignitate sua capiunt in oratione locum. Ego certè materiam orationis inspicio, hoc est, naturas rationes'que uerborum, sed non eis aßigno in hoc ædificio certum locum. Aliud est explorare materiam syluæ, aliud singulas arbores in ædificio collocare. Aliud est ostendere qua quæque genera tectorum materia fiant; aliud ordinem præscribere, & quid anteeat, & quid subsequatur. At interdum deligimus & arbores & lapides

des certos, quibus utamur destinato loco. Sic est, sed illud est consilij nostri, non ullius præceptionis. Hic autem nullam relinquit mihi mutandi loci potestatem, etiam si uerbis (ut antè dixi) nulla certa sedes est in oratione, propterea quòd oratio mollis, ut cera in mille species formari potest. Pergit, Quædam, inquit, ordine permutato fiunt superuacua, ut, fratres gemini. Nam si præcesserint gemini, fratres addere nõ est necesse. Est hic πλεονασμὸς, si superuacuis uerbis oneratur oratio, non est uitiũ cõpositionis. Expositi sunt in Albulæ ripa gemini fratres, aptius & robustius dicitur, quàm, Expositi sunt in Albulæ ripa fratres gemini: quoniam pes molossus stabilior est in fine, quàm uel iambus uel anapæstus, & incitatius itur à uocali ad consonantem, hoc modo, gemini fratres, quàm à consonante in consonantem, hoc modo, fratres gemini. Quæ ratio ualet in alijs sedibus orationis. Quamobrem si dices fratres geminos, compositio cedet interpretationi, quæ natura subsequitur. Cur ergo refert ad compositionem id quod sæpe perturbat eam? Quoniam compositioni multa cedunt, Liuius dixit geminos fratres initio libri primi, nec est ueritus admittere quod hic iniuria damnat. Forte & Numitori, quum in custodia Remum haberet, audissetq́; geminos esse fratres, comparãdo eorum ætatem, & ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum. Idem, Forte in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec uiribus dispares. Cicero in oratione pro Archia poëta hoc scriptum reliquit, Saxa atque solitudines uoci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt. De quo sic Quintilianus in nono, Magis id insurgebat si uerteretur. Nam etsi plus est saxa quàm bestias commoueri, inest tamen compositio

positioni decor. Hæc ille. Si propter compositionis decorem Cicero postposuit infirmius, quomodo compositio exigit ut anteponatur? An eadem ratio idem & anteponi & posthaberi iubet? Laudat idem Fabius Ciceronis hanc orationem in Antonium: Vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere postridie. quia aduerbium postridie in clausula positum, aßignatur auditori & infigitur. Quod quid faciat ad rem præsentem, non uideo. Creticus in fine pes est laudabilis, ut hic postridie. Nullus est in hoc toto contextu præstantior. Quid igitur aliud collocasset orator? An ita dixisset, Vt tibi necesse esset postridie in conspectu populi Romani uomere? Pes est instabilis uomere. An turpius est uomere postridie, quàm in conspectu populi Romani? Nequaquam. Sed, ut dixi, nullum erat in hac oratione uerbum quod in ea sede positum tam pulchrè sederet. Illud est igitur numeri, non eius ordinis de quo disputatio constituta est. Quare ne mirere si Marcus Tullius in componendi partibus non habuit ordinem istum, qui neque perpetuus est, neq; tam uerba quàm res instruit. Hæc a me scripta sunt, non ut arguerē Quintilianum, uirum perdoctū, & mihi perutilem, sed ut ostenderem causam nullam fuisse cur hic aut temporis, aut dignitatis, aut incrementi, aut interpretationis ordinem persequerer, quem esse rerum, non uerborum, Cicero in Partitionibus, uerbis agens de exornandi collocatione, significat. Sed iam de componendi partibus agamus. Quòd si quis ordo uerborum est, illum constituit aut coagmentatio, aut concinnitas, aut numerus, aut hæc uniuersa. Propter hæc enim uoces de loco naturali traijciuntur in aliū, quo sedeant aptißimè. Itaque si totius est compositionis ordo, aut si omnis hæc compositio nihil aliud est quàm

ordo quidam ratione distributus, fieri non potest ut ordo sit pars compositionis.

De uocalium concursione in coagmentatione. CAP. III.

IN *omni coagmentatione uerborum necesse est aut uocales concurrere, ut* Rem *anxiè adipisci, atque adepta egere, auari animi est.* Aut *consonãtes, ut,* Consulum digni*tas tumultum ciuitatis repreßit.* Aut *uocalem & consonantem, ut,* Ex *eius ore melle dulcior effluebat oratio. Sæpius hæc in oratione miscentur: ut,* Venio *nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius, morbum & insaniam: ut Siculi, latrocinium: ego quo nomine appellẽ, nescio.* Rem *uobis proponam, uos eam suo nominis pondere spenditote.* Pauca *de singulis horum, & principio de uocalium concursione dicemus.* Vocalium *concursum magna ex parte fugiendum censuit* Isocrates *ille suauitatis numeriq; mollioris inuẽtor, cuius orationes melle dulciores ostẽdunt quantopere uitarit illum quem dicimus hiatum literarum.* Hunc *optimum dicendi magistrum* Theopompus *imitatus, eas literas adeò fugit, ut eam ob rem inciderit in hominum reprehensionem.* Fuerunt *in eadẽ sententia poëtæ maximè* Latini, *qui ne hiare cogerentur, uocum synalœpham collisionemq; repererunt, ut*

Mult' ill' et terris iactatus & alto.

Albaniq; patres, atqu' altæ mœnia Romæ.

Hæc autem collisio facit, ut una litera pro duabus audiatur, ut ill' et, atqu' altæ, Erg' *agite.* Qui *scribimus aut proscrimus aliter, meo iudicio peccamus.* Segregamus *enim id quod, ut hiatũ fugerent, miscuerunt optimi poëtæ.* Nec *animaduertimus oratores* Græcos *aliquando misce-*

re uoces, & in unum confundere, ne quid ab agresti sono lædatur auris, ut hic Demosthenem, τοῦ βελτίστου δὲ καὶ τοῦ δικαιοτάτου πάνθ' ἕνεκα ἐξητασμένη. πάνθ' ἕνεκα dixit quasi unum uerbũ, nõ πάντα ἕνεκα separatè: ut Aristoteles, διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τ' ἀγαθὸν οὗ πάντα ἐφίεται. Infinita sunt talia apud eũdem, apud Isocratem, apud optimum intelligendi dicendiq; magistrum Platonem, apud alios omnes summos uiros: quibus planum fit, uocalium concursum uitari unius aut alterius elisione, atque duo uerba ut unum tum scribi, tum pronũciari. Sed indoctum quoddam genus hominum non modò libros & orthographiam, sed etiam pronunciationem omnem corrupit, adeò ut extra uersum nesciamus quas illi ueteres in oratione eliserint uocales, quas integras protulerint, propterea quòd abstulerunt ἀπόστροφον signum uocalis auersæ. Sic enim Terentium scripsisse, & ipsum & Comœdos ita pronunciasse puto:

Vos istæc intr' aufert' abite.

Quod absurdum fortè quibusdam ob desuetudinem uidebitur, sed quærentibus ueritatem neque ratio deerit, neque autoritas. Hiant interdum poëtæ, Latini rarò, Græci frequenter, ut Homerus. Ex quo etiam licet intelligere, ueteres Latinos suauitatis studiosos fuisse, quanquam sentiebãt quãto Latina Græcis essent insuauiora. De quo Cicero in Oratore, Quamuis, inquit, suaues grauesq; sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, quin uocaleis nolit coniungere. Et paulò pòst: In oratione Platonis est crebra ista uocũ cõcursio, quam magna ex parte ut uitiosam fugit Demosthenes. Sed, ut diximus, hiabant interdum poëtæ, Ennius semel autore Cicerone, sæpe

Terentius, sæpe Virgilius, ut hic,

Et succus pecori, et lac subducitur agnis.
Amphion Dircæus in Actæo aracyntho.
Astant Iuniperi, et castaneæ hirsutæ.
Nereidum matri, et Neptuno ægeo.

Hoc idem, inquit Cicero, sæpius nostri non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Cur ita non tulissent? quia uersus est exquisiti soni, & urbanæ suauitatis, cui sit inimica uastitas illa duarum quæ luctantur inter se uocalium: quæ quum accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio. Fugiamus igitur hoc uitium, si dictionem compositè, leniter, & tranquillè fluere uolemus. Vocales alias sonantiores esse, alias exiliores, exemplis atq; rationibus antè patefecimus. Obscurius est in his uitium, apertius in illis. Prima cum quarta propter soni magnitudinē fœdè hiat ac inurbanè, ut, Videtur ea esse refutanda, quæ in Senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe iactata sunt, & in cōcione etiā paulò antè ab accusatoribus. Atqui si res, si uir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa caußa summa omnia fuerunt, præsertim quū tot essent circa hastam illā, qui alia omnia auderent. Vastior est longarū sonitus, quoniā uoce productiori sustinētur, ut, Cum uxore ueheretur in rheda penulatus, uulgi magno impedimēto, ac muliebri & delicato ancillarū puerorūq; comitatu, Milonem occisum esse etiam ex ipso Clodio audirent. Hæc ex Cicerone sunt omnia. Plurima apud eundē huiusce rei sunt exempla. Dicet hic aliquis: Hoc si uitium esset, eloquentiæ Latinæ parens tam sæpe non admitteret. Primùm, uocales'ne istas colliserit, incertum facit usus præsens: deinde distinguenda sunt genera dicendi, & habenda ratio partium quæ tractantur ab oratore. Narrationes eius rei de qua contro-

uersia est apud Iudices, & subtiles argumentationes, & caussæ tenues ac paruæ, et epistolæ summißioris argumēti, et definitiones, partitiones, distinctiones, facetiæ, colloquia personarum, relaxant uincula compositionis, & more sermonis paulò securius ac liberius euagantur. In his tolerāda sunt alioqui uitia quæ cottidiana lingua tam frequenter usurpat, ut in oratione tenui fallant audientem. Scit orator quid deceat: & ubi rebus magis est afferenda claritas, quam magnificus ornatus, tum cottidiana ueste contentus, non circundat illis ornamenta pompæ & apparatus feriarum solennium. At in exornatione laudis, in locis communibus, in narratione quæ spaciatur extra caussam, in genere suaui, in omni splendido cultu, perrarò cōmittendum est ut hæc parua quidem, sed tamen aliqua deformitas appareat. hoc uitium deprecatur in oratore. Sed Græci uiderint (inquit de uocalibus agens) nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces cōceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ. Si non ubique conceditur, utamur interdum ut necessariò. Si uitium est, fugiamus quoad licet. Quum uocalis eadem finis est uerbi prioris, & principium sequentis, quoniam pronunciatur eodem oris habitu, nec plus una longa auribus percipitur, nullam parit omnino fœditatē. Sexcenta Ciceronis exempla reperies, ego paucis ero contentus. Neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, &c. Non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? Vt ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer. Propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia. Iudicum culpa atq; dedecore etiam Censo- a a

rium nomen, quod aſperius antea populo uideri ſolebat, id nunc poſcitur. Subijciamus exempla de cæteris uocalibus. Negant intueri lucem fas eſſe ei, qui à ſe hominẽ occiſum fateatur. Tu hodie egeres, nos liberi eſſemus. Dolebã P.C. Rempub. ueſtris quondam meiſq; conſilijs conſeruatam, breui tempore eſſe perituram. Magnifice enim Seruius Sulpitius maiorum continentiam diligebat. Fateor enim me, quum ea quæ acciderunt, prouiderem futura, tanta in mœstitia fuiſſe, quanta cæteri optimi ciues, ſi idem prouidiſſent, fuiſſent. Sed quî iſtuc tibi uenit in mentem? O dij immortales, quàm multi qui quum à te nemini ignoſci uellent, impedirent clementiam tuam. Vini exhalandi, non acuendi ingenij cauſa declamitas. Hæc tu quum per me acta meminiſſes, niſi illis quos uidemus gladijs cõfideres, maledictis me prouocare auſus eſſes? Quum te ultro mihi idem illud deferente nunquam ſum dehortatus. Obſecrabo obteſtaborq; uos Iudices. Lex eſſe cum telo hominis occidendi cauſa uetat. Magna laus, meoq; iudicio omnium maxima. Tu unus adoleſcens uniuerſum ordinem de ſalute Reipub. prohibuiſti. Erat ei uiuendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Hoc concurrendi genus frequenter uſurpari ſolere annotauit Aulus Gellius, id quod & aures & exempla doctiſſimorum probant. Alia Quintiliani ſententia uidetur, quam complexus eſt his uerbis, Peſſimè longæ, quæ eaſdẽ inter ſe literas committunt, ſonabunt. Si per eaſdem literas intelligit duas uocales eiuſdem nominis, ab illo diſſentio. ſi uult hunc intellectum capi, Peſſimè longæ uocales ſonabunt, quæ committunt eaſdem inter ſe literas, id eſt, uocales illas de quibus agitur, iungunt, obſcurus eſt ſermo, & odioſè prolixus. Breuiter atque dilucidè, nec minus orna

nus ornatè dici potuit: Peßimè *longæ sonabũt.* Nam *proximè dixerat hæc,* Tum *uocalium concursus, qui quum accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio.* Ex *quibus supplere quisque posset quæ locutus est ambiguè.* Sic *enim habet res.* Vocalium *concursus imperitis est notabilis.* È *uocalibus peßimè longæ sonabũt.* A, *et* E, *quiddam rusticanum sonant, propterea colliduntur à* Græcis: *id quod priore iam libro diximus. has igitur non ita sæpe* Cicero *coniunxit.* Et *socijs gratißima esset eius integritas & fides.* Ipse *in eadem* Africa *esse uoluit, in qua erat rex potentißimus inimicus huic causæ.* De *salute populi* Romani *extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse uidebat.* E, & A, *ut minus dissona, ita sæpius finitima sunt: ut,* Voluntate *ad ea arma profectus sum.* Eorum *ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio.* Nam *si uidissem, quouis profectò quàm isto modo à te agi maluissem.* Qui *opem à me atq; auxilium petissent.* A, *et* I, *hiulcam & agrestem efficiunt uocem, ut in simplicibus, aulai, materiai, syluai, frondosai, quæ quum ueteres poëtæ frequenter usurpassent, posteriores ut nimium uasta repudiarunt.* Committit *eas* Cicero *nonnunquam, ut pro* Ligario, Diligentia *inimici inuestigatum est quod latebat.* Qua *in legatione & socijs et ciuibus se probauit.* In *prouincia pacatißima ita se gessit, ut ei pacẽ esse expediret.* I, & A, *sicuti suauius audiuntur, ita multò sæpius conferuntur, ut,* Quod *nos domi petimus prostrati ad pedes.* Non *commemorarem, nisi à te cognouissem.* An *sperandi* Ligario *caussa non sit, quum mihi apud te locus sit etiã pro altero deprecãdi?* O, & E, *minus in occursu hiant, sed tamen insuauia sunt, & ingrata: ut,* Hic *æquo animo esse potuit.* Laudem *adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum re-*

dundare. Quid uociferabare decem milia talentûm Gabinio esse promissa? E, & O, cõcurrunt urbanius: ut, Quare omnium rerum una reprehensio est, quòd regnum intrarit. Itaq; obijcias licet quàm uoles sæpe, palliatum fuisse: Aderat uis, quæ summas frangit infirmatq; opes. O, & I, si diphthongum faciunt, nullam in pronunciando faciunt deformitatẽ, ut, οἶκος. at in iunctura, quum separantur, absona sunt, & maximè si uocalis O, producitur. Hinc fit ut O longo, quod ω μέγα uocãt, cedat iota atq; subscribatur, ut in quarta declinatione recto casu numeri secundi μενέλεῳ, pro eo quod est μενέλαοι, & in uerbis βοᾷς pro βοάεις dicitur. Minus est uitij in eadem litera breui. Fluit enim; nec in ore cauo tandiu immurmurat. Vtrunq; reperies apud M. Tullium, ut pro Rabirio Posthumo, Rapientur homines in hæc iudicia ex omni nõ modò inuidia, sed sermone maleuolorum, nisi cauetis. Nec uerò id hominum quisquam, sed tempori aßignandum putauit. I, & O, contrà nihil dissonant, ut, Qui tandem conuenit, aut tam graui onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam, mille talentûm acceßionem esse factam? aut in tanta mercede hominis (ut uis) auarißimi, mille talentûm deceßionẽ esse concessam? Neq; ego cui omnium ciuium libertas charißima fuisset, meam proiecissem. A, & V, iunxerunt Latini, ut fraus, laus, audio, supplaudo. nõ in uno uerbo separauere, nisi quum peregrina asciuerũt in Latium, cuiusmodi sunt hæc, Archelaüs, Amphiaraüs, Oenomaüs. Senserũt opinor hinc effici uocem uastè patentem & inuisam. Quod si est, & in compositione uitium committunt, ut, sylua uritur, humida uligo, musa una, scelerata usura, & id genus alia, quæ quisq; uir auris eruditæ sentit esse patula atque subagrestia. Cõiunxit Tullius, Si uniuersa (ut dixi) prouincia

loqui

loqui posset, hac uoce uteretur. At si cõmutaueris, & V A dixeris, congredientur amicè & urbanè. Cicero in Verrem, Ipse in oppidum accedere noluit, quòd erat difficili ascensu atque arduo. Idem ferè iudicium est de uocalibus quæ primæ sunt in onere & usu. Hiant adiunctæ, quemadmodum & in simplicibus, cous, sardous, eous. Adiungit tamen Cicero, Quousq; abutêre Catilina patientia nostra? Similia sunt hæc, In loco uberi, in labello udo, colligo uuas, amputo ulmos, à tergo urgetur: ex quibus nulla soni concordia delectat aures. Postrema cum quarta non grauius offendit in collocatione, quàm in his singulis, tuo, suo, diluo, ruo, statuo. Cæteræ uoces non admodum torquent os, atq; pronũciantis instrumenta: quamobrem sæpius multo committuntur in ordine uerborũ. Dico secundam cum tertia et quinta, tertiam cum quarta, contrà tertiam & quintam cum secunda, quintam cum tertia. Refer ad aurium iudicium quæ proponemus Ciceronis exempla, cognosces. Quamobrem si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo uideor. Queruntur accusatores se idoneos nõ habere. Id mihi erat aduersarium maximè. In hac causa Iudices tametsi utrunque esse arbitror perspicuum, tamẽ de utroq; dicam. Hoc si tu inimicus eius factum negabis, eodem tempore in eadem prouincia tu ipse fecisti. Neminem mihi esse præponendum actorem putabit. Sentis audiendo quàm molliter confluant hæ soni tenuis et remissi literæ. Fugienda uocalium etiam tenuium multitudo, propter quam specici, progenici, mollitici, & eiusmodi casus odiosæ uastitatis uix apud bonos autores reperiuntur. Breues interim placent, ut apud Ouidium,

Huc coëamus, ait.

Terentius hanc molestiam uitat elisione & contractione.

Cuius

Cuius tu fidem in pecunia perſpexeris,
Verêre uerba ei credere?
Nam quæ inſcitia eſt,
Aduorſum ſtimulum calces?
Poſtridie ad anum rectà pergit.
Illos ducere eadem hæc lex iubet.
O' Phædria, incredibile eſt, quãto herũ ãte eo ſapiẽtia.
Abi Phædria, eum require, atque adduce huc.

Verb' ei, duabus ſyllabis: Inſciti' eſt, quatuor: Poſtridi' ad, totidem: ducer' eadem, quinque: anteĉo, tribus: Phædr' ûm, duabus exprimitur. Et quum uocalis natura longa fluit atq; corripitur in concurſu, ut minus audiatur. Vergilius,

Et longum formoſe uale, uale, inquit, Iola.
Stipitibus duris agitur, ſudibus'ue præuſtis.

Imitatus eſt Homerum, qui perſæpe recipit hanc figuram, ut Odyſſeæ uerſiculo primo:

ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον.

Hinc planum fit quod ſuprà diximus, eſſe minorem in correptis offenſionem, quoniam celerius & expeditius exiguntur: maiorem in longis & aſpiratis, & accentu cõcitatis, ut in loco arduo, in haſta ornata, in tribunali edito, in adunco hamo, in uiridi herba. Expoſita noſtra de principum literarum concurſione ſententia, ne quis exiſtimet eſſe uitium grande committere duas generis huius literas, Ciceronis & Quintiliani iudicium totidem uerbis huc transferemus. Habet, inquit Tullius, ille tanquam hiatus è concurſu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratã negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Audiamus alterum, Non tamen id, ut crimen ingens expaueſcendum eſt: ac neſcio an negligentia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic

metus

metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ est hoc pati, ita humilitatis ubique perhorrescere: nimios'que non immeritò in hac cura putant omnes Isocratem secutos, præcipue'que Theopompum. At Demosthenes & Cicero modicè respexerunt in hanc partem. Nam & coëuntes literæ (quæ συναλοιφὴ dicitur) etiam leniorem faciunt orationem, quàm si omnia uerba suo fine claudantur: & nonnunquam hiulca etiam decent, faciunt'que ampliora quædam. Hactenus Fabius. Sit hæc libertas alijs ætatibus, alijs exercitationibus: ego puerum optimis assuescere bonum duco, maximè quum stylo dat operam in ocio literarum.

De coagmentatione consonantium literarum. CAP. IIII.

POstea quàm de literarum principibus, quæ in concursione uoces efficiant aut suaues, aut hiulcas, satis multa diximus, ex ordine de structura consonantium quæ aut molliter, aut asperè inter se coëant, breuiter exponendum uidetur. Ex his optimè cohærent, quæ labris coëuntibus efferuntur, ut M *&* B, M *&* P, *& eadē litera repetita quū finis est extremi uerbi, & principium sequentis: quibus adde* M, *&* V, *consonantē, & eam quæ prima est in furente, propterea quòd altera penè labra admouet, altera labrū dente premit.* Exempla *sunt apud* Vergilium:

Errantes hederas paßim cum baccare tellus Fundet–
–Manet alta mente repostum
Iudicium Paridis–
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat
Nimborum in patriam loca fœta furentibus austris
Aeoliam uenit–

Italiam

Italiam fato profugus Lauinaq; uenit Littora.

Permulta reperies eiusmodi apud oratorum principem, quod genus sunt hæc: Domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli. Omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut alijs eam præreptam uelim. Victoriam fortuna tuam esse totam & propriam fatetur. Quum uerbum capit initium ab ijs cõsonantibus quæ sine adiumento labrorum post dentium septum pronunciãtur, cuiusmodi sunt, C, D, G, L, N, Q, R, S, T, X, Z. Non acerbè quidẽ, sed aliquãto asperius iungitur cũ priore uerbo, quod M, postremo cõcluditur. Hoc quale sit, cognosce ex his oratiõibus in quibus literæ post M, ex ordine ponuntur. Nunquam enim ad consilium casus admittitur. Amplificauit eius pristinam dignitatẽ. Fortuna in istius se societatem gloriæ non offert. Bellicæ tuæ laudes celebrantur omnium gentium literis atque linguis. Vereor ut hoc quod dicam, non perinde intelligi auditu posit, atq; ego ipse cogitans sentio. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendum'que esse putaui. Neq; enim ego illa, nec ulla unquã secutus sum arma ciuilia. Nunc uenio ad grauissimam querelam, & atrocissimam suspitionem tuam. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucunditatem inaffectatam?

Quinq; tenent cœlum zonæ.

In hac omni structura quòd M, elementum suauissimũ est, parum quidem offendit asperitas, nonnulla tamen est: quod indicasse uidentur illi cõditores linguæ Latinæ, qui in simplicibus uerbis ut hanc fugerunt literam, ita quoq; N, magis familiarem collocauerunt, ut ancilla, induit, angit, Manlius, canna, unquam, ensis, antrum, anxius. Hinc

ſuffragante aurium iudicio cognoſcitur N, ab ijs omnibus cōſonātibus in ſtructura minus diſſentire. N, ante L, quidē & R, uox inſuauior eſt: quamobrē illino non inlino, irruo non inruo dicitur. Quū repetitur, ut in canna, ſiccitate quadam radit aures: ſed ne ſic quidē eſt magnopere fugienda. Quod ut intelligatur, ex Cicerone proferemus exempla, & ordinē literarū perſequemur. An non cadunt hæc in Antonium? Quid enim in eum non cadit? Reliquū eſt igitur crimen de ueneno. Et id quidem nemini Græcorū uideo adhuc cōtigiſſe, ut idem utroq; in genere laboraret. Illæ uerò non loquūtur ſolum, uerùm etiā perſonant. In negotio quod actum dicitur, nullum ueſtigium. Quia nō poſſet negare ab illis pecuniam datā, non quæſiuit procul aliunde. Non cauſſa, non locus, nō facultas, non cōſcius, non perficiendi, non occultandi maleficij ſpes, non ratio ulla, nō ueſtigium maximi facinoris reperietur. Quāuis bonas leges uitioſe per uimq; tulerit, tamē hæ leges non ſunt habendæ. Iam in tanta iſtius impudētia remittēdum aliquid uidetur. X, & Z, quum proximè ſequuntur N, ſic habēt. X, durior eſt, Z, mollior. N, ante B, M, P, paulo durior eſt: propterea dicitur imbuit, non inbuit, impurus non inpurus, immēſus non inmēſus. Sed & his aliquando præponitur. Noſtri ſenſus ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Spem attulit non modò ſalutis conſeruandæ, uerùm etiam dignitatis priſtinæ recuperandæ. An poteſt cognatio ulla propior eſſe, quàm patriæ? In ſumma dicam, M, quinque conſonantibus optimè præponitur, reliquis haud peſsimè: N, uerò contrà quinque eaſdem non amat, reliquas omnes non grauiter odit. Quò feruntur hæc, inquies? ut de tua compoſitione iudicare poſsis, & ut amica perſæpe iungas,

inimica raro. Vtraque (dico M, & N,) sed aptius secunda quàm prima connectitur I, consonanti.

-Sæuæ memorem Iunonis ob iram.

-Et quisquam numen Iunonis adoret Præterea?- *Statuuntur interdum principio uerborum, ut, in mari, & in* Neptuno. *Quamobrem uidendum est quibus aptius adhærescant.* Vt *insideant sibi, iam diximus: ut cæteris occurrant, uocibus, testimonijs agemus.* Nonnihil *dissentiunt ab his elementis,* C, D, T.

Lac mihi non æstate nouum, nec frigore desit.

Nunc *naues contra prædones penè inanes* Cleomenes *ducit.* Dictitat *se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit.* Dictitat *nihil esse tam sanctum, quod non uiolari pecunia possit.* Videt *multos equites* Romanos. Pecunias *non petunt, relinquunt, & negligunt.* Post B, L, R, & S, *paulo melius collocantur.*

-Troiæ sub mœnibus altis.

Plaudentem *nigra figit sub nube columbam.*

Magno *in dolore sum,* P. C. *uel mœrore potius.* Nanque *canebat Silenus, ut ipse tener mundi concreuerit orbis.*

-Et pura per noctem in luce refulsit Alma parens.-

Apud *exteras nationes omnium sermone percrebuit.* Neque *tantum me expectatio accusationis meæ commouet, quantum istius insidiæ nefariæ.* Consule *tuas aures, nihil horum teneriũ senties, nisi fortè quod* L, & S, *emolliunt.* Quamobrem *artificis est, ubi uult suauis esse, nihil eiusmodi frequens instruere.* His *enim structuris uti non uetamur, sed adhibere modum iubemur.* B, *in paucis uerbis extrema pars est, ut in his, ab, ob, sub.* Nec *est ulli sequentium in oratione planè familiaris, nisi uni quæ prima sedet in Ioue, & in Iunone.*

Ab Ioue

Ab Ioue principium Musæ. –

Liuius omnibus tum mutis tum uocalibus anteponit. Nam ultro durius quiddam, ut grandius atque robustius affectat, & Vergilius interdum,

–Tyrrhena ab sede profectum.

Et teneram ab radice ferens Syluane cupressum.

Aliter populo Romano doctisq; scriptoribus uisum est, qui detraxerunt hanc literam, & a, non ab, ante consonantes reliquerūt, ut, Suos necessarios à faucibus macelli corrogat. Postulat à Burrieno prætore Næuius, ut ex edicto bona possidere liceat. À quibus quum est certum auxilium petitum, ita tamē disceditur, ut idibus Septemb. P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. À Cn. Dolabella deniq; postulat, ut sibi Quintius iudicatum solui satisdet. À me, qui neque excogitare, neque pronunciare multa possum, breuitas postulatur. Ostendam primū causam non fuisse cur à Pretore postulares ut bona Publij Quintij possideres. Cur maluerunt ueteres abscedit, aufert, amouit, abstulit, quàm abcedit, abfert, abmouit, abtulit, nisi quòd B, ante consonātes durum uidebatur: at non ubiq; potuerūt eam pro uoluntate mollire, ut in his, abdit, abducit, abnuit, abrupit, quæ uerba principio dura, nunc emollita sunt usu. À præpositio consonantibus, ab autem uocalibus & I, consonanti bene præponitur. Abs penè reiectum est ad antiquata uerba & inusitata. Cicero in Oratore, Vna præpositio est abs, eaq; nunc tantū in accepti tabulis manet, nec his quidē omnium: in reliquo sermone mutata est. Idem tamen in Diuinatione dixit abs te. Sunt qui dictum probent, Abs quolibet: at Cicero à quibus, non abs quibus, dicit pro Quintio. Vt autem B, subiecta consonantibus obluctatur, sic & eisdem appo-

sita nonnihil resistit, nisi quum succedit ei quæ princeps est in more atq; moroso. Morũ bonitas, suauis est oratio. Lac bibitur, uenitur ad Bibulũ, exul Brutus, Numẽ Bacchi, uir bonus, Tyrannus Busyris, Redintegrauit bellum, Thrax bellicosus, Subaspera est hæc & leuiter abrupta compositio, qua tamen usus est Cicero, Nec in misera uita quicquam est prædicabile aut gloriandum, nec in ea quæ nec misera sit, nec beata. Præsidij ad beatè uiuendum, in uirtute satis est. Nonne tantò miserior, quantò sibi uidetur beatior? Semper sapiens beatus est. Hæc etiã in equuleum conijciuntur, quò uita non aspirat beata. Vergilius,

–Quid bella Tyro surgentia dicam?

Sunt aures delicatæ nimis, quæ lubenter audiunt set pro sed, optinet pro obtinet, & eiusmodi quædam. Litera secunda in ordine cõsonantium rarò uerbum Latinũ claudit, multò rarius Græcũ. Græci dicunt ἐκ, ante consonantem loco præpositionis ἐξ, nos ac, lac, halec, hic, hæc, hoc, istic, illic, istuc, illuc, sic, nec, & eiusmodi pauca, quæ facilè cohærent in his literis quæ primæ sunt in Cicer. & in Quintio. Sumantur in argumentũ uerba singula, succendat, accedit, accitur, acquirit, acquiescit, et id genus multa, in quibus est quædam literarum familiaritas, quam in compositis inuenire licet: ut, Video adhuc constare omnia Iudices. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronũ occultator & receptator locus. Omnes hanc quæstionem te prætore manifestis maleficijs, cottidianoq; sanguine demißius sperant futurã. Eadem litera C, præposita cæteris cõsonãtibus, ut tenuis est atq; muta, sic etiã subobscura est: unde fit ut in compositione obscurius quoddam uitium cõmittat. Stridet aliquantulũ, quod anseres indicat, & ranæ loquaces: nec in uocibus est primæ suauitatis.

Clodij

Clodij furores hoc ferro & hac dextra à ceruicib.repuli.

Haud secus ac iussi faciunt-

Hanc gloriam sustulit.De cuius laude nec hic locus est ut multa dicantur.Chrysogonus à uobis hoc postulat. Dura mihi mediusfidius fortuna Po. Romani & crudelis uidebatur,quæ tot annos illum in hanc Remp.insultare uideret,& pateretur.Lac præceperit æstus. Video hunc nullius rei mutasse cõsilium.Quæ tot ac tales uiros impediat. Dum hic uiueret,locũ relinquere noluit.In his est aliquid occulti discriminis.Nam mollius excipitur à quibusdam, ut ab S,et T.sed in re tam parua nolumus immorari.Apponitur hæc litera,sequiturq; multo frequẽtius,propterea quòd plura uerba ducunt ab ea principium, in eandẽ finiuntur pauciora. In hoc ordine coire propius & annecti mihi uidetur,id quod auribus & exemplorum frequentià existimari potest. *-Nec cura peculi.*

Necdum illis labra admoui,sed condita seruo.
Et sol crescentes decedens duplicat umbras.
-Rapidum Cretæ ueniemus Oaxem.
Ah Corydon Corydon- *-Pan curat oues.-*
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes.
-Frigus captabis opacum. *-Herbas contundit olentes.*
Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.

Nihil est hic quod aures grauiter offendat, nihil etiam quod magnopere delectet. Itaque C, propior est uirtuti quàm uitio,maximè quum literis occurrit L,N,R,S, & T, quæ in eodem propè habitu oris efferuntur. Idem est iudiciũ de Q, litera cognata.Nam C,K,Q, pro K,Græco Latini fecerunt.Ex quibus alterũ non est huiusce contemplationis. Q, non claudit,sed inchoat uocem.

-Non ausim quicquam deponere tecum.

Audiat hæc tantum uel qui uenit-
-Amauit nos quoque Daphnis.

Consonantium literarum tertia mollitur in C, ut accedit, acquirit. in F, ut affinis. in G, ut aggreditur. in L, ut alluit. in M, ut ammiratum, non admiratum pleriq; dixere. in N, ut annectit. in P, ut apparet. in R, ut arripit. in S, ut assuit. in T, ut atterit. Hæc, credo, mutatio non esset, si perquam familiariter elementis illis adhæsisset. Eadem repetita nihil offendit. Quid dicam? haud dubiè. ad delubra. Sed & alijs iungitur non sine offensione:

Huic aliud mercedis erit-
An deus immensi uenias maris. -Quid, qui
Luxuriem segetum tenera depascit in herba?
-Victum Dodona negaret.
-Duplici aptantur dentalia dorso.
Tempore non alio dicunt regionibus illis.
Quæsitas ad sacra boues Iunonis-
Illa seges demum uotis respondet auari Agricolæ.
In quascunque uoces artes, haud tarda sequentur.
Tondent dumeta iuuenci.

Vt aliquis metus adiunctus sit ad gratiam, Ciceronis est in diuinatione. Si literæ quæ proferũtur eodem penè oris habitu, minus exasperant uocem, certè D, cum L, N, S, T, quæ pronunciantur ad dentes, haud multũ dissentiet. Sed hic non solùm ratio, uerùm etiam consulitur auris: quæ si fuerit exercitata, de sonis optimè iudicabit. Ne quid tamẽ sensus erret, obseruanda sunt quæ eloquentißimi quique uiri frequẽter usurparunt. F, in uerbo Romano litera postrema non est, quamobrem in iuncturæ commißione semper apponitur: præcedit M, suauißimè, id quod iam suprà diximus.

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ. S, amicè: ut,

–Noctem flammis funalia uincunt.

Quinquaginta intus famulæ.– T, non multo asperius.

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Dant famuli manibus lymphas. Cæteræ minus familiariter.

–Sed famam extendere factis,

Hoc uirtutis opus.– Sic fatur lachrymans–

Hi summo in fluctu pendent.–

G, nulli uerbo Latino finis est. Paulo crasßius ac robustius auditur quàm C, cui propinquum est affinitate soni, quapropter minus uenustatis habuit in fine. Principiū multis est, ut his, gaudiū, gero, gibbus, gobio, gustus, gratia, gleba, glires, gloria, deglubo. Quid alijs iuncta sonet, in his similibusq; perpēde. Miles fuit sub Gabinio. Hoc grauiter tulit. Metus adiunctus ad gratiam. Consul gaudio plenus. Pupilli curā gerit tutor. Crimen grādē commisit. Queritur grauiter Cæsar. Obscurus genere Octauius sibi magnam peperit gloriā. Si me roges an sit hac in cōmissura uitium, dicā paulo apertius esse, quàm in ea quæ C, iungit, à qua solùm fortiore sono differt: sed ne hoc quidē magnopere fugiendum, nisi sic loqui turpe sit: Huius gloriæ C. Cæsar quā es paulò antè adeptus, sociū habes neminē. Fortuna in istius se societatē gloriæ non offert. Omni copiarū genere abundātes. Quo studio incēdimur nō modò in gestis rebus, sed etiā in fictis. Nunc uenio ad grauißimam querelam, & atrocißimam suspicionē tuam. Inuitus audiui satis te diu uel naturæ uixisse, uel gloriæ. Satis, si ita uis, naturæ fortasse: adeò etiam, si placet, gloriæ. Quum uox initium ducit ab ea litera quæ in Iulio prima est, non asperat sonum prioris, nisi quum uehemētius effertur: &

inter I, & G, nullum discrimen fit in pronunciando.

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro.
Ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est.
-Et mi genus ab Ioue summo,
-Rex Iuppiter omnibus idem.
-Non clausa tegunt iam mœnia Teucros.
-Vbi hic Iuno? demissá'ue nubibus Iris?
Talibus orabat Iuno-
-Nunc sera querelis
Haud iustis assurgis.-
-Iam quærit sydera opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terraq́; mariq́;.
-Medias illis opponere turmas
Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Horridus in iaculis.-

L, in compositione interdum præcedit, interdum subsequitur, litera per se mollis & tenera, non tamen omnibus eodem modo facilis & obuia. Hoc quale sit, intelliges ex his, allusit, illexit, pellexit, collustrauit, elegit. Si dixeris adlusit, inlexit, perlexit, conlustrauit, exlegit, absonum quiddam senties, quale non est in his, albus, alnus, aluus, sulfur, algor, alpes, celsus, altus. Vtamur exēplis: Nihil'ne te nocturnū præsidium palatij? nihil urbis uigiliæ? nihil timor populi? nihil consensus bonorum omnium? &c.

Nil super imperio moueor-
-Nihil mea carmina curas.
Sol tibi signa dabit.-
Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.
Nil ualidæ iuuere manus-

Hæc uolubilia. At Consul Romanus, & uigil Xerxes, aspera sunt. Succedit eadem litera.

-Num lumina flexit?
Num lacrymas uictus dedit?-
-Lencum libat honorem.
-Ipse deum manifesto in lumine uidi.
-Ac totum sub leges mitteret orbem.
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ nigri cum lacte ueneni.
-Nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis.-
Eminet, ac læua tacitis subremigat undis.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras.
-Mactant lectas de more bidentes.
-Hæret lateri letalis arundo.
Ille dies primus læti, primusq́; malorum.
Causa fuit.-
Scilicet is superis labor est-
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq́; tyranni
Odere, infensi Tyrij-

Omnino melius antecedit, postposita minus aliquanto co=hæret. Sed ne sic quidem habenda est inter eas quæ per=sæpe fugiuntur. P quum præmittitur M, suauißimæ uocis est. quum præferuntur cæteræ, non grauiter offendit.

Nec pluteum cædit-
Ad populum phaleras. Rapitur ad tribunal prætoris.
Ius suum obtinere non potuit.
-Labatur pectore uultus.
Nos patriam fugimus- Sat prata biberunt.

R, insuauis est & iniucūda litera. caninam uocat Persius. Nunq̄ frequentabit eam qui suauitati consultum uolet. At qui rem duram & asperam tractabit oratione, hanc sæpe collocabit, nō in medijs uocibus modò, sed in coagmenta=

 tione.

tione. hinc robur, hinc affectus grauis, hinc ira, hinc grauitas & indignatio, hinc bellicus furor. Sed hic sonũ literarum, non usum, de quo postea futurus est sermo, quærimus, nec omnem sonum, sed quẽ maximè spectet orator. Minus est horrida ante mutas, & ante I, & V, cõsonantes. Hic acerba tamen & immitis: ut,

Vir bonus & prudens totum se explorat ad unguem.
-Ter cœlo clarus ab alto Intonuit.-
Contemptor diuûm Mezentius-
-Insignem palma per gramina currum,
Victoresq; ostentat equos.-
-Sumpsisse merentis Laudabor pœnas-
-Fruiturq; deorum Colloquio-
-Ingratis offer te irrise periclis.
His accensa super, iactatos æquore toto
Troas relliquias Danaûm, atq; immitis Achillis
Arcebat longè Latio-
Tendit iter uelis.-

Nec multo grauius ante M, N, & S, exhorrescit.
-Pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
-Mesapus equûm domitor, Neptunia proles.
Curuatis fertur spacijs-

Ante L, asperior est,
Proxima Circeæ raduntur littora terræ.

Durè sibi occurrit,
-Maior rerum mihi nascitur ordo.

Apposita sicut apertius auditur (tunc enim est in arsi, nõ in thesi) ita quoque uidetur immanior. Ab radice.-
Hæc responsa patris Fauni-
Ergo iter ad regem indicit-

Arma uelit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.
-Externusq; in regnum quæritur hæres.
In dubijs responsa petunt-
Centum lanigeras mactabat rite bidentes.

S, à fine uerbi quale est optimus, detrahebant ueteres, nisi uocalis insequebatur. Testis est in Oratore Cicero. Quinetiam, inquit, quod iam subrusticanum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optimus, postremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in uersibus, quam nũc fugiunt poëtæ noui. ita enim loquebantur, Qui est omnibu' princeps, &, uita illa dignu', locoq;, non dignus. Non comprobat hanc loquẽdi consuetudinem, quæ subrusticana iam uidebatur, sed ostendit ueteres illos suauitatis artifices fuisse, & interdũ huius offensionem literæ uitasse. Non offendit quum T. subsequitur, cui proximè cohæret: ut, In manibus tabulas habebamus. Cæteris quoque uocibus committitur, ut, Cedo cui Siculo, quum is reus fieret, ciuis Romanus cognitor factus unquam sit? Non immorabor in exemplis, quæ sunt propè infinita. S, nihil habet durum in coagmẽtatione. Quod si uideor aliter iudicare quum mẽtionem de cæteris consonantibus facio, ne quis instet molestus. Hoc dico, in se nihil habet asperum in coagmentatione. Si quid asperitatis est, in hac litera nõ est. Ne tamen in eadem parte crebra sit, ac nimium multa. Sibilat enim, ac quasi flatus euanescit. T, quàm D, tenuis magis est, propterea per se ipsa minus offendit. Exempla subijcerem, si non esset in manibus illorum copia. V, consonans non dissilit in iunctura, nisi asperior illi committitur: ut,

-Volitans sub uerbere turbo.

-Diuosq;

-*Diuosq; in uota uocauit.*
-*Rutulosq; exercent uomere colles.*
Per uarios sternit casus.-
Hac uos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Accepit uenientem-

X, asperæ concursionis est: ut, Plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere poßitis. Vt pia & æterna pax sit. Audax præcipuè fuisse uidetur in conuocandis hominibus & armandis. Hoc aiunt constitutum esse cum seruis, ut ad balneas Xenias uenirent.

At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit-
-*Ex alto uox reddita luco est.*
Quinetiam ueterum effigies ex ordine auorum.
Antiqua ex cedro-
Ad nos uix tenuis famæ perlabitur aura.
Ob hanc asperitatem præpositio ex, in e, mollitur: ut,
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.

Z, suauißima mihi uidetur.

-*Nec zephyros audis spirare secundos.* -*Vela secũdi*
Intẽdũt zephyri- *Et zephyro putris se gleba resoluit.*

In componendo fugienda literæ eiusdem crebra repetitio. Hoc fit interdum quum plura uerba continua ab eadem litera ducunt initium, ut,

-*Cauum conuersa cuspide montem* *Impulit*-
Terras turbine perflant. -*Sedeant spectẽtq; Latini.*
-*Laxis laterum compagibus omnes*
Accipiunt inimicum imbrem-
-*Inq; sinus scindit sese unda reductos.*
-*Illic fas regna resurgere Troiæ.*

-Veniet lustris labentibus ætas.

Vidistis hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis. Ciceronis est hoc pro Cœlio, in quo mora quædam & interspiratio uitiosam minus efficit compositionem. uerba sunt eiusdem: Eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi uiderentur. Itaq; hæc causa ad testes tota traducta est. Si manebat tanta illa cõsuetudo Cœlij cum Clodia, quid suspicionis esset &c. In qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita uitia atq; flagitia uersentur. Sacrosanctum nihil potest esse, nisi quod per populum plebem'ue sancitum est. Virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. Cuius tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro Imperio teneri. Hæc apud summos oratores, qui minimis rebus occupati uideri nolunt, haberi uitia non debent. Nec sunt omnino cuiquam, sed magna ex parte fugienda. Nam docti uiri fugiunt, ut Vergilius,

-Spumas salis ære ruebant.
Aequora tuta silent-

Noluit hoc modo, Spumas maris, Aequora tuta tacent. Non placet aspiratio repetita. Quid enim abest huic homini? Quædam literæ minore cum offensione repetuntur, ut F, M, V, consonans.

-Loca fœta furentibus austris.
Velum aduersa ferit, fluctusq; ad sydera tollit.

Contra populi Ro. religionem & fidem fecisse dicitur. Vtrum enim scientem uultis contra fœdera fecisse, an inscientem?

Hoc metuens, molemq; & montes insuper altos
Imposuit- -Vasto cum murmure montis.
Ingentiq; manu malum de naue Seresti Erigit-

Incute

Incute uim uentis-

Deformes & literæ quæ non eædem, sed propè sunt eædem.

Eliquat, & tenero supplantat uerba palato.

Vna & eadem litera sæpius inserta, simile uitium cõmittit: ut, Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam. Lux deniq; alia est solis, & lychnorum. Ad mulieris libidines & delicias deposcitur.

-Manent immota tuorum *-Fata tibi.-*

Quæ te tam læta tulerunt *Sæcula-*

Sed quid opus teneras mordaci radere uero Auriculas?

Quum uerbum capit initium ab ijs literis quæ prioris erant ultimæ, aut ultimis finitimæ, conficitur ingrata uox, & auribus iniucunda, cuius generis hæc sunt: Nonnulli literati, ac studijs doctrinisq́; dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur. *-Da sternere corpus*

Loricamq́; manu ualida lacerare reuulsam.

-Italiam læti Latiumq; petimus.

Sibila lambebant linguis.-

Humani nihil à me alienum puto.

Quippe ferant rapidi secum, uerrantq́; per auras.

Eadem penè deformitas est in ijs syllabis, quæ penè sunt similes, cuiusmodi sunt:

-His unda dehiscens, *Terram inter fluctus aperit.-*

Nulla mora in Turno, nihil est quòd dicta retractent

Ignaui Aeneadæ.-

Vos imploro maria, portus, insulæ, littora.

Est enim huius seculi labes quædam et macula, uirtuti inuidere. Ad populum latum, ut is Publicius si domum reuertisset, & inde Romam redisset, ne minus ciuis esset. Teterrimam mortem obiret. Fugies hæc uoce mutata, ut,

Impulerat

Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras.

Vergilius melius fœdare quàm lacerare dixit. In hoc genere maximè uitandum κακόφατον illud, cuius est obscœnus intellectus. Est apud Vergilium,

-Iuuat ire, & Dorica castra, Desertosq́; uidere locos.-

Treis adeo incertos cæca caligine soles

Erramus pelago.-

Corpora fundit humi, & numerum cũ nauibus æquat. Syllabas Ca & ca, Cum & na, iungito, efficies alterum uerbum sordidum, alterum obscœnum. illud enim ad alui proluuiem, hoc ad pudenda refertur. Quamobrem ueteres dixere nobiscum. si enim præpositionem anteposuissent, literæ concurrissent obscœnius. Peccant igitur hæ commissiones, In arcu lethifero, me iecur alit, Gallicum nomen, mare Libycum nusquam quietum. Fugiendum cum necesse est. Huiusmodi uitia Cicero uitat interpositione uerbi, ut in his, Cum isto Næuio familiariter uiuit. Vt cum ipsi nihil alteri scientes incõmodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. Cum hoc nouæ litis genus intenderet. Cum absentis nomen reciperetur. Cum te nos non opinione dubia, sed tuis uestigijs persequamur. Cum is non solum Capuam uenisset. Sed & idem magnus orator non semper hoc fugit. Indicat hæc oratio ex decimaquarta Philippica: Itaque cum supplicationes iustissimas ex his literis quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Seruiliuśque decreuerit, augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni sed tribus ducibus sint decernẽdæ. Idem admisit tertio de Oratore: Iis qui hæc quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio, philosophia nominaretur,

naretur,hoc commune nomen eripuit. His addendum uidetur quod Quintilianus annotauit: Videndum,inquit,ne *syllabæ uerbi prioris ultimæ,sint primæ sequentis.* Id ne *quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit,* Res *mihi inuisæ uisæ sunt* Brute.*& in carmine,*

O *fortunatam natam me consule* Romam.

Hactenus Fabius. *Legem equidem probo, sed non possum mihi persuadere uitium tam apertum excidisse* Ciceroni. *Auris eius maximè erudita, uiriq; iudicium, sensus item acutißimus,& exercitatio diuturna,necnon scripta ab eo fœlicißimè,efficiunt ut hæc ultrò lusisse,nō temerè fudisse credam.* Aliud *est eū ex industria sic loqui,aliud imprudētem effundere.* Excidūt *ea quæ labuntur imprudenti.* Nec *assentior illis qui quū hunc audiere uersiculū,extēplo inuitis* Musis *eum fecisse uersus existimāt.* Ignorant *quàm multos fœliciter expresserit, ex quibus cōiecturā capere licet,nō illi uenam,sed tempus & uoluntatem defuisse.* Inuisæ *& uisæ,fortunatam & natā,in eisdē propè literis habent antitheton,atq; dißimilitudinē quandam nō ingratam examinātibus pondera uerborum, in qua lusit acutus uir,ut in gracili filo orationis.* Idem Quintilianus *ad iuncturam monosyllaba refert quasi ad coagmentationē,quæ tam parua quàm magna iungit, nō ad uerborum delectū pertineant.* Eodē *refert longa breuiáq; uerba,quæ esse numeri,nō iuncturæ,sciunt omnes* Rythmici. *Adiungit similiter cadentia,similiter desinētia,& eodē modo declinata, quæ schemata sunt interdum,& uerborum figuræ.* In *his luminibus orationis aliquādo est numerus sponte fluens, & quædam uenustas.* Quamobrē *si crebriores erunt,non qualitate, sed quantitate peccabunt: nec erit illud commissuræ uitium,sed quantitatis.* Hoc *potius annotandum,*

iuncturas

iuncturas asperas esse quibus innectuntur multæ conso-nantes, cuiusmodi sunt istæ, dolẽs regina, post meridiem, hyems frigida, pons fractus, ingẽs stridor, urbs præclara. In his efferẽdis spiritus elaborat. obluctantur enim ac re-sistunt, nec expediri se sinunt implicatæ. Ea de caussa ue-teres dixere poˀmeridiem, & pomeridianas quadrigas. Si quod uitium admittet cõpositio, minus erit in his quæ interspiratione diducuntur, quàm quæ uno eodemq; co-natu proferuntur. Nam mora & interuallum impedimẽ-to est quo minus res alioqui uitiosa audiatur.

De coagmentatione uocalium & consonantium. CAP. V.

IN compositione iuncturarũ sæpe uocalis adiungitur consonanti, aut contrà uocali consonans. Tumq; ferè uerba de uerbis apte cadunt, & in æquabili commissura non admittunt hiatum. Vt enim lapides quadrati facillimè connectuntur, sic & eiusmodi literæ proximè cohærent. Vtq; læue corpus & politum sine offensione transmittit ungues, sic & illa coagmentatio pronunciantis impetum sinit excurrere celeriter, & ad exitum ferri: ut,

—Tuus ò regina quid optes,
Explorarę labor, mihi iussa capessere fas est.
Parce metu Cytherea, manent immota tuorum
Fata tibi.—

Pauca mihi uidentur esse de prouinciæ dignitate, uetustate, utilitate dicẽda. Populo Romano iucũda suburbanitas est huiusce prouinciæ. Excipitur M, à cõsonantibus, quæ præposita uocali non aliter absumitur in carmine, atq; uocalis obuia uocali. Id fit à poëtis propter hiatum & offensionẽ quam parit hæc litera, ut hic,

Monstrum horrendum informe—

Sic pronuncietur, Monstr' horrend' informe. Sed & sic quoq; multum laborat oratio. In oratione non eximitur, sed obscuratur, autore Quintiliano. M, litera, inquit, quoties ultima est, uocalem uerbi sequentis ita cõtingit, ut in eam transire poßit: etiam si scribitur, tamen parum exprimitur, ut, Multum ille- & , Quantum erat. adeò ut penè cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. Neque enim eximitur, sed obscuratur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Vt nunc est pronunciatio, & scribitur, & exprimitur, quemadmodum uocales omnes, quas elisisse ueteres antea diximus: & abusus ille frequens effecit, ut uitium minus audiamus. Nec quid hic agas, certum est. Sic enim pronunciare, durum uidetur, & durius ab omnium more desciscere. Veteres elidebant M, in oratione. Nam teste Quintiliano Cato scripsit, die' hanc, & M, in E, molliuit. unde confirmari potest illud dictum nostrum de collisione uocũ, sic Latinos ut Græcos usos esse apostropho. An Cicero pronunciarit M, alijs pronunciandum relinquo: certè frequenter anteponit eam uocali, & in eadem sententia, ut in hac: Reperiemus, si istum ad aliud iudicium perducere potuerimus, quibus probemus istum in quæstura pecuniam publicam Cn. Carboni Cons. datam auertisse, quibus suadeamus istum alieno nomine à quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Vastè sonat ante A, literam apertiorem, maximè quum uocum repetitio est, ut, Gn. Pompeij memoriam amisimus. Quod si dixeris, Gn. Pompeij memori' amisimus, nihil offendet, & hoc modo Ciceronem egisse credibile est. A, profertur ab arteria, O, ab ore cauo: itaque ab extremis labris, quibus M, enunciatur, plurimum distant

distant. Ex eo fit,ut cum duabus I,& V,parum distantibus minus pugnet in occursu,cum reliquis immanius.

Quæ figuræ coagmentationi subseruiant. CAP. VI.

E Figuris, quarum multus est numerus, quædam non aliò uidentur admitti, nisi ut aptius in oratione uerba componantur. Quod genus, quoniam uerbum collocat eo quo maximè decet loco, etiamsi temporum non numeratur quantitas,ad commissuram partium referẽdum esse puto. Talis est anastrophe, quæ nulla necessitate commutat ordinem. Ea frequentius utuntur poëtæ, ut Vergilius,

Vrbs antiqua fuit,Tyrij tenuere coloni,
Carthago,Italiam contra.–

Fac sic,Carthago,contra Italiam:stabit ratio uersus, sed compositionis ille decor exciderit.

Progeniem sedenim Troiano à sanguine duci
Audierat.– –Maria omnia circum.
–Magno cum murmure montis.
Vnius ob noxam.–
Quos inter medius uenit furor.–
Transtra per & remos.–

In oratione dicitur,Quócum,quícum, magna ex parte. Cicero pro Deiotaro,Quócum erat non hospitio solùm, uerumetiam familiaritate coniunctus. Fit hoc etiam, ne duo uerba in eandem literam cadentia iungantur,ut

–Magno in populo.–
Multi illam magno è Latio totáq; petebant
Ausonia.–

Eò nonnunquam spectat Apocope,ut,

–Immitis Achilli. –Duri miles Vlyßi.

Immuta sic, Immitis Achillis, Duri miles Vlyßis, peccabit ὁμοιόπτωτον, id est multorum casus idem. Bene igitur dixit Vergilius,

–Tumidumq́; sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis.–

Peius erat, axe tonante. Ad huius uitij fugam nonnunquam utimur diphthongo græca, quæ fit ex E *&* I, *ut,*

Cogunt me Neptune preces descendere in omneis.

Sed & hæ literæ minus agrestes sunt in quibusdam: quod A. Gellius testatur. Quamobrem Virgilius dixit,

–Treis littore ceruos Prospicit erranteis. –
Despiciens mare ueliuolum, terrasq́; iacenteis.
Atque illum taleis iactantem pectore curas.
–Tristeisq́; ruinas
Solabar –

Rusticè dixisset, tres ceruos errantes, & terras iacentes: quanquam plerisque propter abutendi consuetudinem hæc quoque dulcia uidētur. Id non fit in omnibus generis eiusdem, ut,

Aspice bis senos lætantes agmine cygnos.

hic consulendæ sunt aures, quemadmodum ubi continua multa eodem fine clauduntur. Nec enim semper offendunt audientem, ut hæc,

Aeternis regis imperijs –
Cui mater media sese obtulit obuia sylua.

Itaque Pharsalico prælio facto à Pompeio discesßit. Mutantur aliquando casus ut aptius sedeant, ut,

Huc delecta uirûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri. –
–Quorum melior sententia menti.
–Da flammam euadere claßi.

Et

–Et classe subegit

Amissa, socios ignotæ linquere terræ. Inuenustior fuisset ultimus nominum casus, *Cæco latere, mente, classe, ignota terra.* Et genus aliud alio gratius est, ut,

Scinditur incertum studia in contraria uulgus.

Vulgus incertus dici quidem potuit, sed odiosius. Nec semper in eodem numero placet eadem uenustas.

–Securus amorum Germanæ,–

pulchrius est, quàm, securus amoris germanæ. Ad hæc, quædã affinitas est literarũ, & quasi necessitudo, quã sentiunt aures, os exprimere uerbis non potest. Celsa sedet Aeolus arce. Cur celsa potius quàm alta? Verrantq; per auras, noluit hoc, spargant. Bis septem præstanti corpore nymphæ: nõ usus est hoc epitheto, formoso. Incubuere mari, non salo. Alibi spumas salis, non maris. Submersasq; obrue puppes: obrue naues, deterius fuisset. Subducite naues, decentius quàm subducite puppes. hæc & similia si refers ad animi contemplationẽ, diu suspensus hæsitabis: si ad aurẽ, continuò senties quæ probare maximè debeas.

De concinnitate numerosa, & similiter desinentibus. CAP. VII.

DE tribus commissuræ partibus ea diximus, unde cætera generis eius haud magno negocio colligi possint. Huic autem diligenter incumbendum est, propterea quòd optimè iuncta coagmentatione, etiam si nihil aliud de industria factum est, tamen oratio uidetur esse numerosa. Illam si neglexeris, concinnitate & numero nequaquam perficies ut ornata uenustaq; sit oratio. Sed quòd & hæc expoliunt elocutionem, & ordo rerum fecit ut

eò tandem ueniremus, de concinnitate pauca dicamus. Quid sit apta cõcinnitas, antea descripsimus, & de sententia Ciceronis partes eius quatuor fecimus, similiter desinentia, similiter cadentia, paria paribus relata, & cõtraria. Verba quæ literis eisdem conclusa ponuntur in clausulis orationum proximarũ, à Græcis ὁμοιοτέλευτα, à nostris similiter desinentia uel finiẽtia dicuntur, ut hæc, Bellum in Africa maximum confecit, uictorem exercitum deportauit. Ille deos deorum spolijs ornare noluit, hic ornamenta Mineruæ uirginis in meretriciam domũ transtulit. Ergo & mihi meæ pristinæ uitæ consuetudinem C. Cæsar interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni Repub. sperandum quasi signum aliquod dedisti. Verùm animum uincere, iracundiam cohibere, uictoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, uirtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, hæc qui faciat, nõ ego eum summis uiris comparo, sed simillimum deo iudico. Nemo tum nouitati inuidebat. nemo uirtutem non honorabat. Is enim profectò mortem attulit, qui caussa mortis fuit. Magnificè Seruius Sulpitius maiorum continentiam diligebat, huius seculi insolentiam uituperabat. Nam & hoc in ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello etiam cum capitis mei periculo sensi. Quid hic uictor nõ audebit, qui nullam adeptus uictoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam eius domum exhauserit? hortos compilarit? ad se omnia ex his ornamenta transtulerit? cædis & incendiorum caussam quæsierit ex funere? duobus aut tribus Senatusconsultis è Repub. bene factis, reliquas res ad lucrũ prædamq; reuocarit? uendiderit? immunitate ciuitates liberauerit? prouincias

uincias

uincias uniuersas ex imperij populi Romani iure sustulerit? exules reduxerit? falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figẽda curauerit? earumq; rerum omnium domesticum mercatum instituerit? Populo Romano leges imposuerit? armis & præsidijs populum Romanũ, & magistratus foro exclu- serit? Senatũ stipauerit armatis? armatos in cella Cõcordiæ quum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundusium concurrerit? ex his optimè sentientes Centuriones iugulauerit? cum exercitu Romam sit ad interitũ nostrũ, et ad dispersionẽ urbis uenire conatus? Multa proposuimus exẽpla, ut planũ inde fieret, in alijs esse breuiora mẽbra, in alijs productiora, in alijs pauciora, in alijs plura, in alijs paria, in alijs imparia, in alijs quæsitam esse uenustatem, in alijs propè naturalem. Incidunt hæc in calamum, nobis'que nolentibus ita se offerunt, ut maior in fugiendo sit cautio, quàm in persequẽdo labor. Natura (ut mihi uidetur) suadet uoluptates honestas, & quantum potest, uocibus atq; uaria iucunditate respergit orationem. Artis est, quod accidit; aut probare, aut improbare, & quod deest, adijcere: quod superest, elimare. Dicet aliquis, Quid hoc ad numerum? Hæc cõcinnitas & conformatio in paucis est uerbis eodem pacto finientibus, numerus autẽ insertus est omnibus partibus orationis. Confitendum est hanc concinnitatem, & eum numerum qui est ex temporum spacijs, plurimum differre. Nec dicimus has figuras esse numeros, sed esse numerosas, quoniam illas sponte numerus consequitur. Id notius erit exemplo familiari. Videmus eos qui rhythmos Gallicos scriptitant, fere totos esse in similiter cadẽtibus uel desinentibus (quod mihi iciunũ & miserum est, in eadem semper uersari figu-

ra) assequi tamen concinnitatum beneficio, ut & oratores & poëtæ à plerisq; dicantur. Poëtas imitantur certo quodam syllabarum numero, Oratores aliquo quasi rhythmo, ex quo ῥυθμίζειν creduntur à uulgo. Quid habent oratorium, nisi hunc forte rhythmum? & quid habent numerosum, nisi eodem modo finitum? Oratores obseruant pedes, non autem, ut illi, certum numerum syllabarum. Itaque si uidentur aptiores una aut altera concinnitate, idem accedat & Latinæ orationi necesse est, non quia numerantur in ea pedes, sed quòd illa cum uoluptate quadam concluditur. Aures enim iucundum & suauem quærunt exitum, qui quum optatus aduenit, oblectantur, & in eo conquiescunt. Ad hæc, non omnia quorum similis est exitus, esse numerosa uerũ est, sed ea maximè quæ uel pari, uel penè pari longitudine porriguntur. Est in numero cursus & comprehensio quæ pedibus fertur ad finem. hæc eò est in eodem modo finitis, quòd ut optimè respondeant, in eãdem propè mensuram concludi solent. Quum primus ambitus ad metam ductus erit, paulumq; substiterit, unà cum eo sensus aurium quiescet: quũ secundus eodem penè curriculo circunductus aut aliter pedem fixerit, & currendi æquabilitatem, & finiendi similitudinem comparando, non modò quiescet; sed etiam uoluptate reficietur. Quamobrem illud totum esse numerosum & arte modulatum uidebitur: ut, Accusant ij qui in fortunas huius inuaserũt: causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Hic non est opus, ut sit par numerus syllabarum, sed ut ad æqualem, aut ad propè æqualem magnitudinem extendantur sententiæ. Quòd si ambitus alter altero longior est, siue antecedit, siue subsequitur, numerosum quiddam & hoc pacto conficit,

conficit, ut dimetri uersus annexi trimetris aut hexametris. nec enim displicet opposita uarietas, nec est ingrata finium consonantia. Qui diligebãt hunc, illi fauebãt: qui admirabantur hunc, illũ probabant: qui deniq; huius nomen audierant, illum eruditũ & perfectum existimabant. Hæc oratio paulo iucundior est, quòd tertia pars prioribus est aliquanto productior. Hinc ostendi potest partiũ æqualitatem conuenire numeroso, & earum inæqualitatẽ eidẽ non ubiq; dissentire. Numerosum dico, nõ quicquid numeris constat, sed quod elocutionis aliqua uoluptate gratũ, refertur ad modulationem. Porro similiter definiẽs modulatur extrema in quibus numerus ille dominatur. Et quoniam media medijs, extremis extrema accommodata iucundius efferuntur, intermedia sic componit, ut sponte numerus confluere uideatur. Hoc itaque schema cursu temperatum, aptè conclusum, nõ numerus quidem, numerosum tamen est, & in orandi uoluptatibus & delicijs habẽdum. Sed eo tanto parcius utemur, quanto pulchrius est atque iucundius. Nec iucunditati semper est locus, nec suaue quod nimium, nec iucundum quod tædio coniunctum, nec pulchrum quod diligentia fucatum, nec probandum quod nimio labore infinitum affectat ornamentum. Quatenus illud continuare liceat, cum ex historicis, tum ex Cicerone scire possis, cuius est illud exemplũ ὁμοιοτελεύτῳ *frequens, quod paulo antè conscripsimus. Quum sponte casus ijdem in ordine consecutionis occurrant, ut sine uitiosa traiectione aliò reijci nequeant, sex aut octo membra, nõnunquam plura, eodem fine claudere, turpe non est: ut, Rogat oratq; te Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit, si nulla in re te fraudauit, si tibi optima fide sua omnia*

 conceßit

concessit, annumerauit, appendit, si uestitum quo ipse tectus erat, annulumq; dedit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus uitam in egestate degere. N*ihil erat cur hæc traijceret, quum sponte fluerent, non quærerentur affectatè.* P*arciora sint quæ studio componendi quæsieris.* N*aturæ uenustates minus animum satiant.*

Vt sit oratio numerosa ex similiter cadentibus. CAP VIII.

S*Imiliter cadens schema fit, quum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur. Sic definit is qui rhetorica ad* H*erennium scribit, & ea ponit exempla, quibus indicari uidetur, similiter cadens, id est* ὁμοιόπτωτον, *esse in casibus qui similes exitus habent, non in ijs partibus orationis quæ neq; declinantur, neque coniugantur.* N*am differentiæ caussa, similiter desinẽtia extẽdit ad oĩa uerba quorũ similes exitus sunt, siue casibus inflectũtur, siue manent inflexa. Sed & hæc aliter differunt.* ὁμοιοτέλευτον *est in extrema parte duarũ plurium'ue sẽtẽtiarũ:* ὁμοιόπτωτον *aut in principijs, aut in medijs collocatur: fitq; præsertim quãdo casus uelut ex aduerso sibi respondent: & reddita suo loco, orationi gratiã præstant.* S*i quantũ in agro locisq; desertis audacia potest, tãtũ in foro atque in iudicijs impudentia ualeret, nõ minus in caussa cederet* A. C*ecinna* S*exti* E*butij impudẽtiæ, quàm tũ in ui facienda cessit audaciæ.* S*imiliter cadũt agro, & foro: locis desertis, et iudicijs: audacia, & impudẽtia: caussa, & ui faciẽda.* P*aulò pòst:* Q*uasi uerò non eo libẽtius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudẽtiæ facilius obsisteremus.* ὁμοιόπτωτον *est audaciæ & impudẽtiæ,* ὁμοιοτέλευτον *cesserimus & obsisteremus.*

ſteremus. Nō minus laborat A. Cecinna ne ſummo iure e=giſſe, quàm ne certū ius nō obtinuiſſe uideatur. Refer illū caſum egiſſe, ad hunc obtinuiſſe: ſchema ſenties. Quū hæc ita ſint, ſtatuite quid uos tēpora Reip. de armatis homi=nibus, quid illius cōfeſſio de ui, qd noſtra deciſio de æqui=tate, quid ratio interdicti de iure admoneāt ut iudicetis. Confeſſio, deciſio, ratio, cōmodè reddita pariūt cōcinnita=tem. Ego huic cauſæ patronus extiti, nō electus unus qui maximo ingenio, ſed relictus ex oībus qui minimo pericu lo poſſē dicere. Nā cōmoditati ingeniū, grauitati ætas, li=bertati tēpora ſunt impedimēto. Hic nō ad populi Rom. laudē, ſed ad iudicū crudelitatem uideretur eſſe ſeruatus. Nōnunquā ſimiliter cadūt finis et mediū: ut, Maximas ti bi omnes gratias agimus C. Cæſar, maiores etiā habemus. Quòd hæc figura etiā pertineat ad finem, ex Quintiliani uerbis intelligi poteſt. Eſt, inquit, ὁμοιόπτωτον tātū caſus ſi=milis, etiāſi diſſimilia ſunt quæ declinātur: nec tātū in fi=ne deprehenditur, ſed reſpōdēt uel prima inter ſe, uel me=dijs, uel extremis, uel etiā permutatis his, ut media primis, & ſūma medijs accōmodentur, & quocūque modo accō=modari poterūt. Hæc ſi uera ſunt, nō erit ſimiliter cadens quod non accommodabitur, ut hoc, Quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiā cōparaui. Schema nō eſt hic caſus, ingenio, ſubſidio. Soleo ſæpe ante oculos pone=re, idq́; libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes no=ſtrorū imperatorū, omnes exterarū gentium, potentiſſi=morumq́; populorum, omnes clariſſimorū regum res ge=ſtas, cum tuis nec contentionū magnitudine, nec numero præliorū, nec uarietate regionum, nec celeritate confici=endi, nec diſſimilitudine bellorū poſſe conferri. Frequens eſt hic patrius caſus, ſed eò non habet concinnitatem ſi=

militer cadentis, quòd non respondet ex aduerso. Aequabilitate membrorum iucundè cadit oratio, sed alia uirtus est hæc, de qua postea dicetur. Nunc uideamus cur similiter cadens numerosum esse dicatur. Quando similem casum reddimus, ut cum uoluptate audiamur, propemodùm metimur orationem, ac præter audientis expectationem, modum sequimur eundem, ut seruata quantitate quædam requies, reducta eadem qualitate admiratio subsequatur. Ex illo fit ut similiter cadentia dicantur esse numerosa. Nam dimenso spacio, quod est comprehensionis, & ambitus modo suauiter posito, quod est numeri, uerba cum delectatione feruntur ad sensum: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Hoc τρίκωλον est, ac πάρισον, & ὁμοιόπτωτον, id est trimembre, & æquale, & similiter cadens, & eò numerosum atque iucundum, quòd omnia relata sunt quò maximè debent referri. Eodem modo cadentia iucundiores efficiunt uersus, & eorum numerum condiunt, ut,

Aspera tum positis mitescent secula bellis.
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obuia sylua.

Huiusmodi uoluptate capti recentiores eò prouecti sunt ineptiarum, ut totos libros in hoc genere conficerent, nullũq; uersum magnificerent qui non haberet illud suum ὁμοιόπτωτον. his iudicibus hoc probare facile est, in hac concinnitate modulationem esse quandam numerorum consimilem, quæ dulci uoluptate capiat sensum, propter quem repertum est quicquid est in oratione numerosum. Quos si quis errare putat, hoc animo perpendat, quanta sit interdum in re leui iucunditas, & inquirat unde sit hic tantum suauitatis. Inueniet credo aurium sensum casibus oppositis

positis haud aliter recreari solitum, quàm oculorum intuitum paribus interuallis, & earum similitudine partium quæ conferuntur ex aduerso. Nec mirabitur in sonorum collocatione quiddam esse aptum atque iucundum, qui uno aut altero pede composito uideat orationem cadere numerose. Hæc autem conformatio, si erunt paria membra, numerosior & aptior esse uidebitur audienti. Si uerò imparia, sed commodè reddita, nō omnis aberit uoluptas. Quapropter haud ab re à comparibus distincta sunt ea quæ similiter aut cadunt aut definiuntur.

De paribus membris, & eorum numero. CAP. IX.

Paria paribus relata, ἰσόκωλα dicuntur à Græcis, hoc est, membra quorum par est aut penè par numerus syllabarum. Nec enim duorum pluriumúe membrorum syllabas numero certo subijcimus, sed hanc omnem æqualitatem expendimus aurium sensu, & quæ parum quantitate discrepant, quoniam priorum similia sunt, inter paria numeramus. Eiusmodi partes esse numerosas ostendit heroícum poëma, cuius omnes uersus in eandem propè mensuram cadunt. Carmen est ἔῤῥυθμον, et in oratione fugiendum: sed quod neque certos pedes, neque tempora certa metitur, aliquam tamen numeri similitudinem seruat, inter numerosas orationes habemus. Argumento sunt aliquot indoctè conditi, sed qui tamen uocantur hymni, in quibus neque modum carminis, neque numerorū spacium reperies. Quòd habent quandam numeri similitudinem, uulgo creduntur esse uersus. Itaque paria quòd eadem ferè dimensione penduntur, non quæsitum sed secutum habere numerum uidentur. Quamobrem & hac ua-

hac uarietate conspergitur oratio, maximè quæ composita quidem, sed non solicitè culta uult haberi. Itaque paribus Cicero frequenter est usus, quòd habent numerum quendam latentem, & inaffectatum. Ex multis pauca docendi gratia sumemus. Bellum extrema hyeme apparauit, ineunte uere suscepit, media æstate confecit. Non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Vt eius semper uoluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam uenti tempestatesq́; obsecundarint. Seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli uos potestis. Hoc uerò quis ferre poßit, inertes homines fortißimis insidiari? stultißimos prudentißimis? ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, uino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædē bonorum, atque urbis incendia. In his orationibus nō omnia membra sunt paria, sed quæ quibus comparari debeant, iudicare difficile non est. Ex membris alia sunt parua, alia mediocria, alia magna. Item alia paria, alia imparia: in quo genere minora minoribus, maiora maioribus conferuntur. Parua sunt hæc: Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos Cethego, cæteros ciues interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caßio, totam Italiam uastandam diripiendamq́; Catilinæ. Posteriora longius paulo traxit, non modò quòd subiecta res, sed etiam quòd ratio componendi sic erat.

Illa au

Illa autem mediocria, Subiectos propè iã ignes circumdatosq; restinximus, ijdemq; gladios in Rempub. districtos retudimus, mucronesq; eorum à iugulis uestris reiecimus. Reperiuntur *& maiora: Mithridatem insolita inflammatum uictoria continuit, & Tigranem magnis copijs minitantem Asiæ, retardauit. Miscētur paria diuersi generis, ut hæc: Cuius ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea uis, ut nemo fœminam: ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poßit.* Habet ἰσόκωλον *elegantiorem concinnitatem, quando iungitur aut similiter desinentibus, aut eodem pacto cadentibus. Tum enim concurrũt duæ uirtutes, & similiter exeuntia paribus æquata (sicuti diximus) sunt aliquanto uenustiora. At hæc tria per se aliqua ex parte numerosa, tum demum pulcherrima sunt, quum pedibus aptis, et eorum numero iuuantur.*

Quæ sint contraria numerosa. CAP. X.

Contraria numerosa non solum Cicero dicit ἐναντία *sed &* ἀντικείμενα *&* ἀντίθετα, *hoc est & opposita, & contraposita. Ex illis quædam sunt propriè contraria, ut amare & odisse. quædam priuantia, ut dies & nox. quædam relata, ut longum breue. quædam contradicentia, ut edere non edere. quædam repugnantia, ut lædere & amare. quædam tantum separata, & quodãmodo* ἀντίθετα, *ut, Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Hæc igitur, & siqua sunt generis eius alia, adeò numerosa sunt, ut in uersum plerunque cadant: quod his exẽplis docet Cicero. Bene quam meritã esse autumas, dicis malè mereri. Id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. & addit, Semper hæc quæ Græci* ἀντίθετα *nominant, quum contrarijs opponun*

opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & cum sine industria. hoc genere iam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias, cuius in oratione plerunq; efficit numerũ ipsa cõcinnitas. Nos e*tiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis:* Conferte hãc pacem cum illo bello, huius prætoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impurã cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continẽtia: ab illo qui cepit, cõditas: ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. *hæc Cicero.* Vnde *excipere poßis quænam dicantur hic cõtraria, quomodo numerosè cõferantur, quaq; ratione conficiant orbem. Sed ut aditus ad hoc componendi genus magis aperiatur, alia ponemus exempla.* Nec enim *reperire difficile est apud eum qui est in hoc genere frequẽs.* Neque enim potest is exercitum cõtinere imperator, qui seipsum non cõtinet: neque seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices nõ uult. *Imparia composuit membra.* Interdum *penè paria componit, ut hic,* Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudẽtia, uirtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amẽtia, bona deniq; spes cum omniũ rerum desperatione confligit. *Sæpius impares sunt partes.* Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali uiro mortuo fiat iniuria, sed ut pacem cum bello, leges cum ui, forum &

rum & iurisdictionem cum ferro & armis, aduentum & comitatum cum exercitu & uictoria conferatis. Et si non *minus nobis iucundi atq; illustres sunt ij dies quibus conseruamur, quàm illi quibus nascimur, quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, & quòd sine sensu nascimur, cum uoluptate conseruamur.* Hic *uester hostis uestram* Remp. *oppugnat, ipse habet nullam.* Senatum, *id est, orbis terræ consilium delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet.* Aerarium *uestrum exhausit, suum non habet.* Nam *concordiam ciuium quî habere potest, nullam qui habet ciuitatem?* Pacis *uerò quæ potest cum eo esse ratio, in quo est incredibilis crudelitas? fides nulla?*

Quædam *breuia sunt interualla, sed arguta.* Si *cōsul* Antonius, Brutus *hostis, si conseruator reipub.* Brutus, *hostis* Antonius. Nonnunquam *singula singulis opponuntur.* Antonij *igitur promissa cruenta, tetra, scelerata, dijs hominibusq; inuisa, nec diuturna, neque salutaria.* Nostra *contrà honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis.* Necesse *non est, ea quæ sic opponuntur, omnia esse uerè contraria, sed conferri sicut aduersa: quod &* Quintilianus *confirmat exemplis.* Quamobrem *interim cum alijs miscentur contraria.* Qua *in re mihi ridiculè es uisus esse inconstans, qui eundem & læderes, & laudares: & uirum optimum, & hominem improbißimum esse diceres: eūdem tu & honoris caussa appellabas, & uirum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. de hoc ut existimabas, prædicabas,* Chæreæ *arbitratu caussam agebas.* Hoc *figuræ genus iucundum numerosumq;, sæpe enthymema pulcherrimum, semper acre & argutum, adeò quidam* Romanorum *lubenter frequentarunt, ut in* Satyricos *dentes inciderent.* Ostendit *illud* Persianum,

-*Crimina rasis* *Librat in antithetis*-
-*Doctas posuisse figuras* *Laudatur*-

Ex quo (nisi forte speciem pro genere usurpauit) probare possumus, non mediocrem esse in hac conformatione laudem, eam'que non sine caussa frequentasse Ciceronem. In collatione multarum partium est antitheton non insuaue, ut illud Ciceronis pro Lucio Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut cò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitant. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet & scit ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus in propagandis finibus, tu in regundis. Huc non referes omnia uel contraria uel opposita, sed ea tantum quæ partes partibus, & membra membris ex aduerso conferunt.

Eheu quàm pingui macer est mihi taurus in aruo.

Ad numerum nihil faciunt pinguis & macer inter se pugnantia, nec si dixeris in oratione taurum esse macilētum in agro pingui. Nō enim ex duobus uerbis, sed ex orationum collatis partibus numerosum efficitur. Hactenus de concinnitate numerosa. Transeamus ad numeros.

Quid numerus à concinnitate numerosa & metro differat.

CAPVT XI.

N*Vmerus à numerosa concinnitate, & à metro uersuq; differt. Numerus enim spacia & interualla syllabarum longa ac breuia metitur, & ex illorum temperata compositione demulcet aures. Figurarum concinnitates non ex temporibus, & quantitatum differentia, sed aut*

ex

ex æquabilitate partium, aut simili concentu relatorum creant uoluptatem. Numerus nunc longius progreditur, et ambitu spacioso, quemadmodum libero campo bellatores equi, fertur ad metam: nunc excursione breui contentus, initium subinde nouum molitur. Figuræ si circunscriptione longa distrahentur, quid cui debeat ex aduerso comparare sensus, nec attendet, nec ulla reficietur uoluptate. Ad hæc numerus per se iucundus est, tristior est figura numero omni destituta. hæc quibusdam partibus tantum, ille insertus est omni comprehensioni. hæc aperta, ille occultus. hæc rarior, ille frequentior. hæc minoris est artis, ille maioris. hæc etiam illorum communis, qui nesciunt artificium rhetorum, ille pauciorum, qui non modò præcepta eloquendi tenent, sed longa exercitatione formati, aptè composite'que dicere, & hoc quasi gestu orationem mouere possunt. Differunt etiam numerus & uersus, hoc est ῥυθμὸς καὶ μέτρον. In uersu numerantur pedes aut quatuor, ut in dimetris: aut quinque, ut in pẽtametris: aut sex, ut in hexametris: aut septẽ, aut septem cum syllaba, ut in septenarijs & quadratis: aut octo, ut in octonarijs. In rhythmo quot sint omnino pedes, enumerare nihil est necesse. Nũc singuli collocãtur, ut hic, Diximus, O` scelus. Nũc bini, ut, O` me miserũ, O` me infœlicẽ. Aliquãdo bini cum syllaba, ut, Testes dare uolumus. Aliquãdo terni, ut, O` scelus incredibile. Aliquando quaterni, ut, Valeãt, ualeãt, inquit, ciues mei. Sæpe seni, aut septeni, aut duodeni, aut etiam plures. Non sunt continuandi numero pares, ne uersiculorum similis esse uideatur oratio. In uersu pedes certi sunt, atque definiti, ut dactylus & spondeus heroico, iambus iambico, anapæstus anapæstico. In oratione nihil est præscriptum quo certo debeamus uti. A` pæane ducam initium si uer-

ba depromenti fiat obuius: si non occurret, à cretico: si ne hic quidem, à bacchio, aut eorum uno quibus utuntur oratores. Quòd si idem sæpius offeretur, nonnunquam repudiandus erit, ut absit odium similitudinis, quo nihil est in hac arte peius. Præterea in numero poëtico, uerbis ordine constitutis, non alios & alios metimur pedes, ut heroico non dicimus iambum, aut trochæum, aut anapæstum, sed dactylum modò atque spondeum. In oratione licet in pedem sumere binas syllabas, aut ternas, nunc has, nunc illas, & hoc modo uarios efficere pedes pro metientis arbitrio. Id quale sit, monstremus exemplo. Omittendæ sunt omnes uoluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam penè omnium familiarium deserendus. Primus pes erit aut iambus, ex breui & longa, aut bacchius ex breui & duabus longis: secundus, aut spõdeus, aut certè molossus. nihil enim refert. Iam si uerbi quinti, quod est, relinquenda, tertiam syllabã componas cum duabus proximis, dactylus erit: si cum una, choreus. si cum tribus, pæan primus. Omnia sic erunt tibi libera dimetienti, propterea quòd orator non animaduertit quos nominaret pedes, sed breuibus & longis quodammodo temperauit orationem. Carmen ubiq; numerosum est, & in eo ferè neque principia medijs, neque extrema primis, sunt compositiora. In prosa numerus etsi in medijs non omni ex parte negligitur, in principijs tamen & clausulis, hoc est, in sententiarum finibus accuratior esse debet. Nam aptius est instruendum, quod initio ferit auditorem, & id quo tandem sensus animus'que recreantur. Ad hæc poëta numerum suum non sic relaxare potest, ut multis in locis orator. Si quid audet in licentiam, & iambum pro spondeo, aut trochæum, id est treis breues pro

dactylo ponit, nouum & insolens & absurdum uidetur. Orator interim unam & alteram sentētiam non aptat numeris, aut spontè numerosam de industria dissoluit. Nec enim delectare semper, ut poëta, sed sæpe caussis ac necessitati magis subseruire contendit. Nec est turpe hominem seueris rebus occupatum, nonnunquam horridius, si modò grauius, præferre genus orationis, & aliū in locum referre numeros. quod si faciat poëta, suum retinere munus nullo modo possit. Liberior est oratio, uersus his quasi uinculis astrictior: illa numero similis, hic totus ex numeris: illa neque ἄῤῥυθμος, neque εὔρυθμος: hic εὔρυθμος, illa subinde uariante materia alios et alios collocat pedes, nūc tardior, iā uolubilior, sæpe iucunda, sæpe tristis, aliquando curta, aliquando producta. hic sui similis, nec multos ambitus circunscribere, nec sua tempora commutare potest: quod semel assumpsit, hoc legis est ad extremū perferendū. Quòd esset inter hæc discrimen, & aperta differentia, quæsitum est utrum esset difficilius facere uersum, an aptare numerum? Quod sic intelligendum mihi uidetur. Proposita una eademq; materia, & æquatis cæteris ornandi partibus, dubitatio exoritur, utrum sit operosius illam metro, quàm numero, an numero quàm metro complecti? Numero, inquit Cicero. Cur ita? Habet ille uersuum conditor, quod certum sequatur, & à quo non facilè possit deuiare. Itaq; si modò nouerit syllabarum quantitatem, carminisq; legem, ut heroici, & usu mediocri fuerit exercitatus, affabrè cudet uersiculum, quod pueris etiam frequenter accidere uidemus. Non ita facilè cognoscet quantum excurrere debeat oratio, quod numeri genus sententia maximè uelit, quos ex tam multis ordine statuat pedes, ubi firmet gradum, ubi lenius insistat, quo tandem modo clausulam deponat. Nec si

fœliciter unam aut alteram sententiam colligauerit, quoniam modò cæsim, modò membratim, sæpe comprehensè, sæpe uariè dicendum est, facilè mutabit numerum, & subinde nouum induet eloquendi genus. Quamobrem difficilius est intexere numerum quàm uersum, etiamsi rhythmus oratorum soluto similis est, et maiori quadã libertate prouoluitur. In utroque tamen pedes sunt generis eiusdem, ex quorum positione modus oratorum fit, atque poëtarum.

Qui pedes orationis, & quid à numero differant.

CAPVT XII.

NON *alij sunt pedes in oratione quàm in uersu, sed est eorum uaria atq; diuersa collocatio. Qui sint, uel grãmatici norunt. Nunc qui maximè nominentur ab oratoribus, operæprecium est explicare, propterea quòd illis aptè compositis numerosa progreditur oratio. Qui duabus syllabis constant, recipiunt omnes, ex quibus Pyrrhichius est è correptis duabus, Spondeus è totidem longis, Iambus è breui & longa, Choreus è longa & breui. Recipiũt & trisyllabos, Molossum ex tribus longis, Trochæũ contrarium ex totidem breuibus, Dactylum ex lõga duabusq; correptis, Anapæstum oppositum ex duabus breuibus & longa, Bacchium ex breui & reliquis longis, Palimbacchium ex duabus longis & breui. Longã inter breues Amphibrachyn, breuem inter longas Creticum dicũt. Tres celebrant eorum quibus syllabæ sunt quatuor, Dichoreum ex duobus choreis, Pæana primum ex longa ac tribus correptis, Pæana quartum ex breuibus tribus, & longa. Secundum & tertium referunt ad simplices, quemadmodum*

admodum reliquos omnes quatuor & quinque sylla=barum, præter unum Dochimum, qui conficitur ex Choreo & Cretico, uel ex Cretico & Iambo. Hos ut in eam rem quam modò tractamus, nouisse sat est, ita syllabæ cuiusque quantitatem unde fit pes, habere co=gnitam certam'que, necessarium est. Quæ si esset una caussa, certè nobis persuadere posset, oratori non utilem modò, sed etiam necessariam esse poëtarum lectio=nem. Ex ijs pedibus quos antè numerauimus, alij sunt pares, ut Pyrrhichius, Spondeus, Dactilus, Anapæstus, Amphibrachys: dicti pares, quoniam diuiduntur in par=tes duas æquas. Alij duplices, ut Iambus, Choreus, Tribra=chys siue Trochæus, Molossus. In his partem pars alte=ro tantò superat. Alij sesquipli, ut Bacchius, Palimbac=chius, Creticus, Pæan. hi si diuidantur in duas parteis, altera tantundem & dimidium continebit, ut in Cretico quinque sunt tempora. comparato duo cum tribus, secun=da pars erit sesquimaior, hoc est, tantundem & dimidium complectetur. Diuisio est Aristotelis, qua tria esse pedum genera demonstrantur. Ex illis breues celeriter feruntur, ut tribrachys, & pæan: longi tardè trahuntur, ut spon=deus, & molossus. temperati retinent mediocritatem, ut da=ctylus, anapæstus. Celeritati propior iambus & cho=reus, quàm tarditati: contrà bacchius & palimbacchius: quanquam in dactylo choreus est, & in palimbachio, si=cut iambus in anapæsto, & in bacchio. Aliud est omni=no hoc aut illo modo syllabas componere. In pæane tro=chæus est: in hoc nulla dignitas, in illo uel maxima. Qui pedes à longis deponuntur in breues, uolubiliter eunt, at=que iucunde. Qui assurgunt à breuibus in longas, aspera percußione feriunt aurem, at in fine subsistunt. Pyrrhi=

chius tenuis, spondeus tardus, iambus asper, choreus uolubilis, dactylus heroicus, anapæstus exultans, trochæus leuis, molossus grauis, bacchius seuerus, similis palimbacchius, creticus temperatus, amphibrachys obscurus, dichoreus iucundus, pæan amplus, dochimus maiestate conspicuus. Ex *illa uarietate nascuntur multæ species orationis, non si pes idem semel aut iterum collocetur, sed si sæpius aut idem aut rationis eiusdem alius misceatur.* Nam *miscendi sunt & interserendi, non continuandi pedes, ne aut efficiant uersum, aut similitudine tædium pariant, & in affectatione deprehendantur.* Q*uòd si quis unus sæpius iterabitur, alio interiecto melius iterabitur.* Pes *aliquando numerus à* Ciceron*e dicitur, aut quòd pedibus numerus constat, aut quòd pes habet arsin & thesin, hoc est elationem & positionẽ, unde modulus excitatur, ut in his uel incisis uel membris, quæ uno tantum pede stant, cuiusmodi sunt hæc,* Diximus. O *scelus.* Scio. Erras. Falleris. *Sed ille numerus propriè dictus, multorum concordia pedum constat: quemadmodum symphoniacorum cantus non uno aut altero tono, sed concentu plurium uocũ perficitur.* Q*uid enim modulationis est in una percußione? aut quomodo quæ singula proferuntur, colligari simulq; ferri possunt?* Vt *currẽtibus equis, sic & orationi opus est interuallo & curriculo, ut libero spacio recepta, liberè se mouere poßit.* Pes *igitur à numero differt, ut à toto cursu gradus unus, & una proiectio.* Vbi *numerus, illic pedes: ubi pedes, non statim numerus. quamobrem proximum est exponere quo pedes ordine numerum conficiant.*

Qui sit ordo pedum in extruendo numero.

CAPVT XIII.

In pedibus

IN *pedibus collocandis tria sunt genera locorum obseruanda, in quibus sunt principia, media, postremaq́; sententiarum.* Extremus *ambitus diligenter accuratéque deponendus.* Nam *quòd periodo circunducta ad extremum quiescit auris, & à labore exoptata numeri iucunditate recreatur, haud immeritò si quid in oratione uoluptatis est, dominatur in fine.* Quòd *si quid in cursu claudicatum est, fine composito parum uel nihil offenditur sensus.* Finem *dico non modo comprehensionum, sed etiam incisorum atque membrorum, quæ numerosè & aptè terminare iucundum est.* His *tribus cura quædam adhibenda, & clausulæ, id est, extremæ sententiæ, uel maxima.* Hic *igitur duos aut treis numerare pedes cõcessum est, uix unquam alibi datum, ne oratio quæ liberè fluere debet, in numerandis constituendisq́; pedibus cõsenescat.* Quamobrem *ordo pedum in extrema circunscriptione certior est, q̃ uel in principijs, uel in intermedijs: quanquã nihil rhythmo tam certum præfixumq́; est, quàm in uersu poëtarum.* Hinc *igitur initium ducamus, quiq́; numeri maximè clausulam finemq́; sententiæ deceant, aperiamus, &, quod ordinis est, qui melius antecedant, quiq́; uenustius subsequantur.* Dichoreus *adeò præclarè cadit, ut hoc* C. Carbo *concionem* Populi Romani *in clamorem excitarit, ut* Hierocles *&* Menecles *Asiaticorum rhetorum principes hoc modo ferè clauserint orationem. quod improbat* Cicero *in* Oratore, *quia in orationis numero nihil tam uitiosum, quàm si semper est idem.* Dichoreo *Creticus optimè præponitur, peius autem trocheus. Conferte* Verrem, *non ut hominem cum homine comparetis, nequa tali uiro mortuo fiat iniuria, sed ut pacẽ cum bello, leges cum ui, forum & iurisdictionem cum ferro & armis, aduen-*

tum & conitatum cum exercitu & uictoria conferatis. Quòd autē sit iambus in cretico, pyrrhichius in trochæo, idem de utroq; sit iudicium. Dactylus & spondeus, eadem ratione bacchius cum dichoreo, suauiter audietur. Haberent hæc oblectamenta & solatia seruitutis. Prima docuit maiores nostros quàm præclarum esset exteris gentibus imperare. Det operam ut admittatur in alicuius istorum Tusculanum. *Quum dactylus & choreus anteponuntur, finis est carminis Phalæcij: quod si non tam fugiendum est quàm uel iambicum, uel heroicum, uel elegum, genera uulgata, tamen aliqua ex parte fugiendum. Est enim uitiosum carmen in oratione, quia dicentis imperitiam, aut certè componendi affectationem arguit. Vsus est hoc genere Cicero,* Ne suum ius, suis moribus, suis legibus obtinere possent. Insidet sibiipsi admodum suauiter. Per triennium dederūt. *Adiungitur & pæani, & anapæsto, sed lenius paulò quàm cretico.* Itaq; ille M. Cato sæpius cellam penariam reip. nostræ, nutricem plebis Romanæ Siciliam nominauit. *Partim retinet,* Vt arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut deniq; sedes ac domicilium collocare. *Gratiam perdit si ad eum abruptè uenitur.* Hunc tu igitur diē tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. *Nullus est pes quo Cicero tam frequenter utatur & in deponenda sententia, & in terminandis partiū finibus: quanquam monet, ut quo dulcior est, hoc magis satietas formidetur. Claudit ille persæpe circunscriptionem choreo & molosso, uel cretico & spondeo.* Nihil differt utrum istorum dixeris, quum liceat hoc aut illo modo distinguere pedes. Fateor me salutis omnium caussa ad eam partem accessisse subleuandæ, quæ maximè laboraret. Nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obijciatur

ciatur, me potißimùm esse delectum. Vltimam syllabam fa cimus ancipitem, sicut & ij qui conficiunt uersus. In hoc *numero grauitatis est plurimum, propterea quòd oratio temporum mora firmatur. Præcurrit aptè dichoreus.* Ple*rique minime timendum fuisse senserunt.* Interdum tres *chorei. Tamen ad hanc caussam non sine aliqua spe & cogitatione uenerunt.* Nonnunquam *dactylus,* In balneũ *te ducere cœperunt. esse uidebatur.* Minus *habebit authoritatis cum trochæo, aut pyrrhichiis duobus, ut hic, Sed tamen sunt alia maiora. Quidnam noui facinoris afferret.* Comitantur *alij pedes, creticus, anapæstus, bacchius, atq; spondeus.* Id *haud ita frequẽter, quia fugiunt oratores tarditatis languorem.* Multus *est & creticus in extrema sententia: ut in hac, Classes & commeatus multum iuuant.* Duplicatur *interdum.* Atque *ipse cogitans sentio.* In com*munionem tuorum temporum contuli.* Triplicatur *etiam.* Facere *enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit.* Quando *choreum sequitur, aut alium pedem breui syllaba clausum, tum duos continet iambos.* Fruere *cum fortuna & gloria, tum etiam natura & moribus tuis.* Multorumq; *innocentium sanguis istius supplicio luendus est.* Illud *quod alteram senarij partem conficit, sæpius admittere periculosum est: una plures'ue longæ tutius antecedent.* Magnopere *quod laudent, non habent.* Quum *subijcitur iambus, modus est temperatæ suauitatis.* Fit *enim dochimus ille pes insignis è quinq; syllabis, breui, duabus longis, breui, longa: ut, reipublicæ: quem* Cice*ro uetat iterari, quòd continuatus numerum apertum & nimis insignem facit. Simplicem frequenter usurpat.* Eos *Martis uis perculit, non ira uictoriæ.* Ad *reijciendos* Iudi*ces uenimus.* Respondit *quòd eos in iudicando nimium*

sui iuris

ſui iuris ſententiæq́; cognoſceret. Infinita *ſunt apud eundem exempla, ſi poſtrema breuis, ut in uerſibus, habetur ut longa.* Plurima *ſunt & illa, et meo iudicio molliſsima, quæ ſpondeum cum trochæo, hoc eſt, tribus breuibus ſtatuunt in fine.* Diu *multumq́;* Brute *dubitaui.* E*ſſe uideatur.* No*ua quæſtio conſtitueretur.* Maximus *eſt fructus iucunditasq́; ſapienti.* Vt *finis aliquando iudiciariæ controuerſiæ cōſtitueretur.* De *hoc numero* Quintilianus *in nono:* Mi*nus grauis erit ſpondeus præcedēte* Pyrrhichio, *ut,* Iudicij Iuniani. *& adhuc peius priore pæane, ut,* Brute *dubitaui.* In *alia opinione fuiſſe* Ciceronem, *exemplorū multitudo declarat.* E*ius autoritatem in hoc genere componendi qui parui facit, quid melius ſequatur, non intelligo.* Quid *habent uitij ſpondeus & pæan?* Habet *ſpondeus ſtabilem quendā, & nō expertem dignitatis gradum, inquit* Cicero: *qui & hæc de pæane:* Qui *pæana prætereunt, nō uidēt molliſsimū à ſeſe numerum eundemq́; ampliſsimum præteriri?* Ariſt. *eū maximè probat:* ὁ δὲ παιὰν ληπτέος, ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν. *Sumendus eſt pæan, maximè enim latet, eò quòd ex dictis numeris unus eſt unde non conficitur uerſus.* T*ardior eſt ſpondeus iteratus, ſed grauitate plenus choreo priore.* In *monumentis maiorum ſuorum ſit interfectus.* E*tenim palàm dictitabat, cōſulatū* Miloni *eripi nō poſſe, uitā poſſe.* Atq́; *etiā ſubijciūt ſe homines imperio alterius et poteſtati pluribus de cauſis.* S*æpius multo duobus ſpondeis iambus incumbit.* Sed *etiā gloriam per tales uiros infringendam.* Gloriam *libens agnouiſſet.* Me *conſulem declarauit.* Conſules *adiuuerunt. Sed enarrare* C. *Cæſar res tuas geſtas poßit.* Reperiuntur *in fine tres ſpondei.* V*ictorijs illuſtratæ ſunt.* Tres, *& ſyllaba:* Hodierno *die te ipſum uiciſti.*

sti.hic fortè quispiam synæresin dixerit. Interdū quatuor. Sed etiam laudatorem uidistis. Hæc tardiora sunt, quàm quæ debeant frequentari. Nec bene aßidebit dactylus. Domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli. Finis est heroici carminis, eius quod temporum tarditate, rerum grauitatem ponderat, quale hoc est,

Chara deûm soboles, magnum Iouis incrementum.

Quòd si spondeus erit unus in fine, & dactylus ei proxime iungetur, tanto deterior erit huiusmodi clausula, quanto heroicus uersus cuius extrema sequitur, est notior. A Cicerone iungitur. Hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Obscurius est uitium propter moram interiectam. Nam singulatim tria postrema uerba pronunciantur, et interrogatio sustinet orationem. Apertius est istud: Omnes in me meos'que redundant ex illo fonte dolores. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen uerbis extenuabo. Si tertius est à fine iambus, illa minus est uitiosa compositio. Imperatorum penuriam commemorabit. Dactylus in extrema sede plurimus est præueniente cretico. Nec ad consilium casus admittitur. Belli dißidio distractus à fratribus. Hic magistratus à populo summa ambitione contenditur. Si sustineas hic ultimam syllabam, pro dactylo creticus erit, pes in clausula frequentißimus, & sine controuersia dactylo præferēdus. Instabilis est dactylus cum pæane uel anapæsto. Nullum pietatis officium defuit. Non minor penè ad omnes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit. Ac primus aditus & postulatio Tuberonis, hæc (ut opinor) fuit, uelle se de Q. Ligarij scelere dicere. Duo dactyli male nectuntur ad extremum. desinunt in asclepiadeum, quod & sua sponte

subsultat

ſubſultat. Omnis uoluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit. Pòſt etiam ſtudij ſui quærebãt aliquem ducẽ. Bacchius optimè claudit orationem: quod etiã dichoreo ꝓbari poteſt, cuius nouiſſimæ tres ſyllabæ bacchium efficiunt, ſi nihil refert breuis an longa ſit extrema. *Certè ad quantitatem nihil refert, ad ſonũ nonnihil. Naturam & conditionẽ, ut uinci poſſent, habebant. Nõ enim iam cauſſæ ſunt inter ſe, ſed uictoriæ comparandæ. Diſſolutum uideri.* Si nectes ſyllabas quatuor, ditrochæus erit: ſi tres modò, bacchius. Eodem modo comparandi ſunt moloſſus et palimbacchius. *Noli noſtro periculo ſapiens eſſe.* Pæan ab antiquis ſtatuitur duplex, unus ex longa & tribus productis, alter ex breuibus tribus & longa, duo reliqui ad alios pedes reducuntur, ut ſecũdus ad iambum atq; pyrrhichium, tertius ad pyrrhichium et choreum. Primus & ultimus quamuis dignitatem & amplitudinem habeãt in medio curſu, infirmi tamẽ & inſtabiles ſunt in extrema comprehenſione. Sed & in ea nonnunquam collocantur. *Ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Nulla deniq; exiſtimantur eſſe iudicia. Atq; ille non mediocri cupiditate arripuit imperium. Si quid fortè prætereo, dico intra domeſticos parietes. Neque moleſtè ferebant abeſſe à foro magiſtratum, non ius dici, non iudicia fieri.* In hoc exemplo duo pæanes ſine grauitate cõcurrunt. Quòd trochæus autem ſit in pæane primo, ſubibit idem iudicium. *Iſto enim nomine illa adhuc cauſſa caruit. Contra Cæſarem bellum gerere.* Itaque ſi plures erunt breues in clauſula, oratio uaneſcet: ut hæc, *Dabat ſe labori atque itineribus.* Nec multum probandus anapæſtus. *aſſurgit enim, nec bene deponit orationem. Niſi ratio belli, niſi ſumma utilitas moueant.* Iam qui pedes optimè cadãt, operæpre-

cium eſt in ſummam referre, ut eos cuique promptum ſit excipere. Hi ſunt igitur principes,

Creticus & dichoreus	*gloriam comparauit.*
Choreus & moloſſus	*membra firmantur.*
Dochimus	*ira uictoriæ.*
Creticus iteratus	*urget affinitas.*
Creticus & dactylus	*conſonant omnia.*
Trochæus & ſpondeus	*uitia damnant.*
Iambus & diſpondeus	*uirum condemnarunt.*
Trochæus & diſpondeus	*cædit armatos.*

Alijs omnibus gratia uarietatis utendum. Sæpius his præſtantioribus demulcet aures eloquens, atque grata uiciſſitudine tædium uitat. Claudunt ambitum pedes omnes qui uel duabus, uel tribus ſyllabis continentur. Etenim pyrrhichius eſt in dactylo, iambus in cretico, choreus in dichoreo, dactylus & trochæus in pæane primo, anapæſtus in ſecundo, moloſſus in diſpondeo. bacchius ſi nihil refert breuis an longa ſit nouiſſima, ad dichoreum, palimbacchius ad moloſſum pertinebit. Quamobrem pes omnis duabus aut tribus ſyllabis conſtans, ambitum definit. In texendis numeris haud ſatis eſt continuationis aptaſſe finem, ſed & inciſiones & membra curam diligentiamq; deſiderant. Hic tantiſper quieſcit orator, dum ſententiæ diſtinguuntur, & ad cætera pronuncianda ſpiritus à labore recreatur. Mẽbra quæ κῶλα dicũtur à Græcis, alia ſunt longiora, Vt etiã filium ſuũ lectiſſimũ adoleſcentẽ foras ad propinquũ ſuũ quendã mitteret ad cœnã. alia breuiora, ut, Hoſpes hortatur. In omnibus lõgioribus, quia periodon illam uidentur imitari, ſeruanda eſt ea ratio pedũ, quam ſuprà demonſtrauimus, & eo forte ſeruanda

magis

magis, quo ſunt illa periodo curtiora. Animus hæc tota cō-plectitur, & illorum gaudet ornatu. Si uidet eſſe diſcincta, abruptam & interpunctam elocutionem aſpernatur, & grauiter moleſteq; fert tantum ſpacij confectum fuiſſe ſine uoluptate. Sin breuiora ponuntur, ex numeris eligendi tar diores, ut breuitatem grauitate compenſent. Hic laudabi-tur ſpondeus, bacchius, moloſſus, & diſpondeus: nec erit in uitio creticus, & dichoreus. Cuius rei ſit hoc teſtimo-nium: Tum ciues Romani qui Lampſaci negotiabantur, concurrunt, orant Lampſacenos, ut grauius apud eos nomen legationis, quàm iniuria legati putaretur. ſeſe in-telligere hominem illum eſſe impurum ac nefarium, ſed quoniam nec perfeciſſet quod conatus eſſet, nec futurus eſſet Lampſaci poſtea, leuius eorum peccatum fore, ſi ho-mini ſcelerato pepercíſſent, quàm ſi legato non peper-ciſſent. *Hæc periodus multis confecta membris. Sunt & breuiora quædam ex iiſdem pedibus.* Non enim poteſt di-cere, quum ſeditionem ſedare uellem, quum frumentum imperarem, quum ſtipendium cogerem, quum aliquid de-nique reipublicæ cauſſa gererem, quòd acrius imperaui, quòd animaduerti, quòd minatus ſum. *Eadem eſt ferè inci-ſorum compoſitio. Nam componi debent optimè, ut or-net elegantia paruitatem.* Domus tibi deerat? at habe-bas. Pecunia ſuperabat? at egebas. *Hæc inciſe dicta ſunt quatuor, quæ ſpondeo ſuſtinentur. Inciſa Cicero dicit, quæ Græci* κόμματα*: cuius uerbi notatio uidetur indi-care particulam orationis ſpiritu pronunciantis inter-ruptam, & ſine aliis debilem & mancam, utpote quæ nec plane ſenſum, nec numerum habeat perfectum. Inci-ſa ſtatuit in ſingulis uerbis. ut,* Diximus. *In binis, ut,* Ipſi prodeant. *In ternis, ut,* Miſſos faciant patronos. *Poſſunt*

esse plura. Membra re numeroq́; sunt perfectiora, quæ tamen à corpore totius orationis auulsa, integram uim non habent: ut, Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? Et hæc quatuor, O` callidos homines. O` rem excogitatã. O` ingenia metuẽda. Testes dare uolumus. De incisis Quintilianus & membris, *Incisum, inquit, erit sensus non expleto numero cõclusus, plerisq́; pars membri. Membrum autem est sensus numeris cõclusus, sed à toto corpore abruptus, per se nihil efficiens. Hæc anxiè distinguere, ad eam de qua loquimur numerorũ scientiam nihil est necesse. Dicamus incisum esse imperfectius, & quo dicto ad reliqua festinet orator: membrum, perfectius, ac liberioris interspirationis. Incisum sæpe membri pars est, ut hic: Si autoritates patronorũ in iudicijs ualerent, ab amplißimis uiris L. Cornelij caussa defensa est. si usus, à peritißimis. si ingenia, ab eloquẽtißimis. si studia, ab amicißimis, & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maximè familiaritate cõiunctis. Hic circuitus quinq; membris cõstat, singula binis incisionibus. Etenim quũ partes orationis omnes aut incisa dicãtur, aut mẽbra, aut circuitus: & circuitus, hoc est periodi, totam expleant sententiam, membra sensus breuiores amplectantur: necesse est incisi nomen ad eas maximè partes referre, quæ per imperfectionẽ iustum membrum cõficere non possunt, quum tamen interuallo & interspiratione distinguãtur, ut hæc septem, Cui commisit? quo adiutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? In uno uerbo numerũ quærere non est opus, in duobus quædam cõcordiæ uis esse potest. Membra dicantur hæc nouẽ, Publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat uectigalia, donabat ciuitates ex commentario, dictaturam*

gerebat, leges imponebat, prohibebat dictatorē creari legibus, senatusconsultis ipse repugnabat in senatu, prouincias unus omnes concupierat. Si quid est hoc genere perfectius, nec tamē ambitus nomine dignū uocari, maiore de caussa membrū debebit appellari, etiam si pars circuitus non sit. Est oratio membratim cæsimq; diuisa, quā dicere circunscriptionem non possumus: unde planum fit & incisiones & mēbra à periodo separari posse. Sit hoc testimonium, *Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? Virtutem eorum diligentiamq; cognoscite. In balneis delituerunt. Testes egregios. Deinde temerè prosilierunt. Homines grauitati deditos.* Arguit Cicero Hegesiam quendam qui ferè semper hoc genere sine circuitu utebatur. Idem de cōpositione mēbri & incisi sic præcipit, *Nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc quod minimè apparet, & ualet plurimum.* & paulopòst, *Quæ incisim aut membratim efferuntur, ea uel aptißimè cadere debent. Non igitur uerendum est in horum casu optimos collocare pedes, eosq; maximè, qui suo pondere firmant orationem. Sic enim parua corpore, spaciorum stabilitate confirmantur. Principia quæ uacuas ingrediuntur aures, numero uacare non debent. Non enim potest illud placere, quod statim quasi in uestibulo offendit.* Creticus principijs aptißimus est. *Neminem uestrum ignorare arbitror Iudices.* Deinde pæanes duo. *At beneficio sum usus tuo. Leuia sunt hæc in hoc reo crimina.* His adijce dichoreum & bacchium & palimbacchium. *Non enim potest ea natura, quæ tantū facinus commiserit, hoc uno scelere esse cōtenta. Vehebatur in essedo tribunus plebis. At quāta merces rhetori data est?* Capiunt eundem locum cæteri. Dactylus, *Omnia prætcribo quæ mihi turpia dictu uidebuntur.*

buntur. Anapæstus, Patior Iudices, & non molestè fero. Molossus, Est idem Verres, qui fuit semper. Amphibrachys, Tenes'ne memoria prætextatum te decoxisse? Trochæus, Vt igitur intelligeretis qualē me esse Consularem profiteretur, obijcit mihi consulatum meum. Dochimus, Catenas habebat hospes tuus. Omnes igitur pedes simplices duodecim numero principem locum capiunt. Pyrrhichius est in Anapæsto & pæane quarto, iambus in Bacchio, Choreus in Dactylo & Cretico, Spondeus in Molosso & Palimbacchio.

Ex illis optimi sunt initio:
- Creticus.
- Pæan primus.
- Pæan quartus.
- Dochimus.
- Dichoreus.
- Molossus.
- Anapæstus.

Sunt'ne quoq; boni qui cōtinentur illis? Nihil est necesse. Quum pedi aut accesio aut decesio fit, illius natura mutatur. Nec si pæan habet dignitatē, propterea necesse est aut pyrrhichium aut trochæum eadē autoritate præstare. Refert enim, longa an breuis subsequatur. Itaq; dicimus illos omneis in principijs non quidē probari, sed inueniri. Cauendum ne multis breuibus exiliat, ne'ue longiorū continuatione languescat ingressus. Maximè animaduertēdum ne cōtinuentur ij pedes ex quibus efficiuntur triti uulgatiq; uersus, cuiusmodi sunt iambi, anapæsti, chorei, dactyli, spondei. Nam uersus initium si ponitur initio cōprehensionis, uituperatur ut ἔνρυθμον, ut heroici, Promitto hoc uobis, & Reip. spondeo. Conseruate igitur Reipub. Iudices ciuē bonarū artium. ut iambici, Tu con-

n 2 sul es

sul es renunciatus.ut anapæstici,Veniunt ad eum socij.ut sapphici,Si quid hic possum, faciã quod optas. Quæ genera carminũ sunt ignotiora,quẽadmodum minus deprehenduntur,ita minus in oratione repehendũtur.Est tamen carmẽ (si Ciceroni credimus) orationis uitium uel maximum. Diximus quæ sit ratio pedum in principio & in exitu sententiarũ:superest ut de mediorũ collocatione dicamus. Quoniam media surdius audiuntur quàm uel prima,uel extrema,paulo neglig ẽtius instrui solent. Traducitur animus impetu dicẽtis,& dum rerũ uerborũq; bonitatem cõsiderat,& eorũ uim summamq; complecti nititur,non ita uehementer numeris qui medio cursu rapiuntur,intendit.Sed est huic interuallo suum decorũ. Quum celeriter spacium corripit generosus equus, quàm aptè singula ponat uestigia, cõspicere non possis. si fortè insigniter aut claudicet,aut offendat,aut moretur, aut trãsiliat,aut attollatur,aut declinet,continuò disparem cernis deformitatem. Haud secus quum uolubiliter fertur oratio, pedum singulorũ metiri positiones haudquaquam possumus. quàm uerò consentaneus sit omnis cursus, iudicare facilè possumus. Quamobrem media initijs & clausulis aptè respondere debent.Respondent autem,si ad eundem numerũ & ad eandem modulationem proximè accedunt. Quod fit, si quo cœpisti tenore, eodem progrediare ad extremũ. Medijs in partibus amplißimus est uterq; pæan primus & quartus.Nec solùm dignitatẽ affert & amplitudinem,sed etiam uolubilitatem atq; celeritatẽ,qua animi cõcitati affluente uoluptate recreantur. Quod ut planum fiat,ex Cicerone proponemus exempla: Vincat aliquando cupiditas uoluptasq; rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatio'que teneatur. In hac

oratione

oratione breui ſex pæanas primos accipere poſsis, ex quibus incitatior eſt curſus, atq; magnificentior amplitudo. De pæane quarto proferamus exemplum: Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia copia, inopia etiã nonnunquã impeditus, hoc, quicquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, uerùm etiã cogitando ſuſtinere poſsit. Hic octo pæanas ex ternis breuibus & ſingulis longis. dimetiri queas. Non ab re dicimus, dimetiri queas. Nemo rhythmicorum pedes enumerat in curſu, quot qui'ue ſint, & qui debeant aut diuidi, aut nominari: ſed occurrentibus uerbis expẽdit animo quãta ſint interualla ſpaciáq; ſyllabarũ, hoc eſt, quænã ſit breuium longarũq; tẽperies, ex quibus alij atq; alij fiunt pedes. Si uelit ſpondeos, moloſsos, bacchios, palimbacchios, creticos, tũ pluribus utitur longis. Si malit dactylos, anapæſtos, trochæos, pæanas, tum breues ſyllabas copioſius inducit. Iam ſi quis obſeruare uolet quid exciderit numeros expẽdenti, quoniam aut binas, aut ternas, aut plures ſyllabas aggregare cõceditur, hos aut illos pro ſentẽtia cõſtituet pedes. Quæ quum ita ſint, nihil tamen uetat quo minus tyrones enumerẽt præcipuos, & ternas ſingulis, aut etiam plures ſyllabas quàm binas alligare malint. hoc multò facilius et utilius ad cõponendũ. Et in tribus ſyllabis duæ ſunt, & in quatuor & quinq;, ut in pæane atq; dochimo. Hoc modo obſeruantes ſeligimus pæanas alios'ue numeros, qui neque cõtinuari plures, nec certa comprehendi ſumma uolunt, ſed alijs permiſceri, et pro ſubiecta materia aut plures aut pauciores collocari. Dicam apertius. Habes rem uerbis explicandã minimũ uiginti, non eſt opus ut rationem ſubducas quot illam pedibus amplectare. Verba co-

gitanti succurrent. Si uolubilitati studebis, excipies de multis celeriora, si modò bona erunt, ac propria. Et quoniam duæ cõsonãtes antecedentẽ uocalem etiã in oratione producunt, eo collocabis ordine, ut quæ sunt natura breues, in eadẽ maneant quantitate. Quo facto, paucisq; longis interpositis, & dactylos, & trochæos, & anapæstos, & pæanas in oratione tua ultro reperies. Quòd si scribis in ocio, quid uetat inspicere quẽ pedum uelis esse frequentiorẽ, & eum paucis interiectis sæpius collocare? Id facies rudis. Vbi cõsuetudine scribẽdi, et exercitatione dicẽdi consecutus eris facultatẽ, tum cursus metieris, hanc numerandi molestiam relinques. Omnia tibi promptè suppeditabit usus. Vt igitur iuuenes optimis assuescant, cætera persequamur. Dignitatem inesse dactylis ostendit heroica maiestas. Ex ijs numerum quidam iudicant esse grandiorem, quàm desideret soluta oratio, ut Aristoteles. Herous (inquit) grauis est, ac magniloquẽtiæ accõmodatus. Cicero in oratore, Iambus, inquit, frequentissimus est in ijs quæ demisso atque humili sermone dicuntur. Pæan autem in amplioribus: in utroq; dactylus. Ita in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. Hoc autore dactylum misceamus, & magnitudinem quæ citra uersum est, ne repudiemus. Miscet illum frequenter. unum & alterum testimonium adducemus. Intelligo quàm scopuloso difficiliq; in loco uerser. Nam quum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenij atque eloquẽtiæ multo molestissima. Inueterauit enim iam opinio perniciosa reipub. uobisq; periculosa, quæ non modò Romæ, sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his iudicijs quæ nunc sunt, pecuniosum hominem quanuis sit nocens, neminem posse damnari. Creticus

uel

uel nolentibus nobis se multus obtrudit. Id accidit, credo, quòd bona pars uerborũ literas breues & longas habet. quæ ratio ualet & in iambis, & in choreis, qui utriq; creticis quodammodo uidentur includi. Creticis maior est dignitas, etsi neq; duos iambos, neq; duos choreos proxime adiungere poßis, quin efficiatur creticus. Creticorum est usus adeò frequens, ut una in periodo non longißima undeuiginti reperiantur. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, in iudicijsq; ita uerser, ut eiusdẽ ætatis aut nemo aut pauci plures caussas defenderint, et qui omne tẽpus, quod mihi ab amicorũ negotijs datur, in his studijs laboribusq; cõsumã, quò paratior ad usum forẽsem, promptiorq; esse poßim, tamẽ ita deos mihi uelim propitios, ut quum illius tẽporis mihi uenit in mentẽ, quo die citato reo mihi dicẽdum sit, non solum cõmoueor animo, sed etiã toto corpore perhorresco, Anapæstus in cursu, ut in oratione proxima uidere est, non est infrequens. Nam si longa præcedit, in dactylum referri potest. at si continuaueris anapæstos, resilient quasi refracti, atq; tympanorũ sonũ imitabũtur. Istud senties, si breues breuiter, longas longè pronũcies. Firmior est spondeus, & in grauitate rerum præstantior: quod idem de bacchio & moloßo iudicandum est. Nemo quenquam tam audacem, tam amentẽ, tam impudentẽ fore arbitrabatur, qui tam nefarijs criminibus, tam multis testibus euictus, ora iudicum aspicere, aut os suum Populo Romano ostẽdere auderet. Est idem Verres, qui fuit semper, ut ad audendũ proiectus, sic paratus ad audiendum. Præsto est, respondet, defenditur. Ne hoc quidẽ sibi reliqui fecit, ut in rebus turpißimis quũ manifestò teneatur, si reticeat & absit, tamẽ impudentiæ suæ pudentem exitum quæsiisse uideatur. Cæteros ordine referre nihil est

necesse. Nullus est omnium, qui non aliquando intermiscatur. Sed optimi sunt pæanes, cretici, dochimi, dactyli, bacchij, spondei, molosi: non dico si continuentur, ut in uersu, sed si liberalius aspergantur. Pyrrhichij uerò & iambi trochæiq; si frequētes erunt, minutis numeris extenuabunt orationē. Sin pauciores, obscurè & surdè audientur. Miscēdi sunt igitur & tēperandi, non modò propter uarietatē, cui plurimum studet omnis eloquentia, sed etiam propter expeditam ac celerem dicendi facultatem. Nihil est cur in numerandis pedibus homo consenescat. hoc artis, quicquid est, experiatur adolescens: Iudicium præceptis informet. Omnia trahat in usum. Quum plurimum scribendo dicēdoq; profecerit, tum laxare numeros pro sententia, & liberius spaciari poterit. Pronius est ac facilius orationem quasi laxis habenis effundere, quàm certo numerorū uinculo, & componēdi moderatione frenare. Qui non cohibet sciens, negligentia laborat: qui cohibere non potest, ignorantia. hoc autem multo fœdius est, & turpius. Ne quis igitur auidus eloquendi, recuset illam in discendo numero molestiam, quam homines doctißimi & in obseruando & in tradendo subiuerunt.

Quæ uitiosa numeri textura. CAP. XIIII.

QVi pedes orationis, & artificiosam illorū collocationē tenet, stylum exerçeat, optimū dicendi magistrum. Principio (ut in tyrocinio quodam) se numeris astringat, non minutis illis & quasi mutilatis, quibus in tenuitate rerum graciles utuntur, sed optimis quibusq; & amplißimis, à quibus procliuor erit ad ima descēsus, quàm ab imis ad summa. Vt eò multis pateret accessus, exposuimus qui laudatißimi pedes haberētur, & quo quisq; loco statui

statui ab eloquentißimo solitus esset. Dicendū mihi postea de uitijs quæ uulgus imperitorum committit, ut illorum fuga uirtus eluceat. Quòd in principijs & in finibus maximè numerus, & illa sonorum temperantia dominatur, in illis fugienda literarum dura concursio, & uocalium grauis hiatus: Corrumpit enim quicquid est in apta numerorum copula suauitatis. Illic Cicero uocales elisisse mihi uidetur, & aliter extulisse lingua, quàm abusus iste pronunciationis obseruet. Res erat minim' obscura, pro minimè obscura. Restricti nullo modo esse debemus, sed in deligendis idoneis iudicium & diligenti' adhibere, loco illius, diligentiam adhibere. Ist' homo liberalis negat se quenquam retinere eorum qui Petilio uellent adesse. Non ignoro (dixi iam superiore libro) collisiones huiusmodi fieri solitas in oratione tota, sed iterum dico, ne quis arbitretur his locis abruptos esse numeros, ac hiantes, qui debeant maximè componi, utq; in hoc genere sint parciores, quicunq; cupiūt haberi compositi, & elegātes. Multa sunt quæ nō oportet elidi, ut quæ cōcisa intelligēdi uiā claudunt, & quæ integra nullā pariunt audiēti sonorum fœditatem. Nec satis scio tempus'ne patiatur in usum uocari, quod praua loquētium cōsuetudine exolcuit. Alterū uitij genus est in eiusdē pedis cōtinuatione. Aut enim uersum facit, aut partē uersus, aut tardius remoratur cursum flumenq; dicēdi, aut celer nimia mobilitate corripitur, aut temperatus ingenerat tædiū similitudinis, aut certè inuisam quādā ostētat affectationē. Aliud est, ne strepitū plusquam heroicum, & ueluti sonoram tempestatem & confragosam ciere numerus iste conetur. Vehemēter errāt ij qui componendi fructū constituūt in agresti uastaq; grandiloquentiæ uoce, dextri (si dijs placet) & graues, tum cū

sonorum magnitudine rupere buccas, & horrenda tonitrua concitarunt: ut quidam sic, Obscœnitatem uerborum etiam in fulminandis uitijs deuitaui. Quanuis sublimis & ardua, hoc tamen immani sonitu preßior atq; moderatior esse debet oratio. Aut certè Demosthenes & Cicero, quid esset altum, uehemens, magniloquum, fulmineum, nescierunt. Vterque certè fugit extumescentem illam quorundam poëtarum uastitatem. Peccatur aliter in traiectione uerborum. Sunt enim qui studio componendi structuram implicant, & confusione permiscent, uerba de loco suo longè summouent, & in alienum traijciunt, quò melius aut cadat aut uoluatur oratio. hoc modo quidam, Platonis in Protagora sententia uidetur esse, eas artes quæ ad uictum pertinent humanum, prouidentiam humanam reperisse. Obliquus ille casus, Platonis, & hoc epitheton, humanum, uitiosè traiectum est. Quid si tenuisset hunc ordinem? Sententia Platonis est in Protagora, eas artes quæ ad humanum uictum pertinent, humana prouidentia repertas esse? Tria uitia fugisset, unum traiectionis, alterum constructionis ambiguæ, tertium numeri cadentis in uersum. Tenendum est id quod diximus libro superiore, in ordine naturæ manendum, quoad patietur ratio componendi. Nihil est ridiculum magis, quàm inopportunas elegantias (si modò ineptiarum sunt elegantiæ) affectare. His adde uitium à M. Tullio notatum, quo fracti concisiq; numeri in quoddam genus abiectum incidunt. Id autem fit quum cæsim membratimq; dicitur, nulla interposita comprehensione. Nam circuitu quasi crepidine breuiores particulæ uinciuntur, et tædium crebræ percußionis quam finis multus elidit, aufertur. Magna res est amicitia. Amicus est alter ipse. Illi conuenit tecum.

cum. Pars est animæ tuæ. Gaudenti arridet. Mœrentem solatur. Sua communicat. Tua non expetit. Non spoliat fortunatum. Comitatur infelicem. Quod odisti, non amat. Quod amas, non odit. Quod cupis, illi cordi est. Quod reijcis, non admittit. Eiusmodi sensiculi crebrò quatiunt aurem: & si continuantur, animum & memoriã fatigant. Sunt illi quidem uersiculorum persimiles, quibus neque dignitas inest, neq; uoluptas. Id genus qui continuare nolet, interponet ambitum, nunc breuem, nunc longum, pro cuiusque naturæ sentẽtia. Sunt & qui inania uerba inferciunt, quasi cõplementa numerorum, ut ipse, ipsa, ipsum, ille, quidem, certè, sanè, profectò, hercle, loquitur dicitq;, facit & agit, taceret & sileret, prosequitur & sectatur, doctus eruditusq;. Sunt alia generis huius multa, quibus rimas implent ij qui steriles elocutionis, inani uerborũ copia redundant. Reperias qui una propè mensura sententias æquant, eodem'que modo terminant, & qui segni numero languescunt, & qui claudicant inæqualitate, et qui capiti grandiori tenue corpus assuunt, qui'que perpetua uerborum serie perfusi, uix tandem modum inueniant lon gissimæ catenæ. Sed omnium molestissimi uidentur, qui uerba ambitiose delecta contexunt numero quodã poëtico, in quo Mecœnatis illud à Quintiliano reprehenditur, *Sole et aurora rubẽt plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem unus inter miserrimos uiderem meas.* In hoc flagitium decidunt ij qui nescientes rectum genus eloquẽdi, frustra sese attollere conãtur. Ne sit igitur hiatu & aspera cõcursione literarũ interseptus numerus primorum & extremorũ. Ne pes idem frequentius iteretur. Ne turgida magnitudine numerus intumescat. Ne molestiam pariat traiecta constructio. Sed etiam

in quo

in quo peccauit Thrasymachus, & Hegesias, & recētiorum plurimi, numerum cōcisum elumbemq; interiecta periodo uitabimus. Addemus interdum particulas ad explendum numerum, sed utiles: detrahemus aliquādo, sed ociosas. Incisiones metiemur impares, si plures erunt: nec mēbra omnia & circuitus longitudinis eiusdem esse patiemur. N*umerum pigrum & languentem incitabimus breuiorum syllabarum interpositione. Claudicantem æquabilitate pedum corrigemus. Pedes æquabiles accipio, qui eodem propè tenore gradiuntur. Ad præscripta capitis lineamenta, partes corporis efformabimus, nec tam longos circunducemus ambitus, ut neq; memoria teneri, neq; auditoris animo cōcipi, neq; cuiusquam spiritu transigi possint.* De *circuitu postea, nunc imitati eloquentiæ* Romanæ *principem, moueamus quæstiones, quibus explicatis, numerorum uis omnis aperietur.* Etsi *quæstio primas habet in disciplinis, nō tamen inutile fuit, neque ordine præposterum, ea statuisse principio, quibus dubitationū pars optima solueretur.*

Quæ de numero quæri expediat. CAP. XV.

IN *his quæ numerosæ compositionis ignarus addubitet, hoc omnium primum sit: Sit'ne omnino ulla numerosa oratio?* E*sse in oratione numerum quendam testificatur* A*ristoteles,* T*heodectes, atq;* T*heophrastus, qui scientia philosophiæ præclari de numero scripta reliquerunt.* T*estis est locuples* Dionysius Halicarnaseus, *cuius opus extat egregium tum de alijs uirtutibus orandi, tum de numeris oratorum.* T*estis grauißimus* Cicero, *qui plura de numero quàm ueterum quisquam literis mandauit.* Q*uid? fatentur*

fitentur & orationis inimici esse nescio quid in oratione numerosa, quod molle & effœminatū, uti lenocinio quodam, sic blãda uoluptate capiat aureis nesciorum. Ad hæc ratio ostendit, quemadmodum numerus in uersu pedum collocatione perficitur, sic & eorum artificiosa constructione citra uersum oratorium numerum cõfici posse. Sed primus autor est sensus, sensus inductionis ac rerum singularium magister. Sentiunt aures in oratione composita uoluptatem, quam in dissoluta reperire non possunt: quarum monitus qui respuunt, initium doctrinæ mihi uidentur aspernari. Aures igitur audiant orationes Isocratis, audiant Demosthenis, audiant Ciceronis, & aliorum quicunq; eloquentia floruerunt: in illis uim esse modulatam, & quoddam musicæ genus, unde recreentur ipsæ, cõstanter affirmabunt. Quòd si quis arbitratur eam delectationem à bonitate uerborum ac figurarum moueri, dissoluat orationem aptè conditam, rem omnem seruet ac uerba, figuras teneat easdem, ordinem paulum commutet, uniuersus decor abscesserit. Commutetur hæc oratio, Nulla est enim tanta uis, tanta copia, quæ non ferro ac uiribus debilitari frangiq; poßit. fac sic, quæ non ferro ac uiribus posſit debilitari frangi'que: uenustas omnis excidit. Quid ita? In locum dichorei succeßit spondeus & palimbacchius. Id sentiunt aures, aut si ne sentiunt quidem, asini sunt ad lyram, nõ hominis. Est igitur in oratione quidam numerus ex apta pedum compositione. Quis inuenit illũ? Thrasymachus Chalcedonius, Isocrates expoliuit. Nam quum Thrasymachus minuta, & uersiculorũ similia quædam, nimiumq; depicta prodidisset, et id Isocrati nõ probaretur, primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. Scribit hæc Cicero in orato-

re. Re

re. Repugnare sibi uidetur in Bruto. Ante hunc, inquit, uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat. Non repugnat tamen, quia Thrasymachi numeri neque perfecti neque conclusi fuerunt. Quæ caussa numerum effecit? id est, quo duce inuenit illum Thrasymachus? Natura, atque sensu. Illa parens ut in agro sine opera nostra, sic & in animo multa sponte fundit. Naturam imitatur ars, & obseruatione præcepta gignit. Itaque quum priores agitante natura aliquid concluse apte'que dixissent, & homines ætatis eius aliquid etiam casu præclarè dicerent, id'que aures & animum acerrimi uiri pelleret, paulatim genera notauit, & obseruando confecit artem. Eadem ratione, hoc est cognitione aurium, obseruatione prudentiæ, inuentus est ambitus, & usu notatum est, quæ comprehensiones aut immoderatius excurrerent, aut citius æquo terminarentur, aut modicè laberentur ad æquam dimensionem. Nec enim mathematica demonstratione, uel necessitate conclusionum, cognitus est numerus & circuitus, sed è seminario naturæ profectus, aurem titillauit amica uoluptate, & illapsus in animum, quodammodo se iussit obseruari. Mens (quam ueteres numerum dixere) suauibus affecta modis, quid esset quod tantopere delectaret, propius inspexit. eo quod fortuitò exciderat, tanquam regula quadam apposito, rudem materiam in eandem rationem mensuram'que direxit. Vna, altera, tertia'que sic expolita, quum haud minus oblectaret atque prima, signatus est locus: & hæc fuit origo præcepti. Quærendum deinceps, quid sit numerus, qua'que debeat ratione finiri. Numerus est orationis apta modulatio ex interuallorum breuium longiorum'que uarietate. Interualla dicimus, ut antea, tempora

syllabarum, & spacia quæ in efferendis uerborum partibus transiguntur. Quæ breuibus & longis oratio temperata, & ad aurium mensuram terminata, iucundè progreditur, & aptè cadit, ea dicitur esse numerosa. Quæ uerò breues & longas, sed intemperatè & incompositè mixtas habet syllabas, quia nullius est aptioris modi, carere numero, & errare uagè fertur. Ex quibus intelligitur id esse numerum in oratione, quod est metrum in uersu: eum'que constare pedibus non temere abiectis, sed pulchrè & decenter incedentibus, donec aurium imperio iubentur insistere. Non est numerus ea sententia de qua agitur, non ipsa uerba, non concinnitates & figuræ, non ij qui tropi nominantur, non pedes, & eorum tempora, non incisa, aut membra, aut ambitus, sed pedum ordine positorum quidam pulcher incessus, & ueluti quædam orationis expolitio, & palæstra. Sit tanquam palæstra, quoniam decenter mouet orationem. Sit expolitio, quia excolit elocutionem. Sit quidam modus, propterea quòd mensura quadam continetur. Sit modulatio & quædam musica, quandoquidem obscuro concentu delectat aures. Sit uinculum uerborum, eò quòd ligat atq; connectit dictionis partes. Sit ornamentum, quo uestita sententia, nō expeditior modò, et accincta magis, sed pulchrior atq; uenustior habeatur. Est'ne numerus unus, an plures? Plures quidem certe. Nam si pedes sunt numeri, quo nomine non semel à Cicerone donantur, totidem erunt numeri, quot incedunt pedes in oratione. Omnes autem simplices ingredi suprà demonstrauimus. Sin numeri compositi, multisq; dimensionibus aptè quadrati fuerint, plures quoq; erūt, aut quātitate aut qualitate aut alia ratione distincti. Quantitate, ut breuis lōgus, par, impar, magnus paruus, cōtinuus

interruptus. Qualitate, ut tristis iucundus, suauis asper, anxius seuerus, elegans inuenustus. Alia ratione, ut celer, tardus. Vbi numeri ponuntur? In omni parte, totáq; continuatione uerborum. Nullus est locus in oratione composita, qui numero omnino uacare debeat. At initia & cõclusiones sicut attentius audiuntur, ita accuratius quàm media componi uolunt. Non dico media semper oportere negligentius aptari, sæpe enim quàm optimè collocantur, sed si quis incompositior esse uelit, habere illum media, ubi malit occultare negligentiam. Quando numeris utimur? Semper. Memini me dixisse antea, non uti semper oratores, qui uel alijs rebus occupati, uel bonitate rerum uerborum'que contenti, uel sponte dissoluti relaxant hoc uinculum. Illud est non funditus auferre, sed paucis in uerbis connectere securius. Cæterum nemo peritus huiusce connexionis artifex, sic resoluit uniuersum opus, ut sine lege solutum feratur. Ad quid utimur? Ad aurium uoluptatem, quibus orator, ut sine tædio perferatur, aliquid oblectationis administrat. Hoc officium quàm sit utile, multis antè uerbis apertè monstrauimus, ne quis uel natura, uel moribus seuerior bellum huic generi uoluptatis inferret. Quemadmodum numerus adhibitus aliquid uoluptatis affert? Eo modo sensum animumq; delectat, quo uersus & carmen. Natura capitur modis. In numeris autem modus est quidam & concentus obscurus, tum ex cuiusque uocis accentu, tum ex interuallorum breuitate & longitudine. Quid opus uerbis? Non est anxiè discutiendum quemadmodum uoluptate afficiat animum nostrum, quum omnibus qui hominis aliquid habent, suauem esse constet atq; iucundum. Quærendum potius, qua ratione componatur, & quibus rebus debeat accommodari. Sed horum

alterum iam diximus, alterum postea dicemus. Interea de *ambitu, in quo maximè rhythmus conspicitur, quot habeat parteis, quantamq́; recipiat longitudinem, paribus an imparibus efficiatur particulis, quando maximè deceat, explicanda nobis sententia est.*

De ambitu. CAP. XVI.

AMbitum *Græci* περίοδον, *Latini aut circuitum, aut comprehensionem, aut continuationem, aut conuersionem, aut circunscriptionem appellitant.* Nam *quòd huiusmodi circuncurrens oratio suum numeris explet orbem, & cõtinuato cursu non antè requiescit, quàm totum circuli spatiũ confecit, hæc eiusdem rei nomina multa suscepit.* Describitur *ab* Aristotele *hoc modo*: Circuitus *dictio est quæ per se principium & finem & conspicuam habet magnitudinem.* Duobus *autem modis intelligitur.* Oratio *longiuscula, quamuis incõposita membris, ambitus aliquando nominatur, ut,* Animaduerti Iudices, *omnem accusatoris orationẽ in duas diuisam esse partes.* Stetit *soleatus prætor populi* Romani, *cum pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore.* Sed *hoc genus orationum diuidi potest, ac in plura incisa partiri: quamobrem tutius est affirmare circuitum duabus pluribus'ue constare particulis, nunc confusioribus, ut,* Depressam, *cæcam, iacẽtem domum pluris quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti.* Nunc *distinctioribus, ut,* Antequam *de* Repub. P. C. *dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter consilium & profectionis & reuersionis meæ.* Est *igitur breuißima comprehensio ex duabus partibus.* Is *enim profectò mortem attulit, qui caussa mortis fuit.* Sunt *interim mẽbra paulo*

fusiora, ut hæc, Grati simus in eius morte decoranda, cui nullam aliam gratiam referre iam possumus. & hæc, Ac de hac quidem diuina atq; immortali laude Bruti silebo, quæ gratissima memoria omnium ciuium inclusa, nondũ authoritate publica testata est. In hac oratione tria quidẽ membra sunt, sed ea in duo longiora conflamus, propterea quòd duo posteriora quasi fusa sunt in unum. Quod in similibus faciundum censeo, ne minimas quasq; totius corporis, sed maiores ac præcipuas numeremus partes. Componitur etiam periodus ex tribus membris. *Etenim quum legatio ipsa mortis causa fuisset, eius monumentum extare uoluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius.* Miscẽtur aliquãdo partes, ut in his duabus orationibus: *Cæteris autem, si errorẽ suum deposuerint, in Reip. gratiam redierint, ueniã & impunitatem dandam puto. Hanc ego epistolam P. C. non quò illum dignum putarẽ, recitaui, sed ut confeßionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia uideretis.* Pulchrior est ambitus ex partibus quatuor. Author est Cicero. *Constat, inquit ille, ambitus & plena cõprehensio è quatuor ferè partibus, quæ mẽbra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit quàm satis sit, neq; longior: quanquam utrũq; nõnunquam, uel potius sæpe, accidit, ut aut citius insistẽdum sit, aut longius procedendum, ne breuitas aureis defraudasse uideatur, ne'ue longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de uersu, & est liberior aliquãto oratio. Quatuor igitur quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat ferè plena comprehensio.* hæc Cicero. Eiusmodi circuitus hoc sit exemplum. *Si quãtum in agris locisq; desertis audacia potest, tantũ in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus*

nus in caussa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij *impudẽtiæ, quàm tum in ui facienda cessit audaciæ.* Nõ *ubiq; serua=tur hæc longitudo.* Nũc *enim curtiora, nunc lõgiora mẽ=bra componuntur.* Curtiora *sunt hæc:* Quasi *uerò aut in iudicio posit idem improbitas, quod in ui confidẽtia: aut non eo libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc im=pudentiæ facilius obsisteremus.* Productiora *quæ sequun=tur:* Quæ *fama nõ idcirco solum emanarat, quòd iste cer=tè statuerat ac deliberauerat non adesse, uerùm etiã quòd nemo quenquam tam audacem, tam amentem, tam impu=dentem fore arbitrabatur, qui tam nefarijs criminibus, tam multis testibus euictus, ora iudicum aspicere, aut os suum* Populo Romano *ostendere auderet.* Sæpe *comprehensio quinque partibus constat.* Videte *igitur quàm iniquè ac=cidat, quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignã non uindicari.* Porrectior *est hic ambitus ex totidẽ mem=bris:* Venit *mihi in mentem* M. Catonis *hominis sapien=tissimi, qui quum se uirtute, non genere, populo* Romano *commendari putaret, quum ipse sui generis initium ac no minis ab se gigni & propagari uellet, hominum poten=tissimorum suscepit inimicitias, & maximis in laboribus usque ad summam senectutem summa cum gloria uixit.* Procurrit *ambitus in sex particulas.* Nam *quum hic* Sex. Roscius *esset* Ameriæ, Titus *alter iste* Roscius Romæ, *quum hic filius assiduus in prædijs esset, quumq́; se uo=luntate patris rei familiari uitæq́; rusticæ dedisset, iste autem frequens* Romæ *esset, occiditur ad balneas* Palati=nas *rediens à cœna* Sex. Roscius. Progreditur *& lõgius, ut hic:* Posteaquã *uictoria constituta est, ab armisq́; reces=simus, quum proscriberentur homines, atque ex omni re=*

gione caperētur ij, qui aduersarij fuisse putabantur, erat ille Romæ frequens, atq; in foro, & in ore omnium cotidie uersabatur, magis ut exultare uictoria nobilium uideretur, quàm timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Aliquando colligatur res in longam catenam, quod sicut historicis est familiare, ita non alienū oratoribus, ut M. Tullio. *Quum autem hic de rheda reiecta penula desiluisset, seq; acri animo defenderet, illi qui erant cū Clodio, gladijs eductis, partim recurrēre ad rhedā, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quòd hunc iam interfectū putarent, cædere incipiunt eius seruos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt: partim quum ad rhedam pugnari uiderēt, domino succurrere prohiberentur, Milonē occisum esse etiam ex ipso Clodio audirent, fecerunt id serui Milonis (dicam enim nō deriuandi criminis caussa, sed ut factum est) neq; imperante, neq; sciente, neq; præsente domino, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset.* Est igitur in circūscriptione uarietas, quæ tū partium multitudine, tum dispari longitudine creatur. Eam qui commodè interseret ut rerum natura poscet, & suauiores explebit numeros, & tædiū satietatis effugiet. Interim tam multæ particulæ, tot uerba dissoluta, hoc est ἀσύνδετα, tot interpositiones ueniunt in unā continuationem, ut neq; facilè separari, neq; distinctè numerari queant. Quod quum accidet, illam minutarum rerum uerborumq; congeriem in pauca referre membra expediet, ut ambitus partes modumq; tenere poßis. Quicquid est tam fusum, tamq; multiplex, quia uix tandem capit finem, animum fatigat, & implet satietate: quamobrem suauitate numerosa caret, etiamsi pedes neque sunt inconditi, neq;

dißipati

dißipati. Vt in alijs rebus, sic & in orationis excursu modus est tenendus, ut ne breuior ne'ue longior sit, quàm qui aurium seueritate probari poßit. Nimia breuitas, & rursum redundans effusio, offendit audientem. Hic itaque dubitet aliquis, quod necesse sit concurrere pedes ad explendam circunscriptionem? Frustra profectò numerum quærat. Perficiunt interdum decem pedes, quod triginta coniuncti non efficiunt. Nec cur ita sit, quispiam rationem inuenit. Sensus est iudex, qui mutila ac redundantia deprehendit, moderata cognoscit, & ad id quod mediocre est, insito desiderio fertur. Exercendus est igitur in concinendis ambitibus oratorum principum, ut longa consuetudine ducat habitum, & expeditè parem tenere cursum poßit. Exercendus in scribendo dicendoq; multa, quorum mensura sit æquata periodis eloquentium uirorum. Non omnes acerrimo sunt iudicio. Exercendæ sunt igitur aures uti musicorum, quò percipiant emenso spacio, ubi debeat extrema fieri percußio, & pulmo anhelans interspiratione recreari. Nulla sunt hac de re præcepta, nullæ conditæ leges. In obseruatione & usu positum est hoc negocium. Confirmat Quintilianus his uerbis: Enimuero spacia ipsa, quæ in hac quidē parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia & abscissa sunt? Cur in circūductionibus etiam quum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Vtitur ad hoc Ciceronis exemplo: Neminem uestrū ignorare arbitror Iudices, hūc per hosce dies sermonem uulgi, atq; hanc opinionē populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad iudicium affuturum. Cur hosce potius quàm hos? Ne-

que enim erat asperum. Rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita, ut audio, hoc animus accepit, plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. hæc ille. Cicero in Bruto: Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu quasi necessitate aliqua cōprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Omnes ferè longitudines quæ iucundè cadunt in aurem, proditæ sunt à poëtis. Nec pares orationes ducere, peccatum est, si modò compositio poëtica uitetur. Sunt orationes pares dimetris, ut, Minuebat uectigalia. Pares trimetris, ut, O' frustra, inquit, suscepti mei labores. Pares tetrametris, ut, Si extitisset in rege fides, nihil sapientius Posthumo. Pares hendecasyllabis, ut, Calceos & uestimēta mutauit. Sunt ex duodecim syllabis, sicuti asclepiadei, ut, O' cogitationes inanes meæ. Sunt æquales pentametris, ut, Publicam dilapidabat pecuniam. Sunt & æquè longæ atq; heroicus uersus cum elego, ut, Fide sapientiaq; uestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. Quid moror? Nullū carmen est, cui nō aliqua oratio soluta poßit æquari, uel numero syllabarū, uel temporū quantitate. Heroici poëtæ sententiā unam cōplectūtur aut hemistichio, aut integro uersu, aut uersu cum pede, aut uersu cū hemistichio, aut duobus uersibus, aut duobus uersibus cum pede, aut totidem cum hemistichio, aut tribus, aut pluribus. Quæ res apertè demōstrat non esse certum terminum finemq; comprehensionis, orationem extēdi pro rerum magnitudine, & auriū iudicio. Quum senties in orationibus doctißimorum plures circuitus imperfectos esse atque suspensos, adiungito

proximas

proximis partes, & continuato uoce quod sequitur: nisi fortè tam alienum sit, ut nihil omnino superiorũ uim perficere uideatur. Partes ambitus *sunt incisiones & membra, de quibus antè mentionem fecimus: quæ ut uarientur in circuitu, paucis quæstionibus agendum est.* Quantos *circuitus facere decet?* Quantos *subiecta res patitur, & spiritus indefessus sustinere potest.* Nunc *enim breuiores fiunt, nunc longiores: ut exempla quæ paulò antè produximus, ostendunt.* Decet'*ne æqualiter particulas incidere? an facere alias breuiores, alias longiores?* Vtrunq; *loco decet.* Aequalitas *in exacto numero pulchra est, sed & inæqualitas in illo non erit turpis.* Cauendum *tamen est ne quum priora mẽbra procera fuerint, posteriora attenuentur in angustum.* Eiusmodi *comprehensio excrescet iu caput, ac cœptum nullo modo perficiet.* Cõtrà *decebit posteriorum lõgitudo porrectior, quæ à capite mediocri iustum corpus extẽdet, & speciem modulationis hac ratione faciet auctiorem.* Quando *breuiores, & quando longiores trahentur?* Quando *res id postulabunt.* Res *breuis explicanda uerbis est: quid opus est illam onerare uerbis ociosis? aut dilatandi studio cõfundere sententias?* Si *tenue genus est, & paruum, quod facilitatẽ quærit, & usitatum loquendi morem, quid est necesse contexere longas periodos ex membrorũ prolixitate?* Videndum *quid res uelit, & propositum dicendi genus tenẽdum est.* Res *est copiosa? Auge uerba quibus exprimatur.* Quòd *si genus aut suaue est, aut temperatum, aut fusum & historicum, fac illi membra tractiora respondeant.* Cur *aliquando minora fiunt, aliquando uerò grandiora?* Rerum *uarietas, generis obseruatio, delectationis aucupium peperit hoc discrimen.* Vtris *partibus utendum est? an incisis, an*

 membris

membris? Vtrisque miscenda est oratio. Nihil enim peius quàm unam & eandem tenere formam. Cæsim dixeris, constitues membra, post membra conclusionem. Nullum tædiũ gignet illa uariãdi iucunditas. Pluribus, an singulis partibus utẽdum? Vtimur singulis quum cæsim membratim'ue dicimus, pluribus quum duas plures'ue particulas circunducimus in orbem. his & illis promiscuè utũtur oratores. Alia de usu comprehensionis huc adijci possunt, sed opportunius aliquando dicentur. Veniendum est tandem ad figuras formasq; dicendi. Exprimendus est ille character omnium difficilimus, ut planum fiat quæ cuiq; generi uerba, quæ iunctura, quæ concinnitas, qui numeri conueniant. Alioqui inutilia uidentur ea uerborum genera, quæ libro primo ad hunc usum distinximus: & alia ornamenta quam potißimũ uestiant orationem, incertum ac indefinitum relinquitur.

Tria genera eloquendi, qui characteres dicuntur. CAP. XVII.

VEteres omnes ab Homero tria fecere genera dicẽdi, ἰσχνὸν, id est gracile: μέσον, medium: ἁδρὸν, plenũ & copiosum. Gracili uenustatem, medio suauitatẽ, uberi uim amplitudinemq; tribuerunt. Primum à Cicerone dicitur aut acutũ, aut tenue, aut enucleatũ, aut subtile, aut pressum, aut callidum, aut summissum, aut humile, aut gracile. Alterum aut interiectum, aut intermedium, aut suaue, aut temperatum, aut mediocre, aut æquabile. Aliud grandiloquum, amplum, graue, uehemens, acre, robustum, ardens, copiosum. Hanc tripertitam formarum diuisionem

rerum

rerum ipsarum natura monstrauit. Omnia quæ dicenda subijciuntur oratori, aut sublimia, aut humilia, aut intermedia sint necesse est. Vt id confirmetur, quod satis per se constat, nulla opus est demonstratione. Quum autem uerba & eloquendi genera rebus aptari debeant, & elocutionem citra rerum decorum contemnat orator, tot stylorum species esse, quot rerum dicendarũ genera sunt, oportet. Præterea ratio sonorum quibus omnis accommodatur actio, treis statuẽdos esse characteres apertè dicentibus ostendit. Nam quũ uoces aliæ sint graues, aliæ acutæ, aliæ temperatæ, non deceat acria & acuta pronunciare summißè, summiſſa peracutè, media uel abiectè uel elatè. Nec enim sensus patitur uoces à compositione, cõpositionem à materia dissentire. Quãobrem summißioni uocis rerum tenuitatem, clamori magnitudinem, mediocritati temperãtiam accommodauit ars eloquendi: & tot orationum, quot erant sonorum, statuit figuras. Deinde uidebantur inter oratores, qui non ita longè uulgus & rerum gracilitate, & uerborum trita consuetudine superarent: & alij contrà, qui dignitate sentẽtiarum, & grauium maiestate uerborum, communem disertorum eloquentiam lõgo interuallo præcederent: & alij multi, qui mediũ quoddam tenerent iter, illis ornatiores, his autem summißiores. Ex quibus omnibus facilè deprehensum est quot duce natura florerent omnino genera dicendi. Ad hæc, quum extrema duo certũ & definitum cepissent locum, media autem essent incerta & infinita, quumq; genera pauca cõstitui oporteret, ad docendũ nihil fuit neq; melius neque certius, quàm (ut fit in quantitate finita) sic facere duos fines, & mediũ: & quæ proxima finibus essent, ad fines referre: quæ medio uerò, ad medium reducere.

re. Positæ sint ergo nobis tres figuræ formæq; dicendi, humilis, media, sublimis: & ad singulas exprimendas ex ordine sermo conferatur, si prius satisfecerimus ijs qui plures esse elocutionum species arbitrantur. Enumerant scriptionum nulle formas, in quibus sunt epistolæ tam uariæ, quàm quæ tabellis committi solent, panegyrici, laudationes, deliberationes, conciones, caussæ iudiciariæ, annales, historiæ, fabulæ, apologi, apophthegmata, annotationes, commentarij, interpretationes, artium liberalium & illiberalium descriptiones, comœdiæ, tragœdiæ, mimi, satyræ, bucolica, georgica, epigrammata, epitaphia, næniæ, elegi, argumenta, syluæ, odæ, heroica, & alia carmina generis diuersi. Contendunt tot tantasq; res tribus illis figuris haud posse comprehēdi, singulis earum propriam quandam rationem conuenire, qua quidem absente nomen suum retinere non poßint. Confirmant esse totidem uel dicendi uel scribendi species, quot fuerunt aut sunt idonei scriptores. Omnes certè quidem probari, nec duos unquā per omnia similes inueniri. Hæc si uera sunt, ut sunt, manifesto colligi plures esse characteres, quàm uulgus imperitorum existimet. Verum quidē loquuntur, uarias esse materias, & carminibus, & orationibus, & neminē unquam scribendo alteri cuiquam similem fuisse: sed hoc non efficit illam rerum multitudinem in tria genera cadere non posse. Innumerabilium rerū pauca genera sunt, ut aquarum fontes. Singulorū, uti scriptorum (partes imas intelligo) nulla conditur ars, quoniā ars est communium, ut generum atq; formarum. Partes singulæ referuntur ad sensum, & norma communium diriguntur, hoc est, notione generis & formæ iudicantur. Singulis scriptoribus aliquid est peculiare, quòd nō à disciplina, sed

na, sed ab ingeniorum uarietate proficiscitur. An icirco innumerabilia stylorũ genera persequemur? Num quòd ora hominũ diuersa sunt, infinitas illorum species distinguimus? Num equorum? Num animantium cæterorum? Illa quæ dicuntur συμβεβηκότα, *species nõ immutãt. Quod si poëtarum materiæ & ornamenta plurimum differunt, si oratio soluta in rebus & uerbis multas habet facies, fateamur esse multas species scriptionum, quæ ex trium generum cognitione, quid habeant commune, quid autem proprium, usu & exercitatione patefiunt. Si omnia mandentur arti, nullus erit scribendi discendiq; modus. In artem redigantur illa, unde cætera minimo negocio intelligi iudicariq; poßint.*

De humili stylo. CAP. XVIII.

PRimum uidendum quod sit gracile & tenue filũ orationis. Et quoniam oratio cõstat rebus & uerbis, & primas habẽt subiectæ res, sine quibus inanis est et inutilis uerborum compositio, dicendũ principio quæ sententiæ humili ornatu uestiantur ab ijs qui non omnia eodem modo subtiliter, sed grandia elatè, media temperatè, parua tenuiter dicunt. Qui perpetuò terit unam eãdemq; uiam, & in uno genere gracili uersatur, non est is contemnendus orator, non magis quàm Lysias scriptor subtilis, & alij permulti: sed maior est ille qui se in rerũ formas dicendo transmutare potest, & sententijs imparibus imparem ornatum circundare. Gracili filo texuntur partitiones, ut hæc, Ostendam primò caussam non fuisse cur à prætore postulares ut bona P. Quintij poßideres, deinde ex edicto te poßidere non potuisse, postremò nõ possedisse. Eadem textura definitiones aut descriptiones

ptiones, ut quæ sequuntur: Non'ne, *si uerbum sequi uolumus, hoc intelligamus necesse est, eum detrudi, cui manus afferantur?* Necesse est, *inquam, si ad uerbum rem uolumus attingere, neminẽ statu detrusum, qui non adhibita ui, manu demotus, et actus præceps intelligatur.* Deiectus *uerò qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut non maior timor oriatur? Descriptionibus adde expositiones earum, qualis est hæc:* Maiores *nostri tumultum Italicum, quòd erat domesticus: tumultum Gallicum, quòd erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant.* Huc refer interpretationes edictorum, testimoniorum, legum, epistolarum, & id genus rerum. Ad eandem tenuitatem referuntur distinctiones, ut ea quam ascripsimus. Aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudiciũ est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo uenimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, ut neq; nihil, neque tantum quantum postulauimus, consequamur. Eodem ornatu uestiuntur colloquia, & leuium rerum narrationes. Age uerò, quæ erat aut qualis quæstio? Heus ubi Ruscio? ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? Fecit: Certa crux. Nullas fecit: Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Illud colloquium, hæc rei leuioris narratio. Milo autem quum in senatu fuisset eo die quoad senatus dimissus est, domum uenit, calceos & uestimenta mutauit. Paulisper dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. In leuibus narrationibus ferè sunt ea, quæ iocantur. Quum autem uer esse cœperat (cuius initium iste non à Fauonio, neque ab aliquo astro notabat, sed quum rosam uiderat,

derat, tunc incipere uer arbitrabatur) dabat se labori, atque itineribus, in quibus usque eò se præbebat patiẽtem, atq; impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem uideret. Nã *(ut mos fuit* Bithyniæ *regibus) lectica octoforo ferebatur, in qua puluinus erat perlucidus* Melitensi *rosa farctus.* Ipse *autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumq; ad nares sibi apponebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ.* Narrationes *eius rei in qua maximè caussa uersatur, quæ res nisi apertè demonstrata fuerit, officiet caussæ uel plurimum, à* Cicerone *oratione tenui solent explicari: ut prima narratio pro* Sexto Roscio. Q*uas igitur numerauimus partitiones, definitiones, descriptiones, distinctiones, narrationes, confabulationes personarum, ideo potius gracilitate gaudent, quòd nihil aliud uolunt, quàm purè & dilucidè & usitato sermone mõstrari.* In *quo genere sunt argumenta subtilia, quæ acutè colligunt, clamores & tragœdias non excitant.* Q*uid stultius esset illo, qui relicto probandi more, longam & subtilem argumentationis continuationem grandi uestiret oratione?* Id *neque dialectici ueri, neq; eloquentiæ principes committunt, ut acumen disserendi, & rationum abstrusam minutamq; naturam, lenocinio uerborum molliant, & carnem candidam malint quàm neruos & ossa.* Pugnant *acriter, & ab usitato more disputandi non recedunt, ut hic Cicero:* Patrem *occidit* Sextus Roscius. *qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta? uetus uidelicet sicarius? homo audax, et sæpe in cæde uersatus?* At *hoc ab accusatore ne dici quidẽ audistis. &c.* Nihil *refert confirmationem an refutationem intelligas, si modò teneas alias argumentationes fieri magis*

ad pro-

ad probandum, alias autem ad mouendum: illas esse tenues, has uerò graues & ardenteis. Ne quis autem putet esse dissentaneum & absurdū, in caussa graui atque sublimi partes inueniri humiles & leues, id efficit earum rerum quæ dicuntur, impar & inæqualis ratio, quæ subinde stylum mutaret, si aut ars, aut artis optimus imitator haberet orationem. Quod si Trapezuntius intellexisset, nunquam pronunciasset, omnes M. Tullij dictiones arduas ac sublimes uideri. Sunt enim caussæ totæ graciles, ut pro Quintio de societate, pro Cecinna de fundo, pro Roscio Comœdo de debito. Venerant in quæstionē paruæ res, & indignæ summis eloquentiæ uiribus. Quum fama & caput saluum est, res familiaris aliqua ex parte uenit in discrimen, multo magis decet callidè & enucleatè dicere, quàm tonitrua Periclis in re leui concitare. In omni oratione quædam figuræ sunt, quæ multo melius tenuiter ac preßè dicuntur, quàm grauiter & elatè, ut extenuatio sui: Verùm ita se res habet, ut ego, qui neq; usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono discrtißimo comparer. Extenuatio alterius ridicula: Non quò ei deesset ingenium, nam neq; parum facetus scurra Sextus Næuius, neque inhumanus præco est unquam existimatus. Dißimulatio sine amarore: Sæpe (ut fit) quum ipse te cōfirmasses, quū statuisses de pecunia mentionem facere, quum paratus meditatusq; uenißes, homo timidus uirginali uerecundia subitò ipse te retinebas, excidebat repente oratio: quum cuperes appellare, non audebas, ne inuitus audiret. Id erat profectò. Ridet Næuium impudētem. Subiectio: Appellandi tempus non erat? at tecū anno plus uixit. In Gallia agi non potuit? at in prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebant. Interrogationes minutæ,

nutæ,non illæ graues atq; acerbæ. Quid enim nunc agit Sextus Næuius? qua de re controuersia est? quod est hoc iudicium,in quo iam bienniũ uersamur? quid negotij gerit,in quo ille tot & tales uiros defatigat? Summissæ altercationes: Pecuniam petit. Nunc deniq;? Verũtamen petit? audiamus. De rationibus & controuersijs societatis uult dijudicari? Serò. uerùm aliquando tamen,cõcedamus. Transitus ad docilitatem cõparatus: Docui quod primum pollicitus sum C. Aquili, caussam omnino cur postularet, non fuisse, quòd neq; pecunia debebatur: & si maximè deberetur, commissum nihil esse quare ad istam rationem perueniretur. Attende nunc ex edicto prætoris bona P. Quintij poßidere nullo modo potuisse. Attentionis petitio: Quod abs te C. Aquili, & à uobis qui adestis in cõsilio, quæso ut diligenter attendatis. Iocus: O' hominem fortunatum, qui eiusmodi nuncios, seu potius pegasos habeat. Acutæ ac tenues ferè sunt dicacitates & facetiæ. Fictiones leuium personarum, ut fratris Clodiæ: Quid tumultuaris soror? quid insanis? quid clamore exorsa & uerbis paruam rem magnam facis? Vicinum adolescentulum aspexisti, candor huius te, & proceritas, uultus oculiq; perpulerunt. Sæpius uidere uoluisti, fuisti nonnunquam in ijsdem hortis uisa nobilis mulier. Illum filium familias patre parco ac tenaci habere tuis copijs deuinctũ non potes. E' Cicerone sumito quæ sequuntur. Ingressus ad parandum: Atque ut facilius intelligere poßitis Iudices ea quæ facta sũt, indigniora esse, quàm hæc quæ dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit, uobis exponemus. Distributio, Tres sunt res, quãtũ ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sexto Roscio, crimen, aduersariorum & potentia, & audacia. Criminis confictionem

accusa

accusator Erucius suscepit, audaciæ partes Roscij sibi po poscerunt: Chrysogonus autem is, qui plurimum potest, potentia pugnat. Blanda reprehensio: Queso Eruci, ut hoc in bonam partem accipias, non enim exprobrandi caussa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses qui animus patrius in liberos esset, at natura certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. Significatio leuitatis: Nam illa opinor tu quoque concedis leuia esse atque inepta: Conuiuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem nisi perrarò ueniret. Domum suam istum non ferè quisquam uocabat. Nec mirum, qui neque in urbe uiueret, neque rure uocaturus esset. Verùm hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Secura cõcessio. Esto, caussam proferre non potes: tametsi statim uicisse debeo, tamẽ de meo iure decedã, & tibi quod in alia caussa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Vereor ne in numerandis tam multis figuris sim molestus. Ex his quas diximus, alias generis eiusdem intelligere promptum est. Quidquid humile est ita, ut neque dignitate sententiæ præcellat, neque compositam & ornatam elocutionem magnopere desideret, neq; clamores uelit, neq; uehementes impetus, sed sit ferè è sermone populari, et ea ratione tum sentiendi, tum loquendi, quam uidemus in grauioribus comœdijs: in eam formam de qua nunc agitur, optimo iure includẽdum puto. si tota caussa proposita sit eiusmodi, ut de finibus regundis, de stillicidijs, de seruitute prædiorum, tota subtiliter agenda. si pars à parte dissentiat, aliter & aliter exponenda. Vnà cum re uerba & figuræ & compositio crescunt.

De elocutione tenui. CAP. XIX.

SVmmißus orator consuetudinem imitatur, & ab indisertus re plus quàm opinione differt. Illi sermo purus est, & emendatus, non ita fœdus & enormis, ut ad barbarismum solœcismumq; deueniat. Est enim flagitiũ quoddam barbarè loqui, et indignum uiro liberaliter instituto. Quod qui affectant, ut quasi familiares esse uideantur, ex oratorum numero sua se uoluntate eximunt. Ex illis uerborum generibus, quæ priore libro in ordines descripsimus, ut quũ opus esset, in usum uocarētur, assumit Latina, quoniam frustra petuntur ornamenta prodigiosæ linguæ, quæ primis ingreßibus omniũ disciplinarũ sit exclusa. Assumit humilia multa, nempe quibus ad explicandam rem tenuem in hominum cœtu citra deformitatē poßit uti. Vrbani esse debent, & ingenui moris, nõ illius rusticanæ uastitatis, quæ ab humanitate semota est. Deligit pudica, nitida, usitata, propria. Priscis & nouis utitur rarò. Illa ad grandiloquentiam, hæc ad suauitatem potius accommodantur. Sæpius exilia quàm sonãtia, parua quàm grãdia, uolubilia quàm tarda, lenia quàm aspera inducit. Nunc integris, nunc concisis agit, ut usitata loquendi cõsuetudo persuadet. Id quò facilius rudes intelligant, agemus exemplo. Operæprecium erat, si animaduertistis Iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo quum uidißet qui homines in hisce subsellijs sederent, quæsijße, num ille aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quòd antea caussam publicam nullam dixerim. Postquam inuenit neminem eorum qui poßunt & solent, ita negligens eße cœpit, ut quum in mentem ueniret ei, resideret, deinde spaciaretur, nonnunquam etiam puerum uocaret, credo cui

cœnam imperaret, prorsus ut uestro consessu & hoc conuentu pro summa solitudine abuteretur. Audis hic puram & inaffectatam loquendi consuetudinem, sermone populi tersiorem, summa grauitate multo summißiorem, uerba nec impudica, nec sordida, nec inusitata, nec impropria, nec strepentia grauiter, nec incedentia superbè, nec tardè repētia, nec cōcurrentia asperè. Humilia quædam, ut hæc, Nonnunquam etiam puerum uocaret, credo cui cœnam imperaret. Reliqua de medio sumpta, quæ omni dicendi formæ, sed aliter & aliter composita, & figuris, & grauioribus uerbis ornata conueniant. Tenuis orator (inquit Cicero) modò sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus & parcus: & in priscis reliquisq; ornamentis & uerborū & sententiarū demißior, translatione fortasse crebrior, qua frequentißimè sermo omnis utitur, non modò urbanorum, sed etiam rusticorum. Idem paulò pòst: Vtatur uerbis quàm usitatißimis, translationibus quàm mollißimis. Habito uerborum delectu, qua ratione iungat illa: dicendum est. Ne tantum laboret in coagmentatione, quantum solent ij, qui molliter uelut per æquabile spacium feruntur. Si fortè compositio lenis occurrit, cur illam recuset oblatam, non uideo. Sin illa (quod frequenter accidit) remoratur abire cupientem, partem componit, partem coagmentare negligit. Duæ pluresúe hiant uocales, aliquot etiam consonantes rixantur horridè: ferat, si modò sententia bona sit, & illi propria atque dilucida uerba respondeant. Non eiusmodi compositionis Ciceronem puduit: Simul atque ego in Siciliam ueni, mutatus est. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus à literis. Itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat. In his

unam

unam domo, quæ totũ immutaret hominem. Repente cœpit dicere se omnia Verris caussa uelle, sibi cum eo amicitiam cognationemq́; esse. Vides ut in hoc sermone frequēs sit hiatus è concursu uocalium, ut paulò pòst aspera commissura consonantium. Erant qui putarent Letilium legatum à Verre uenisse, qui gratiam, amicitiã, cognationemq́; cõmemoraret. Sint breues periodi, si non semper, plerunq; tamen: mēbra parua, numerus tenuis, ut qui fit ex iãbo frequēte, ex pyrrhichio, choræo, trochæo. Non intelligo hos solùm cõgredi pedes (omnes enim reperiuntur in tenuitate dicendi) sed cæteris grauioribus multo frequētiores esse, ut in hac oratione: Si me uillicus tuus solus deiecisset, non familia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Rectè igitur diceres te restituisse? Quid enim facilius est, quàm probare ijs qui Latinè sciant, in uno seruulo familiæ nomen non ualere? Si uerò ne habeas quidem seruum, præter eum qui me deiecerit, clames uidelicet: si habeo familiam, à familia mea fateor te esse deiectum. In gracili figura (quoniam linguæ cottidianæ finitima est atq; proxima subtilitas) non circunducuntur in pompam numerosæ comprehensiones, nec grandia membrorum corpora funduntur, nec frequentantur ampliores numeri qui plena modulatione sensum demulceant. tantùm compositio superat attritum Latinè loquentiũ morē, & paulo ornatius atq; lautius accipit audiētes. Assuescendum igitur optimo generi sermonis, & lingua sic utēdum iam sub præceptoribus, ut Latinè, purè, propriè, dilucidè, cõpositè loquaris. Quum sermo fuerit incorruptus & proprius, ut illorum qui & expeditè & eleganter cõfabulantur, ad exprimendum characterem humilem, parũ admodũ laborãdum est.

Inueniendæ sunt multæ & acutæ sententiæ, quales edunt prudentes & exercitati, ne leuitate rerum oratio tota eleuetur. De medio uerba sumenda sunt, ac dil gentius paulo metienda quàm in familiarium sermone. Quicquid exturgescit, quicquid ampullosum est & affectatum, quod priscum & inusitatum, quod audacter nouatum, quod audaci figura modificatum, quod insolens, quod nimium graue, quod effœminatum & elumbe, quod dißimile sui, quod obscurum & abditum, quod infinitum immensumq́ᵹ, hoc est, nimia tractum circunductione, fugiendum est. Illum dicendi purißimum candorem multis in locis habuit eloquentiæ Latinæ princeps, habuit & Cæsar in hac parte (meo iudicio) Ciceroni uel æquandus, uel præferendus. De uiribus eloquẽtiæ non dico, de linguæ proprietate, & recta quadam uenustate loquor, in qua uel iudice Tullio summus fuit Cæsar. Hoc genere floruit temporibus nostris Desiderius Erasmus, cuius opera multa sunt acutè subtiliter'que conscripta, pauca uerò senilia, quæ ex industria deiecit infra dignitatem puræ & candidæ tenuitatis. Apud eum copiosus & enucleatus est sermo, sententiæ crebræ ac minutæ, ioci multi, nec ingrati sales: uerba bona atque usitata: figuræ plurimæ, nec abhorrentes ab usu frequenti. Ambitus ita contracti, ut spiritum maiorem non desiderent. Numerus sæpe nullus, sæpe preßus ac uenustus. Omnia quæ suscepit, docet, & dilucidiora nõ ampliora facit. Laudabilia sunt hæc omnia in oratore, cui statutum est, humilem, sed tutam dicendi rationem consectari. In acutis oratoribus alij fuerunt impoliti, ut Lysias quum scriberet orationes quas haberent pro se rudes & illiterati. Alij (cum Cicerone dicam) in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam

& leuiter

& leuiter ornati, qui in hoc solum genere uersabantur. Alij qui nihil cedebant his elegantia,& quum uellent,aut medium genus, aut supremum facilè rapiebant: quorum facultas eloquendi,quia maior est, & rerum uarietati decentior, ingenuis animis potius capessenda est. Opus est imitatione,quæ quod præceptis deest,implet: & quod habent præcepta,confirmat. Quos tibi proposueris imitandos,ab una aut altera sententia non iudicabis aut enucleatè,aut temperatè,aut grauiter egisse:tua te ratio falleret:à toto corpore,uel à tota parte iudicanda est forma dicendi.. An ideo Vergilium tenuiter cecinisse bucolica dices, quòd uersiculus est tenuis,

Fronde super uiridi sunt nobis mitia poma?

Haud quaquam, sed illorum bonam partem humili materia & elocutione confecit. Interiecit aliquando optimos uersus, qui in canenda heroum maiestate non dedeceant. Nolo igitur leonem æstimes ab unguibus.Perpende quantum sit earum rerum de quibus agitur,pōdus, sint'ne graues,an leues. uide quàm uerba sint quæsita:an sumpta de sermone uulgari, an longius altius'ue ad ornatum petita. Contemplare qui sit habitus figurarum, sint'ne cottidianæ formæ,an raræ & eximiæ. Considera quæ ratio componendi,an contexta sit firma coagmentatione, & numeris expleta, an uerò dehiscat iūctura,& subinde numerus abrumpatur.Hoc modo facilè cognosces in quo genere collocanda sit omnis oratio.Sed et nos iuuandi gratia referamus ad exilem tenuitatem quæ repunt humi,non oratoria quidem,sed uel soluta,uel poëtica.Sic enim planius fiet quale sit delineamentum macilentæ figuræ. Ad hanc formam pertinent epistolæ familiares, quæ aliquam modò artem limamq; subierunt.Sunt enim tres species episto-

larum. Aliæ de rebus magnis & grauibus agunt ornatè & copiosè, & ab orandi facultate, quas poßunt, accipiũt uires, eoq́; dignitatis attolluntur, ut ad hunc quasi plebeiũ ordinem referri non debeant. Aliæ sunt tam uiles & abiectæ, ut nullo ordine censeantur. Aliæ cultæ & elegantes, tenues tamen & expreßæ, quæ in elegantium postremo loco sederunt, quippe quæ non alio conduntur artificio, quàm leuiores caußæ, & controuersiæ minores. His adde rerum gestarum narrationes, non omnes quidem, sed quæ rectè & nudè quod uolunt persequuntur, quales sunt commentarij Cæsaris. Alij commentarij, cuiusmodi fuere M. Varronis, & antiquorum, quibus exponebantur elegantiæ ac opes linguæ Latinæ, simplices erãt & faciles, quod adhuc fragmenta demonstrant: & nouißimo ordine contenti, non aucupabantur pueriles delicias, & uoluptates illas effœminatas, quibus exarserunt posteri. Relinquebant illam floridam suauitatẽ Gellijs, Ausonijs, Politianis, Rhodiginis, Beroaldis, Crinitis, & id genus scriptoribus, qui antequam ad rem ueniant, quantũ poßint in arte dicendi, in pompa ac proludio ostẽtant, & inani digladiatione morantur indoctos. Malim ueterum compositionem masculam & frugiferam, quamuis aliquando tenuem, quàm istorum bellas petitiones, & artificiosam, sed sæpe inutilem palæstram. Qui uerecundiore fuerunt ingenio, ut Donatus & Seruius, atque interpretes multi, eas ediderunt annotationes, & ea commentaria, quæ summiße narrarent quam haberent ipsi de uerbis & rebus alienis sententiam. Stylus ille mea sententia decet interpretem, rhetoricantem uenustior æqualitas, & oratio paulo compositior, ut quæ uel medium attingit, uel mediocritati quàm extremæ gracilitati propior est. Ex poëmatis gracilia sunt

lia sunt Bucolica, Comœdiæ, Mimi, Epigrāmata de rebus minutis. Ampliora quædam par est aßurgere, odæ quæcunque canunt amores, molles risus, blandas uoluptates, conuiuia, iocos, lusus'que iuuentutis. Quibus est materia grauior, ut deus, ut diui, ut heroës, ut pugiles uictores, ut certamina, si rebus æquari uolunt, tantum debent aßurgere, quantum rebus ipsis dignitatis accrescit. Lyricis carminibus iuueniliter lasciuientibus addantur elegi, & unà cum illis in extremis ordinibus sedeant. Item epistolæ amatoriæ, cuiusmodi scripsit Ouidius Naso, Syluæ depreßioris argumenti, Satyræ magna ex parte, quamuis in illis mira sit inæqualitas. Ad hæc batrachomyomachiæ, culices, mulæ gallicæ, hortuli, & siqua sunt opuscula iocosa quidem, sed non indigna quæ legantur, uix eam de qua loquimur, excedunt gracilitatem, etiamsi uerborū magnitudine nonnunquā tumescunt. Nec heroici, nec tragici poëtæ semper alta capiūt sublimes. Homerus aliquando repit, ut quum facit induentem membra Telemachum: & Euripides in colloquio uiliū personarum, comico sæpe similis est. Est quum boni poëtæ res humiles, at solertes, ut apes, exornant honore uerborum: quod quū accidit, ad mediam propè dignitatem character aßurgit. Sæpenumero audio qui dicant in Virgilianis carminibus nullum se reperire discrimen, omnia grande quiddam sonare, bonis uerbis schematisq; uarijs scatere, in omnibus autorem eodem conatu laborasse. Isti mihi non uidentur habere neq; sensum, neque rationem, qui de rebus ac uocibus tam absurdum ferunt iudicium. In Aeneide sunt descriptiones locorum, temporum, personarum, conuiuiorum, ludorum, præliorum, magnifici apparatus, euentus acerbi, orationes Iouis & numinum, legationes, conciones, querelæ, conso-

lationes. quid quæso tale tantumq; in agricultura, aut in humilitate pastorali? Vter est sublimior? an qui rusticorum sermones refert, an qui deorum, heroum, magistratuum, rerumq; maximarum decora alta perspicit et obseruat? In Aeneide uerba splẽdida, translata, figuris innouata, longè petita, sublimia, ornata, scitè contexta, sonãtia, & (in summa dicam) tantum excultis ingenijs, & totius humanæ uitæ peritis familiaria. In Aeglogis quid est quod opilio non intelligat, præter illa pauca quæ poëtæ sibi indulgent uel ut à doctis legantur, uel ut ueterum morem referant, uel ut seruẽt temporum decorum? Constat enim rem pastoralem quondam in honore maximo fuiße, & in ea uersatos esse uiros egregios, qui non ignorarent scientiam naturæ: qua ratione motus Virgilius (ut mihi uidetur) intexuit non exposuit multa quæ Physici disputata suis libris reliquerunt. Sunt hæc maiora uulgo rusticorum, quod significat hoc uersiculo Maro,

Sicelides Musæ paulo maiora canamus.

Quamobrem ut rara sunt, non efficiunt artem pecuariam eò maiestatis ascendere, quò heroicæ grauitatis amplitudo peruẽnit. Errant igitur qui per ignorantiam sic iudicant. Errant etiam uersificatores illi, qui omnia canunt eodem modo, & quantum poßunt, tantum ubique conantur, & idcirco existimant falsò pari uirtute summos niti poëtas. Quæ sit cuiusq; generis proprietas, hic dicerem si de arte poëtica scribere statuißem: sed aliud est propositum negocium: quapropter ad mediam eloquendi formam uenio.

De media figura. CAPVT XX.

QVæ temperatæ mediæque elocutioni materia supponatur, quæ uerba, et quæ species cõpositionis deceat

ceat illam materiam, paucis exponemus deinceps, & si fuerit opus, ad eam rem utemur exemplis. In *hoc genere sunt aut totæ controuersiæ, aut membra causarũ.* De *partibus primùm loquamur, quibus cognitis difficile nõ erit de causa tota iudicare.* Exordium, *quo dicenti cõciliantur auditores, nec concitatum & ardens esse uult, ne bacchari uideatur inter sobrios: nec contrà languidum ac frigidum & iacens, ne statim initio auertat illos, quorum mentes admouere causæ debuerat. Amat igitur quietũ & temperatum, sed elegans & cõpositum dicendi genus.* Q*uòd si nõ ostentat suas opes, quoniam illud principio sit odiosum, attamen ut sit aliquid quo moueantur animi, sententias bonas exornat occultius, & uerecunda moderatione sibi quærit autoritatem.* Id *esse uerum demonstrant exordia* C*iceronis, quæ si non omnia cadunt in eandem formam (nam sunt alia uerecundiora, ut pro* Sexto Ro*scio: alia audentiora, ut in* V*errem: alia solicita magis, ut pro* M*ilone, & pro* Cl*uentio: alia secura, ut pro* C*ecinna: alia alio modo composita) tamen nullum est in omnibus, si iustam magnitudinem seruat, quod non gracilitate maiorem præ se ferat dignitatem.* Nec *si confirmat idem totas sibi causas subtiles & tenues fuisse, propterea existimandum est omnia ab illo subtiliter esse dicta, id pro dignitate fieri non potuit, sed multo maiorem partem controuersæ humili ornatu fuisse contentam.* Nam *principium orationis pro* C*ecinna multo numerosius est, quàm pro eodẽ argumentatio: quumq; medium non sit in hac arte punctum, quod pari interuallo distet ab extremis, sed longè pateat oratorum medium: quod diximus principium, medio uero quàm termino demisso propius est.* Q*uamobrem ad illud genus esse referẽdum uidetur.* Non *ignoro procemia*

maiorum causarum longis ambitibus expleri solere, & ad grandiorem quandam eloquentiam perduci: sed liceat mihi quæ medio proxima sunt, aut non ita certè procul absunt, ad medium referre. In exordijs optimos quosque plurimum niti, argumento sunt illorum præfationes, qui cogitationes suas monumento literarum tradiderunt. Siqua pars operis apud illos culta & expolita suum ostendit artificem, illa uel maximè ostendit. Nemo est ferè qui nesciat malum esse gubernatorem, qui statim impegit in portu. An non impingit ille, qui principio quietas aures procella horridulæ orationis offendit? Id ne quispiam cōmittat, Cicero præcipit in Oratore, ut summus orator uestibula honesta, aditus'que ad causam faciat illustres. Ne moueat illud, In principia non uenire pulcherrimos ornatus, qui locis communibus adhibentur. Non efficit ut sint humiles ingressus, sed quodammodo frugi, & uerecundi. Non desunt tamen initia quæ ex abrupto incipiant, & grauißimè commoueant aduersarium: ut Ciceronis illud in Catilinam: Quousque tandem patientia nostra abutêre Catilina? Pertinent hæc ad sublime genus, in quo summas eloquentiæ uires effundit orator. Summißiora in ordine secundo ponuntur, non omnia quidem persimilia, sed interuallo modico segregata. Sunt quidam aditus peranguSti, ideo'que humiles appellandi: quos si quis inter procemia constituit, longè extendit procemij nomen. Sunt autem huiusmodi: Antequam de Republica P.C. dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter cōsilium & profectionis & reuersionis meæ. Paruis de rebus, sed fortaße necessarijs consulimur P.C. de Appia uia & de moneta cōsul, de Lupercis tribuni plebis referunt. In hoc genere ferè sunt illa parua exordia,

quæ in

quæ in medijs causis persæpe reperiuntur. Non *enim sunt ad alliciendos animos, ne abhorreant à causa, sed ad distinguendas partes orationis, & ad colligendos sensus, ut remissa attentione cætera patientius exaudiant.* In *media suauitate sunt & multæ narrationes, ut quæ plus dignitatis desiderent, quàm doloris.* Est *enim quum uel personam, ut egregium uirum, uel rem, ut locum, urbem, situm, regionem, præclarè facta dicta'ue exornare exponendo contendat orator.* Non *abijcit orationem, ne rerum dignitati multum detrahat humilitas.* Non *mouet tonitrua & tempestates acerbæ dictionis, quia non ea res ad dicendum proposita est, quæ concitare uelit asperas amplificationes, et tragœdiarum querelas.* Ornatum *quærit & suauitatem, cui mirum in modum quadrat æquabilis & profluens oratio, qualis est hæc:* Fuit *apud Segestanos ex ære simulachrum* Dianæ, *tum summa atque antiquißima præditum religione, tum singulari opera artificioq́; perfectum.* Hoc *translatum* Carthaginem, *locum tantum hominesq́; mutarat: religionem quidem pristinam conseruabat.* Nam *propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna quam sanctißimè colerent, uidebatur.* Aliquot *seculis pòst* P. Scipio *bello Punico tertio Carthaginem cepit: qua in uictoria (uidete hominis uirtutem & diligētiam) ut & domesticis præclarißimæ uirtutis exemplis gaudeatis, & eo maiore odio dignam istius incredibilem audaciam iudicetis, conuocatis Siculis omnibus; quòd diutißimè sæpißimeq́; Siciliam uexatam à Carthaginiensibus nouerat, iubet omnia conquiri, sibi pollicetur magnæ curæ fore, ut omnia ciuitatibus quæ cuiusquam fuissent, restituerentur.* Plurimæ *sunt aliæ apud autorem eundem, in quibus uiua medij generis imago expressa est.*

Eas autem facilè cognoscet, qui non modo rem de qua agitur, cuius sit dignitatis, sed etiam numerosum & affluens eloquendi genus explorabit. Aliæ sunt expositiones, quæ sine graui motu rem aliquam inculcăt iudicibus, quæ si non fuerit intellecta, nec causa bene agi, nec argumentationes institui poterunt. Illa referimus ad tenuem formam, propterea quòd maximè docere uolunt, non animos permouere affectibus, quod est summæ grauitatis: non delenire uoluptate, quod proprium est temperatæ elocutionis. Dissentire Quintilianus uidetur. Sic enim ait quarto libro Institutionum, Ego uerò (neq; enim dißimulabo iudicium meum) quanquam id quod sum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur, narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia & uenere exornandam puto. Non dissentit autem. Est in Cæsare gratia & uenustas, est in Terĕtio multa, etiam in narratione, ut quum facit exponentem Simonem Pamphili uitam. Vterque tamen in imo genere uersatur. Sunt & subtilitati suæ uenustates. Ergo idem in nono sic iudicat: Membratim plerunque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Proserpinæ raptus.

Quid est narrare membratim, aut periodos resoluere, nisi suaue & tractum dicendi genus in summißius magisq; familiare deducere? Quòd si quis opinatur eum in alia sententia fuisse, & illi suffragatur, licet quidĕ per me: aliter tamen dixisse Ciceronem comperiet etiam in causis publicis, siquando maximè cuperet docere Iudices quid esset in controuersia. Itaq; narrationes aliæ sunt graciles & pressæ, aliæ graues & atroces, aliæ uberes & affluentes.

tes. harum

tes.harum discrimina fecere primùm materiæ diuersæ, deinde rerum uarietatem induit ornatu uario eloquētiæ decorum. In confirmationem & refutationem, cui sæpius acuta subtilitas adhibetur, etiā cadit res charactere medio signanda, ut quum officia demonstrat orator, quum spaciatur in loco communi, & auditoribus subministrat uoluptatem, quum testem, aut litigatorem, aut amicum magnificè commendat, quum laudat illustres personas, & egregia facta, quum dat autoritatem aduocatis, quum gratulatur alicui, quum extollit ueterum instituta, quum mitigat iram uel iudicium, uel aliorum, quum argumentationes munit sententiarum dignitate, quum asseuerationibus dicta roborat, quum honesta præfatione inducit alioquin acerba & amara dictu, quum describit aliquid non ut historicus, sed ut exornator earum rerum quæ causam faciunt ampliorem, quando similitudines confert ad ornandum magis quàm ad probandum, quum illustrat exempla rerum gestarum, quum deprècatur addito colore, quum pulchritudine uerborum tegit rerum deformitatem: in summa dicam, quoticscunque res utilius est aut decentius, æquabiliter, temperatè, ornatè, copiosè, suauiter dici: intermedio generi materia reperta est. Hæc omnia patefacerem exemplis, nisi me molesta prolixitas retardaret. facile est à Cicerone excipere. Refertæ sunt orationes eius omnium rerum uarietate, nec sinunt alumnum suum esurire exemplorum inopia. Quod, inquit, in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? Quæ exempla selegissem, nisi uel nota arbitrarer, uel posse eligere qui quæreret. Nulla est enim ullo in genere laus orationis, cuius in nostris orationibus nō sit aliqua si nō perfectio

fectio

fectio, at conatus tamen atq; adumbratio. Hac *figura totas ferè delineauit orationes, ut pro lege* Manilia, *pro* M. Marcello, *pro* Sulpitio *in legatione mortuo, ex quibus quantum uoles exemplorũ, tantũ licebit excerpere.* Habes *encomia, laudationes, panegyricos, orationũ parteis præter leues iocos ad delectationem comparatas: quæ omnia tametsi nonnihil differunt, ut parciore & abundantiore cultu, tamen in unam propè formam tendunt omnia.* Habes *sententias graues dictas in Senatu, habes perorationes non illas dico lugubres miserabilesq;, non ardentes accusatoris incendio, sed quæ uoce moderata dignitate quadam propositum conficiũt, ut,* Non debeo C. Cæsar, *quod fieri solet in tantis periculis, tentare quonam modo dicendo misericordiam tuam commouere poßim.* Nihil *opus est.* Occurrere *ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione euocata.* Propone *tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negauisti.* Multa *sunt clementiæ tuæ monumenta, sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti.* Quæ *res mediam quærant ubertatem, satis dictum puto.* Quibus *uerbis & quo genere componendi debeant exprimi, tandem mihi dicendum est.* Verba *legantur honesta, urbana, usitata, grauia, sonantia, grandia, uolubilia, lenia.* In *illis quædã anti qua, & noua quædam, plura tamẽ maximè propria, quorum omnium rationes superiore libro copiosè diximus.* Schemata *quædam pulcherrima (nisi quãdo uerecundius & summißius agitur, ut in exordijs frequẽter) adsciscantur.* Sint *crebræ translationes, quibus nihil est iucundius, nisi quum longius petuntur.* Frequentetur *hypallage, & allegoria, & (ut cum Cicerone dicam) ex contrarijs sum-*

pta

pta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant: relataq; ad idem uerbum, & geminata, atque duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur, constructioq; uerborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Sic iungantur in coagmentatione, ut neque asperos habeant concursus, neque disiunctos atque hiantes. Nam iūctura lenis & æquabilis habet suaue quiddā, quo maximè commendatur hæc forma. Expleantur numeri, & ad aurium uoluptatē circunferātur ambitus multo crebriores, quàm uel in humili, uel in sublimi genere dicendi. Subijciamus exemplum, in quo si quæ diximus, non sunt omnia (quis enim tam breuiter amplectatur omnia?) non pauca tamen generis huius ornamenta licet intueri. Multas quidem C. Cæsaris uirtutes, magnas incredibilesq; cognoui. Sed sunt cæteræ maioribus quasi theatris propositæ, & penè populares, castris locum capere, exercitū instruere, expugnare urbes, aciem hostium profligare, hanc uim frigorum, hyememq;, quam nos uix huius urbis tectis sustinemus, excipere, his ipsis diebus hostē persequi, tum quum etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella iure gentium conquiescant. Sunt ea quidem magna. Quis negat? Sed magnis excitata sunt præmijs ad memoriam hominum sempiternam. Quo minus admirandum est eum facere illa, qui immortalitatem concupiuerit. hæc mira laus est, quæ non poëtarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentum iudicio expenditur. Equitem Romanum, ueterem amicum suum, studiosum, amantem, obseruantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum, atque iacturis, sed experientia patrimonij amplificandi labentem excepit, corruere non siuit, fulsit & sustinuit, re, fortuna, fide, hodieq;

sustinet

ſuſtinet: nec amicum pudentem corruere patitur, nec illius animi aciem perſtringit ſplendor ſui nominis, nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ & gloriæ. Sint ſanè illa magna, quæ re uera magna ſunt: de iudicio animi mei ut uolet quiſq; ſentiat: ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in ſuos, memoriam amicitiæ, reliquis uirtutibus antepono. Quam quidem uos Iudices in nouo genere bonitatem inuſitatam claris àc præpotentibus uiris, non modò non aſpernari & refutare, ſed complecti etiam & augere debetis. Hic ſi dicentis artem inſpicere uoles, contemplator ut in iunctura uerba uerbis cohæreant, non omnia quidem, ſed, quod ſatis eſt, plurima. Deinde uoce modulator ambitus, ut auribus ſentias quàm prona uolubilitate decurrant. Iam animaduertito, ut magna ex parte uerba ſint grandia, ſonantia, ſuauia, plena maieſtatis, alia propria, alia translata. Videto etiam figuras. Reperies paria paribus relata, ſimiliter cadentia, ſimiliter deſinentia, repetitiones uerborum, & quæ Græcè dicuntur ἀντίθετα, ſententias, imagines, ſimilitudines, amplificationes crebras, comparationes maiorum & minorum. Quid? Orationem omnem ſic probabis, ut non quæras neque ſuauiorem, neque pulchriorem, niſi fortè cupis effœminatum quoddam genus recentiorum, qui ne quid uſitato more dicant, toti exundant diminutionibus uerborum, adiunctionibus nouis & inſolentibus (intelligo ſimplicium & compoſitorum figuras) deriuationibus inauditis, itemq; metaphoris & translationibus tam ridiculis, ut nõ tam ſeuerè loqui, quàm cum pueris infantibus, aut ſannionibus blandiuſculè molliterq; balbutire uideantur. Nolumus hunc characterem, qui uiro graui ſit indignus. Seruent eandem rationem loquendi utentes

populi lingua, ab omnibus fatui & dementes habebuntur. In media figura suauitas optima est, si modò retinet masculam dignitatem. Quod dulce qui sine fuco retinere nescit, utatur compositione aspera & uirili potius, quàm æquabili, & euirata. Qui dulciores esse uolunt, hoc assequuntur molli coagmentatione, uolubili numero, uerbis lenibus & urbanis. Quibus magis arridet amara oratio, illa quæ dixi, parcius degustant. Inde fit ut hæc forma nonnunquam sit aptior & cultior, nonnunquam horridior, & inculta magis: id quod ex ijs quæ proximè dicemus, intelligetur. In medio sedent encomia, & panegyrici, in quibus est dulce orationis genus, & solutũ, & effluens, et uerbis sonorũ. In eadẽ sede statuũtur historiæ eloquentia uestitæ, quæ sæpe asperè bellicũ quiddam sonãt, ut Liuianæ. Statuuntur epistolæ, quæ ultra speciẽ tenuitatis assurgunt: cum his ornati & diligenter exculti sermones rerũ maximarũ, quales sunt M. Tullij de philosophiæ partibus, & Plinij de historia naturali. Itẽ quædam commẽtaria rebus et uerbis illustria, Epigrãmata digniora, Odæ argutiores, ut quæ diuũm & heroũ nomina celebrãt, Satyrarũ loci graues de moribus, si modò sine cõtentione transiguntur, carmina de natura, ut Lucretij de arte physica, ut Hesiodi & Vergilij de agricultura. Aeneis est ut opus Homeri, in quo si quis opinatur unũ modò genus esse sublime (quod pleriq; sunt arbitrati) à recta uia recedit, & turpiter aberrat. Treis eloquendi species imitatus est Homerus, in Menelao tenue, in Nestore mediũ, ut idẽ postea Cicero in Catone sene, in Vlysse arduũ & copiosum. Idem facere conatus est Vergilius apud quẽ Drances callidè dicit et ueteratoriè more subtilium, Rex Latinus utitur oratione tẽperata & senili, Turnus ardet

impetu & atrocitate. Apud eundem Venus & Iuno orationes habent ad Iouē. hæc inflammata cōtendit acriter, illa blandior summißius agit. Eandem'ne formæ rationem putabimus? An Aeneas, Sinon, & Dido, eodem modo loquuntur? Sunt in illo poëmate uersus humiles, ut illi,

Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo: risit pater optimus olli.

Alij intermedij & compositi, ut hi,

Hæc finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, & prolapsa uidentem
Pergama, tot quondam populis terrisq; superbum
Regnatorem Asiæ. –

Alij graues atq; peracerbi, ut

– Num linquere castra
Hortati sumus? aut uitam committere uentis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenam'ue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno? demissa'ue nubibus Iris?

Subinde magnus hic poëta pro rerum uarietate mutat figuram, nec ulla est bona atq; laudabilis, qua suo loco non utatur. Quamobrem tam uaria poëmata in unam aliquam formam reduci non debent. Illam styli mutationē poëtis esse pronunciauit optimus iudex M. Tullius. An ego Homero, inquit, Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis cōcederē ut ne omnibus locis eadē cōtentione uterentur, crebroq; mutarent, nonnunquā etiam ad cottidianū genus sermonis accederent, ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? De poëtis hactenus. Nec enim illud est nostræ contemplationis: quamobrem omittamus in præsentia, & ueniamus ad summum dicendi genus.

De sum

De summo genere dicendi. CAP. XXI.

SVmmum genus orationis aliud est eloquentiæ Romanæ *principi, aliud hominibus parum & illiberaliter artibus institutis.* Hi *quicquid sententiarũ dignitate conspicuum, uerborũ flore iucundum, figuris insignibus pictum, iunctura molli & numeris pulchrè fluentibus aptũ est, grandiloquum ac sublime esse falsò crediderunt.* Totus Cicero, *totus* Liuius, *totus* Vergilius *sublimis est istis.* Accedat *& quicunq; nomine literarũ celebrem famam extendit in multos.* Nesciunt *turpe esse paruo pedi circundare calceum magnum, similes pictoribus ineptis, qui reges uiridi colore, rusticos auro circunlinunt.* Ergo Isocrates *rhetor suauißimus grandior* Pericle, *et* Demosthene *fulminibus orationis* Græciam *permouente: &* Cicero *quum dictione ardenti perturbat inimicos, laudatoribus cedit, & fortis uir ac ferox in armis prolusione gladiatorum minor est.* Quæ *si quis absurda putat, summo credat oratori operosiorem esse pugnam quàm palæstram, seria quàm ludos, securitatem quàm anxios tumultus. Arduum genus est (ut ille iudicat) grandiloquum, amplum, uehemens, ornatum, uarium, copiosum, graue, acre, ardens, ad permouendos & conuertendos animos instructum & paratum.* Hoc *intonat,* hoc *fulminat,* hoc *commouet sensum,* hoc *animum perfringit, quod uult inserit, quod cupit euellit, grauia accumulat, humilia et modica aspernatur, plurima frequẽtat, uerbis pugnat acerbis, & figuris atrocibus.* Illi *sæpe multus literarum hiatus, dura coagmentatio syllabarũ, ambitus pauci & sonantes, incisa ac membra longè plura, numerus minus suauis quàm uehemens, actio tragica, tota dictio atrox & cõcitata.* Quid *opus est pluribus?* Tantũ *discrimen est inter hoc & duo*

genera ſuperiora, quantũ inter leues cõflictus, & cruentum periculoſumq; prælium. At non omnis habitus grauis eſt huiuſmodi. N*am quum duæ ſint affectuum ſpecies, una mouētium indignationē, altera miſericordiã, quumq; ſublimis oratio in utraq; dominetur, dulcior eſt ad miſericordiam, amarior ad indignationem: hæc accuſatori, illa defenſori magis accommodata.* V*traque forma in exordium cadit.* V*t enim accuſator, ſic quoque defenſor delibat affectus. Accuſatorem cum dico, quicunque crimen obijcit, etiam ſi defenſoris partes ſuſtinet. Defenſorem, qui purgat obiectum.* D*e indignatione ſit hoc exemplum ex tertia actione in* V*errem:* D*e impudentia ſingulari, quòd adeſt, quod'que reſpondet, ſunt qui mirentur.* M*ihi propter eius audaciam, atque amentiam, ne hoc quidem mirandum uidetur.* M*ulta enim & in deos, & in homines impiè nefarie'que commiſit, quorum ſcelerum pœnis agitatur, & à mente conſilioq; deducitur.* A*gunt eum præcipitem pœnæ ciuium* R*omanorum, quos partim ſecuri percuſsit, partim in uinculis necauit, partim implorantes iura libertatis & ciuitatis in crucem ſuſtulit.* R*apiunt eum ad ſupplicium dij patrij, quòd iſte inuentus eſt qui è complexu parentum abreptos filios ad necem eijceret, & parentes precium pro ſepultura liberũm poſceret.* R*eligiones uerò cæremoniæq; omnium ſacrorum fanorum'que uiolatæ, ſimulacra'que deorum, quæ non modo ex ſuis templis ablata ſunt, ſed etiam iacent in tenebris ab iſto retruſa atque abdita, conſiſtere eius animum ſine furore atq; amentia non ſinunt. Alia facies eſt miſericordiæ. tractior enim, & languidior, qualis eſt hæc,* H*oc profectò tempore eam poteſtatem omnem uos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper ueſtræ authoritati*

dediti

dediti fuimus, semper miseri lugeamus: an diu uexati à perditißimis ciuibus, aliquãdo per uos, ac uestram fidem, uirtutem sapientiamq; recreemur. Quid enim nobis duobus laboriosius, Iudices? quid magis solicitum, magis exercitũ dici aut fingi potest? qui spe amplißimorum praemiorum ad Rempub. adducti, metu crudelißimorum exitiorum carere non possumus. Est atrox & inuidiosa narratio, quae graui imprimitur charactere, qualis est haec, Ipse inflammatus scelere & furore in forum uenit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emanabat. Expectabant omnes quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset: quum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari ac deligari, & uirgas expediri iubet. Clamabat ille miser se ciuem esse Romanum, municipem Cosanum, meruisse se cum L. Precio splendidißimo equite Romano, qui Panormi negociaretur, ex quo haec Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum speculandi causa in Siciliam ab ducibus fugitiuorũ esse missum: cuius rei neq; index, neq; uestigium aliquod, neq; suspicio cuiquã esset ulla. Deinde iubet undiq; hominẽ proripi, uehementißimeq; uerberari. Caedebatur uirgis in medio foro Messanae ciuis Romanus, Iudices, quum interea nullus gemitus, nulla uox alia istius miseri inter dolorem crepitumq; plagarum audiebatur, nisi haec, Ciuis Romanus sum. Hac se commemoratione ciuitatis, omnia uerbera depulsurum, cruciatumq; à corpore deiecturum arbitrabatur. Is non modò hoc non perfecit, ut uirgarũ uim deprecaretur, sed quum imploraret saepius, usurparetq; nomen ciuitatis, crux, crux inquam infoelici & aerumnoso, qui nunquam istam potestatem uiderat, comparabatur. O' nomen dulce libertatis. O' ius eximium nostrae ciuitatis. O' lex Porcia,

legesq; Semproniæ. O grauiter desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia potestas. Aliquando rei acerbitate cõmotus orator in media narratione acriter exclamat, Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris incredibile scelus, & præter hanc unam in omni uita inauditum. O libidinem effrænatam & indomitam. O audaciam singularem, non timuisse, si minus uim deorum, hominumq; famam, at illam ipsam noctem, facesq; illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes deniq; ipsos superiorum testes nuptiarum? Perfregit ac prostrauit omnia cupiditate ac furore. Vicit pudorem libido, timorem audacia, ratione amentia. In confirmationibus sæpe regnat hæc uis. Posteaquam rem omnem probauit orator, quærit agentis affectũ, uehementer amplificat, & totus ardescit, ut Cicero quarto libro in Verrẽ agens de re Sopatri: Etenim si illud est tam flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum, maximeq; nefarium uidetur) ob rem iudicãdam pecuniam accipere, precio habere addictam fidem & religionẽ: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum à quo pecuniam ob absoluendum acceperis, condemnare? ut ne prædonum quidem Prætor in fide retinenda consuetudinem conseruaret. Scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses uenalem in prouincia, ualuit apud te plus is qui pecuniam maiorem dedit. Concedo, forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit. Quum uerò fidem ac religionẽ tuam alteri addictam pecunia accepta habueris, pòst eandem aduersarijs tradideris maiore pecunia, utrunq; falles? & trades cui uoles?

& ei

& ei quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum? quod unquam huiusmodi monstrum aut prodigium audiuimus aut uidimus? Qui cum reo transigat, pòst cum accusatore decidat: honestos homines qui caussam norint, ablegat, consilioq; dimittat: ipse solus reum absolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniam´que non reddat: hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur, quam iste non modò cera, uerùm etiam sanguine, si uisum erit, notabit? In hac oratione si uim pondusq; rerum, si crebras amplificationes, si uerba grauia & copiosa, si figuras acres, si cæsim pugnantem numerum iterum atque iterum inspicies, uidebis expressam summæ eloquentiæ imaginem, & nihil in hoc genere præstantius desiderabis. Similem grauitatem interim capiunt argumenta, ut illa pro Sexto Roscio, Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si ut auarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicißimus? num quærenda caussa quæ te ad tantum facinus adduxerit? Addesis quæ sequuntur. In communibus locis frequens est hæc ardens contentio. Amplificatio enim in illis maximè excellit, qbus citra personas in uitia moris est perorare, ut illa Ciceronis tantopere laudata de supplicio parricidarum. Vis eadem est quibusdam personarum fictionibus, ut huic, Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? Quid aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut uenenum timeres? Non patrem tuum uideras, non patruum, non auum, proauum, atauum audieras consules fuisse? non deniq; modò te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarißimi & fortißimi

uiri, patriæq; amantißimi? qui simul ac pedem limine extulerat, omneis propè ciues uirtute, gloria, dignitate superabat. Reliqua petes ex fonte. *Eadem ratio est si muta quædam loquentia inducat, si interpellatorem coërceat, si irascatur, si obiurget, si execretur, si rem atrocem dicendo subijciat oculis, si rem suprà ferat quàm fieri possit, si insignem uel improbitatem uel calamitatem persequatur affectu. Ad hæc perorationes multæ grauißimæ sunt, quoniam in illis consumuntur affectus. Suppeditat exempla Cicero pro Flacco, pro Sylla, pro Milone, pro Rabirio Posthumo. Quid, inquit, de miserationibus loquar? quibus eò sum usus pluribus, quòd etiam si plures dicebamus, peroratione mihi tamen omnes relinquebant. Idem de altero genere concitato: Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Si legas actiones in Verrem, orationem pro Cluentio, & pro Rabirio perduellionis reo, conciones in Seruilium Rullum, dictiones in Catilinam, in Pisonem, in Clodium, in Antonium: tantam uim, tantam copiam, tot contentiones, tot amplificationes, tot ardores eloquendi reperias, ut non modò ad intelligendum, sed etiam ad imitandum satis supraq; esse putes. Sæpenumero atrocitate facti accendit iram iudicibus. Sæpe tanto dolore perfundit, ut in mœrorem lachrymasq; soluãtur. Frequenter inuidiam excitat uerbis, frequenter excitam contraria facultate restinguit. Aliquando trahit eos in summum aduersarij contemptum. Idem nec rarò contemptũ euellit, in eius locum existimationẽ dignitatemq; restituit. Nemo inflammat maiores odij faces, nemo ardentiorem charitatem parit alitq; animis. Spe confirmat abiectos. Metu*

com

comprimit audaces. Quos uult implet satietate. Satiatos iritat cupiditate. Nullo modo (sic ipse de se loquitur) animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus non ab ipso si nō perfectus, tamē tentatus sit. Quærat aliquis, an in omnibus his affectibus commouendis utendum sit ardua contentione? deinde an in his duntaxat utendum? Affectus est lenis, qui Græcè dicitur ἦθος, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatus. Huic exprimendo aptior est illa suauitas æquabilis, quam mediam collocauimus. Eius rei sit hoc testimonium: Hoc onus si uos aliqua ex parte alleuiabitis, feram ut potero studio & industria Iudices. sin à uobis (id quod non spero) deserat, tamen animo non deficiam, & id quod suscepi, quoad potero perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me officij onere malo, quàm id quod mihi cum fide semel inpositum est, aut propter perfidiam abijcere, aut propter infirmitatem animi deponere. Quieta oratione patefacit suos mores. Indignationis & misericordiæ perturbatio, nisi leuissima est, ac citò prætercurrit, uim grauitatis, & amplum dicendi modum quærit. Sunt alia quæ dicuntur & grauissimè, & copiosissimè, ut sentētiæ quædam philosophorum, ut deorum laudes, ac uirorum illustrium, ut consilia de rebus maximis: quæ si quis alta atque sublimia faciet, haud equidem repugnabo: dissiliet tamen ab opinione Ciceronis, qui iudicet hæc & similia, etsi omneis flores orationis, & ornamenta insignia recipiunt, quia tamen secura sunt atque tranquilla, & componere animos potius quàm perturbare uolunt, in media ratione formarum collocanda. Nec statuet ille discrimen inter summum pugnæ forensis incen

dium & pompam celebrium ludorum. Deinde non animaduertet in summis oratoribus habitum neminem, qui sic ornatè & copiosè dixisset, sed qui cœtum totum'que consessum perturbasset affectibus, & in admirationem stuporem'que duxisset. Genus illud quietum, & omnibus rebus excultum, nisi comparatus fuerit hic fortis & acer orator, summum, & dignitate primum uidebitur. At ubi pedem fecerit, & atrociter pugnauerit, facilè obtinebit primas, & quietè certantes cum suis armis aureis relinquet in medio. Non enim est summum, quo sublimius aliud inuenitur. Sublimius in oratione, quod omnibus præripit uictoriam. Fuerunt oratores acerbi, qui omnia traherent in contentionem, & iccirco graues ubique uiderentur: sed istud erat potius asperæ naturæ, quàm doctæ & artificiosæ facultatis. Hactenus de materia contentionis, in qua amplificatio dominatur. Ad amplificandum (teste Cicerone) maximè definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum & dissimilium & inter se pugnantium rerum cõflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla, fictæ etiam personæ, mutæ deniq; loquantur. Omninoq; ea sunt adhibenda, si caussa patitur, quæ magna habentur. Hæc ille. Verba ponẽda sunt sublimia, grauia, translata, sonãtia, aspera ac uolubilia in commouendo, lenia & tarda in mitigando. Figuræ autem, relata uerba, iterata, duplicata, gradationes, frequẽtationes sine coniunctione, exclamationes, interrogationes plurimæ, commorationes in eadem sententia, ironiæ acerbæ, descriptiones quæ rem atrocem subijciant oculis, prosopopœiæ, hyperbolæ, & si quæ sunt aliæ conformationes, quæ magnis lateribus accommodantur. Coagmentatio in cõmiseratione minimè

ne minimè hiulca sit & aspera. Nam modi flebiles declinant ad suauitatem, ideoq; ferunt membra atque circuitus paulò proceriores, quàm indignantium fulmina. Vos, *uos appello fortissimi uiri, qui multum pro Repub. sanguinē effudistis: uos in uiri et in ciuis inuicti appello periculo, Centuriones, uos'que milites: uobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus; hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Quanto magis dolor accrescit, tanto crebrior est respiratio. Quod in me tantum facinus admisi Iudices, quum illa indicia communis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi? quid me reducem esse uoluistis? an ut inspectante me expellerentur ij per quos essem restitutus?* Petit *commiseratio numeros amplos, & graues, ut dactylos, spondæos, creticos, pæanas, bacchios, palimbacchios, dochimos, & alios, si qui sunt generis huius pedes, qui uoce plena querelas, tarditate spaciorum languorem metiantur.* Id *quale sit, perspice in hac oratione: Sed ut omnium uel suspitioni, uel maleuolentiæ, uel crudelitati satisfiat, occultat pecuniā Posthumus. latent regiæ diuitiæ.* Ecquis *est ex tanto populo, qui bona* C. Rabirij *Posthumi nummo sestertio sibi addici uelit? Sed miserum me, quanto hæc dixi cum dolore?* Hem *Posthume, tu'ne es Curij filius,* C. Rabirij *& iudicio & uoluntate filius, natura sororis filius: tu'ne ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit: nihil profudisti, nihil ullam in libidinem contulisti.* Tua *Posthume nummo sestertio à me addicuntur?* O' *meum miserum acerbumq; præconium. At hoc etiā optat miser, ut condemnetur à uobis, ita bona ueneant, ut solidū suum cuiq; soluatur.* Nihil *iam aliud nisi fidem curat, nec uos huic, si iam obliuisci uestræ mãsuetu-*

dinis uolueritis, quicquam præterea potestis eripere. Quum mouetur indignatio, pedes aſperi, ut qui à breuibus aſſurgũt in longas, aptiores ſunt: cæſim membratimq; dicitur, rara interiacet comprehenſio: concurrunt uocales, copulantur quædam inimicæ conſonantes. Indignum hoc uideo uideri omnibus Iudices, & id iam priore actione, quum hæc teſtes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere iura libertatis, non modò hic, ubi tribuni plebis ſunt, ubi cæteri magiſtratus, ubi plenum forum iudiciorum, ubi ſenatus autoritas, ubi exiſtimatio populi Romani & frequentia, ſed ubicunque terrarum ac gentium uiolatum ius ciuium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſſam libertatis & dignitatis. In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorumq;, in prædonum hoſtiumq; cuſtodias tu tantum numerum ciuium Romanorum includere auſus es? Nunquam'ne tibi iudicij, nunquam concionis, nunquam huius tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquiſsimo infeſtiſsimo'que intuetur, uenit in mentem? Nunquam tibi populi Romani abſentis dignitas, nunquam ſpecies ipſa huiuſcemodi multitudinis in oculis animoq; uerſata eſt? nunquam te in horum conſpectum rediturum, nunquam in forum populi Romani uenturum, nunquam ſub legum iudiciorum'que poteſtatem caſurum eſſe putaſti? Multus in transcribendis exemplis fui, ut indoctiores, qui falſo putant generi ſummo quærenda eſſe uerba neſcio quæ noua, inſolentia, inaudita, abſtruſa, admiranda, obſtupeſcenda, cœlo poſita, intelligerent de medio uerba legi, & pro rerum natura componi ſolere. Audiant hæc uerba Ciceronis in perſona Craſsi: Non ſunt alia ſermonis, alia contentionis uerba, neque ex alio genere ad uſum cottidianum, alio

ad scenam pompamq; sumuntur, sed ea nos quum iacentia sustulimus è medio, sicut mollißimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaq; tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. Prima seueritas est in rebus, altera in figuris, alia in pondere uerborum, proxima in copia, quinta in respiratione crebra, & numero uehementi. Nec omnia quaerenda sunt in omnibus, nec in paucis aut rebus aut uerbis statuenda uis uniuersa eloquētiae primae. Toti loci peruolutandi inspectandiq; sunt. Et quoniam multa sunt omnium orationum uerba communia, ab ijs quae principatum tenēt, appellatio ducenda est. In arduam formam conspirāt epistolae inuectiuae, recriminatoriae, lamentatoriae, et exhortatoriae quaedam. Item permultae historicorum conciones, ex quibus aliae grauiter accusant, aliae uehementer exhortantur, aliae deplorant calamitates, aliae mitigant infensos. Item bona pars tragoediarum, à quarum motu, qui cum impetu feruntur affectibus, tragoedias excitare dicuntur. Tandem quicquid est in alijs poëmatis simile tragoediarum, poterit eodem genere comprehendi. Dico simile tragoediarum, quod re grauißimum, personis conspicuum, simili tractatur apparatu.

Quae genera locis, temporibus, artibus, ingenijs, conditionibus mutata sint.

CAPUT XXII.

QVoniam tribus formis omnem eloquendi rationem includi uolumus, statuendum quò reduci debeat genus Asianum, Rhodium, Laconicum, Atticum, antiquum, nouum, robustum, naturale, acerbum, diligens, sanctum, seuerum, come, sophisticum, philosophicum, historicum, aridum,

aridum, candidum, sanum. Hæc & similia dici constat aut à loco, ut Rhodium: aut à tempore, ut antiquum: aut ab artibus, ut dialecticum: aut à conditione uitæ, ut umbratile: aut ab ingenio, ut diligens. Asianum pingue fuit & opimum ac redundans. pingue quidem & adipale illiberali sono uocum, redundans & inflatum ociosâ rerum & uerborũ repetitione uel copia, cuius uestigia adhuc agnoscas in Galeno celebri medico, cui patria fuit urbs Asiæ Pergamus. Is digreßionibus longis, parumq; frugiferis, & eisdem sententijs inculcandis penè obtundit aures, bonus & insignis medicus, malus ac uitiosus orator. Laconicum summa breuitate compendiosum fuit, nec tam oratorium, quàm imperiosum & superbum. Laudanda breuitas quædam, ut Sallustiana, non illa quæ nihil unquam nisi rerum summas leuiter attingit. Eloquentia enim ampla & copiosa & illustris esse uult, quorum nihil est in laconismo. Vtemur interdum quum multa paucis amplecti uolemus, siue temporis angustiæ id facere cogent, siue perstringemus historiam, siue agemus sententiosè, siue in aliquo uolemus immorari, siue putabimus esse eiusdem artificis, idem dilatare uerbis, & in uerbum contrahere. Atticum omnium primum est atque optimum. Nam quicquid est in oratione sanum, syncerum, uenustum, rotundum atque perfectum, id siue humile, siue sublime, siue medium sit, ab Atheniensium lepôre uocatur Atticum. Id quale sit, orationes Demosthenis ostendunt, quo ne Athenas quidem ipsas magis credit fuisse atticas Cicero. Inter Atticum & Asianum fuit Rhodium, illo deterius & inurbanius, hoc uerò melius, et minus ociosum. Nam Rhodi quondam magna ingenia ac magnæ artes floruerunt, sed quæ Atticæ facundiæ facilè darent primas. Antiquum Latini

tini dicunt illud quo ueteres utebātur, ut Cethegus, Gracchi, Cato, & alij multi adusq; tempora Antonij & Crassi. In eo uerēda quædam maiestas antiquitatis, quā etiamnum uidemus in fragmentis quibusdā: cæterùm uerba horrida, cōpositiō hiulca, numerus ferè nullus, sententiæ graues & sanctæ, non tamen affluentes et copiosæ. In illo genere fuerunt alij tenues, alij mediocres, alij grauium similes & arduorum: quāquam eloquentia tum Romæ suā habebat infantiam, nec satis erat instituta Græciæ præceptis. Excelluerunt postea Crassus, Antonius, Hortensius, Cicero: usi omnes eloquentia maiore, quæ tum noua, nūc autem antiqua nobis uidetur. Quæ subsecuta est, plus habuit tumoris & insolentiæ, candoris autem & puræ linguæ minus. Robustum etiam neruosum dicitur, & forte. Sententias habet ualidas & graues, & quæ uehementer urgent aduersariū, affectus multos, uerba lecta & bona, nec tam compta molliter, quàm comminus in aduersarium pugnantia, compositionem uirilem, & quæ non elumbat sententias. Cōtrarium est molle, imbelle & solutum, quali usus est Isocrates in Encomijs & Panegyricis. quod si est (iudice Tullio) pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasijs & palæstræ dicatum, spretum et pulsum foro: ualet in exornationibus, & locis amœnis: robusto cedat in forensi et senatoria seueritate. Est aliquando blandè solutéq; dicendum, & rebus ad uoluptatem comparatis suum reddēdum genus. Quamobrem tametsi sæpius, non tamen semper est robusto locus, nisi robustum uocetur quicquid non est fractum & effœminatum. Hoc enim modo robustum forteque est, quod Isocrates optimus rhetor scriptum reliquit. At robur et uires maximè sunt in acuta ac pugnaci argumentatione, & in affectuum perturbationibus: quæ duo

ad affi

ad afficiendos animos uoluptate minimè necessaria sunt. Naturale dicimus quali utebatur Antonius. *Præclarè q̄dem & acutè disserebat, sed eius oratio nō sapiebat scholas & doctrinam. Erat instructa popularibus sententijs. Multa communi sensu perficiebat, & usu dicendi. Quæ hauserat à fontibus scientiarum, sic fundebat dißimulās, ut à natura profecta uiderentur. Verba erant usitata, sermo propè cottidianus. Tota dictio aut naturalis, aut quasi naturalis. Est etiam naturale in oratione laudabili, quicquid ab arte non gignitur. Multa autem parit natura citra disciplinam, sicuti terra fœcunda citra cultū. Quum acceßit ars ut cultus, nō cuiuis promptū est iudicare, quid naturæ, quid arti tribuendum sit, & eò minus, quòd scriptores artis omnia redigunt in præcepta. Hinc fit ut plerīq; nihil non referant in artem, quod Cicero dixerit scripserit'ue in orationibus. Sed hoc nihil ad negocium præsens. Illud est instituti nostri, omnem elocutionem artificialem esse, sed illam uideri naturalem, quæ rectam & inaffectatam loquendi consuetudinem propius imitatur. Quid est quod Ciceronem dicimus habere naturæ plurimum? Multa gignit ut uena diues, genita uestit habitu quodam expreßiore, & sic mittit in lucem, ut captu populari colligi poßint. Hoc dictionis genus etsi meræ cuiusdam artis est, dicimus tamen esse naturale, quia à consuetudine (quæ altera natura est) non abhorret. Dißimile est illi quod res in medio positas odit, & longè abditas obscurasq; petit sententias, quodq; uerbis insolentibus & ordine præpostero gaudet, usitatum loquendi morem, ordinemq; rectū tanquam infantilem & ineptum fugit. Acerbum & amarum ex translatione dicitur aut quod rusticum est atque durum, aut quod maximè pungit & urget aduersantem.*

Quod fit uel quum summo iure agitur, uel minimæ quæq; res amplificãtur in summum scelus, uel dignitati nõ parcitur, uel dictio & eloquẽdi ratio insuauis est, & aspera auditu. Rustico *non est utendum, nisi forte per imitationem.* Alioqui *acerbo utuntur oratores quando recedunt à suauitate, & horridius quod uolunt insequuntur.* Ad*uersatur huic suauis oratio & dulcis, ex elegantia & iucunditate uerbum sonãtium & lenium, & ex eorum coniunctione, quæ neq; asperos habeat cõcursus, neq; disiunctos atq; hiantes.* Itemq; *ex rerum noua & inaudita copia, uel ea quæ uoluptate animum capere potest.* Diligẽs *oratio, quæ faciunt ad rem, sedulò colligit, accuratè collocat, pulchrè & aptè loquitur, leuia reijcit, confusionem & segnitiem uitat.* Negligẽns *stylus ex contrario prætermittit etiam optima, neq; in rebus neq; in uerbis quantum potest elaborat.* Sanctum *non uiolatur ulla colluuione popularium opinionum, sed puram synceramq; ueritatem sine dißimulatione, sine fuco, sine ambagibus detegit, & non tam lingua quàm incontaminata mente sibi quærit authoritatem.* Hoc *genus penè à causidicis relegatum est ad philosophos atq; sapientes.* In *eius locum successit callidum, uafrum, astutum, fallax & dolosum quoddam simulachrũ sanctitatis antiquæ, quod simplicitatem præ se fert, occultat insidias. Seuerum & come diuersam habere naturam uidentur.* Seuerum *nihil facilè condonat, come propensius est ad clementiam.* Hoc *rerum discrimen uideas in orationibus Cæsaris & Catonis apud Sallustiũ. Cæsar ut est ad lenitatem propensior, ita in pœnam coniuratorum mollior est.* Vitæ *parcit, custodias decernit.* Ca*to natura seuerus, labentes animos restituit in fortitudinem, & rempub. à perditis ciuibus liberandam esse censet.*

Vides'ne

Vides'ne ut Cicero multis in locis suos mores amabiles conetur ostendere? qui ardeat amore ciuium suorum, qui nihil non suscipiat de repub. qui contemnat impetus malorum, qui tueatur bonos, qui persequatur improbos, hoc est qui hæc & alia generis eiusdem oratione significet? Nihil eiusmodi sibi faciundum existimet Cato. Alios alia decent, & hinc uariatur eloquendi genus. Sophisticum, est genus orationis omnibus ornamentis coloribusq; depictum, quo ueteres utebantur rhetores, ut Gorgias & Isocrates, quos ætas illa appellauit sophistas. Hi ab eo qui medio genere utitur in foro, nihil differunt, nisi quòd in omnem apparatum magnificentiæ sunt profusiores. Iudicialis orator parcius & uerecundius adhibet delicias & ornatum. Hoc quale sit, intelliges si contuleris Isocratis orationes cum orationibus Demosthenis. Illum cultum et quietum, hunc expeditum & pugnacem reperies. Illum certantis in pompa simulacris, hunc autem manum conferentis in prælio. Philosophicum genus, ut Platonicum, describit hoc modo Cicero: Mollis est oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo. itaq; sermo potius quàm oratio dicitur. De historico suprà diximus. Aridum autem ieiunum est & attenuatum inopia tum sententiarum, tum uerborum. Respondet ex aduerso succulentum & exundans tum rerum copia, tum orationis ubertate. Candidum est quod integritatem linguæ Latinæ retinet. Item quod purum ingenuum'que sententiarum colorem præ se fert. Non ita dissimile est sanum, quod nulla infirmitate debile est, sed ostendit

consentien

consentientem omnium temperiem, in qua nihil in pernitiem alterius excedit. Possunt aliæ quædam stylorum proprietates inueniri, quæ non faciunt, ut plura sint eloquendi genera, quàm quæ prima diuisione constituimus. Accidunt illis quidem, alium specie characterem non efficiunt.

FINIS.

